

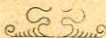
BEZPŁATNE DODATKI „ZIARNA.“

II

Witold Kozłuski.

Krótki zarys dziejów
LITERATURY POLSKIEJ.

Część II

WARSZAWA
NAKŁADEM „ZIARNA“

1903.

ДОЗВОЛЕНО ЦЕНЗУРОЮ

Варшава 5 Января 1902.

Druk A. T. Jezierskiego, Nowy-Świat Nr 47

Okres Mickiewiczowski.

II.

Najświetniejszym okresem w dziejach literatury naszej była pierwsza połowa ubiegłego wieku. Kazimierz Brodziński był niejako zwiastunem tego okresu, a rok 1822, w którym ukazał się pierwszy tom poezyj Mickiewicza uważany bywa za właściwy początek tej doby literackiej. Olbrzymem wśród niej był Mickiewicz; od jego też nazwiska okres cały, najwspanialszy w dziejach piśmiennictwa naszego, nosi swą nazwę.

W ciągu następnych lat trzydziestu powstały największe dzieła Mickiewicza, Krasińskiego, Słowackiego (wymienione już w części I-jej tego zarysu) a zarazem najpiękniejsze utwory innych znakomitych piewców, prze-

ważnie przyjaciół, towarzyszków, a po części i naśladowców tych trzech mocarzy naszej poezyi.

Zupełnie niezależnie od Mickiewicza rozwinął się poeta wielkiego talentu, niestety, zmarły przedwcześnie. Był nim:

Antoni Malczewski. Urodził się w r. 1793 w Warszawie, ukończył liceum krzemienieckie, początkowo poświęcił się karierze wojskowej, lecz niebawem porzucił ją i wyjechał za granicę, odbył podróż po Niemczech, Francji, Szwajcaryi i Anglii. Powróciwszy do kraju, osiadł na wsi, na Wołyniu, lecz wnet porzucił gospodarstwo i zamieszkał w Warszawie, gdzie w wielkim niedostatku zmarł w r. 1826.

Początkowe ulotne wiersze poety nie świadczyły bynajmniej zbyt chlubnie o jego talencie; dopiero na kilka miesięcy przed śmiercią napisał dłuższy poemat, pod tyt. „Marya“ o dużej wartości literackiej. Treścią poematu jest tragiczna historia Gertrudy Komorowskiej i Szczęsnego Potockiego. Poeta w opisie swoim nie liczy się z prawdą historyczną, lecz przedstawia fakt w sposób następujący: Szczęsny Potocki, występujący w poemacie

pod imieniem Wacława, ożenił się z Gertrudą, noszącą tutaj nazwę Maryi, wbrew woli ojca. Dumny wojewoda kazał synowi udać się na wojnę z tatarami, na którą poszedł także miecznik, ojciec Maryi, a w nieobecności obojgu porwano nieszczęśliwą kobietę i utopiono w stawie. Jest to utwór epiczno-liryczny, pełen głębszych choć pesymistycznych uwag. Zarówno główni bohaterowie, jak i drugorzędne typy przedstawione są bez zarzutu. Forma odznacza się wielką wytwornością i poczuciem estetycznym.

Józef Bohdan Zaleski. Urodził się w roku 1802 w Bohaterce, w gub. Kijowskiej, kształcił się w szkole ks. Bazylianów w Humaniu, a następnie w uniwersytecie warszawskim. Przez lat kilkanaście był nauczycielem prywatnym, poczem osiadł we Francji, skąd odbywał podróże po Europie, a nawet do Ziemi Świętej. Powróciwszy stamtąd, ożenił się z Zofią Rozengardówną i stale zamieszkał w Paryżu; ostatnie zaś lata życia spędził u swego zięcia w Illepreux pod Paryżem, gdzie też dokonał żywota w r. 1886.

W dziedzinie poezji kształcił się pod wpływem najpierw Brodzińskiego, później Mickiewicza, lecz był poetą nawskróś oryginalnym, zdobył sobie sławę „Piewcy Ukrainy“ i licznych miał naśladowców.

Jest to poeta czysto-liryczny, czerpiący swoje natchnienie z poezji ludu małopolskiego, wśród którego wychował się i spędził pierwszą młodość. We wszystkich tych utworach brzmi nuta tęsknoty i miłości rodzinnej ziemi, której po wyjeździe już nigdy więcej nie ujrzał. Do najważniejszych jego zalet pisarskich należy iście bajeczny wdzięk i harmonia wiersza, w której wszystkich twórców naszych prześcignął. Słusznie wielu z krytyków twierdzi, że poezya Zaleskiego jest właściwie przejściem od poezji do muzyki. Jako wadę Zaleskiego zaznaczyć trzeba jednostronność uczuć i tematu. Do najpiękniejszych i najważniejszych utworów należą: „U nas inaczej.“ „Śpiewak tęskniący.“ „Rojenia wiosenne.“ „Stepowa mogiła.“ „Rusałki.“ „Dumki.“ „Szumki“ i in. Mniej udatne są jego utwory epiczne, jak np. „Przenajświętsza Rodzina.“ „Duch od stepu.“ oraz „Potrzeba zbaraska.“

Prócz tego znany jest tego poety zbiorek epigramatów p. t. „Pyłki.“ odznaczających się niekiedy podnioslejszą myślą lub trafną charakterystyką. Jako tłumacz, Zaleski przyswoił naszej literaturze „Pieśni Serbskie.“

Wincenty Pol. Urodził się w Lublinie w roku 1807, pochodził z rodziny niemieckiej. Ojciec jego był jednym z wyższych urzędników we Lwowie, gdzie poeta uczęszczał do szkół i skończył wydział filozoficzny. Był profesorem języka i literatury niemieckiej w Wilnie, później wstąpił do wojska, odbył podróż za granicę, a powróciwszy, ożenił się i osiadł na wsi w Galicji, trudniąc się gospodarstwem. W r. 1846 oddany został przez chłopów w ręce policyi austriackiej i przesiedział czas jakiś w więzieniu. Odzyskawszy swobodę, mieszkał we Lwowie i przyczynił się do ożywienia tamże ruchu literackiego. Później otrzymał katedrę profesora uniwersytetu krakowskiego, a rychło straciwszy ją, oddał się wyłącznie pracy literackiej. Zmarł w Krakowie w r. 1872; zwłoki jego pochowano na Skalce.

Działalność poetycka Pol rozpoczął utworem pod tytułem: „Pieśni Janusza.“

które opisują najbliższą przeszłość, a odznaczają się wielką obrazowością, siłą uczucia, a prostotą słowa i harmonią stylu. Dają one wizerunki współczesnych postaci, i uczyniły poetę bardzo popularnym. „Szejne-katarynka,“ „Historja szewca,“ „Obrazy z podróży i życia,“ „Z więzienia,“ tworzą wiazankę, chlubnie świadczącą o talentach Pola, a „Pieśń o ziemi naszej“ i „Pieśń o domu naszym“ posiadają wysoką wartość artystyczną, odznaczając się, obok piękności formy, gorącą miłością kraju i ziomków. Wyższy nastrój poetyczny cechuje także zbiorek drobnych wierszy pod ogólnym tytułem: „Z podróży po burzy.“

Do najcelniejszych utworów Pola należą: „Pamiętniki Benedykta Winnickiego,“ odznaczające się przy dość ubogiej treści, obrazowością i staropolskim humorem; „Mohort,“ noszący nazwę rapsodu, jest najlepszym utworem epicznym Pola, który maluje tutaj posagową postać starego wojaka, broniącego granic południowych; „Wit Stwosz“ opowiada dzieje znakomitego rzeźbiarza polskiego, „Pacholę hetmańskie,“ dłuższa gawęda, której bohater opowiada dzieje swojej młodości, spę-

dzonej na dworze Jana Tarnowskiego, a następnie historję pielgrzymki swej do Ziemi Świętej. Prócz innych poezyj, mniejszej wartości, pozostawił po sobie Pol kilka dzieł naukowych geograficznych, z których najważniejszym jest dwutomowe, pod tytułem: „Północny wschód Europy.“

Pol był autorem prawdziwie narodowym.

Teofil Lenartowicz. Urodził się w roku 1822-ym w Warszawie z niezamożnej rodziny, nie odebrał więc starannejszego wykształcenia. Skończywszy warszawską szkołę powiatową, został urzędnikiem sądowym, a zarazem rozpoczął swoje prace ogłaszać drukiem. Po pięciu latach urzędowania, wyjechał do Krakowa i Poznania, a następnie udał się do Paryża, stąd zaś do Rzymu, gdzie ożenił się z Zofią Szymanowską, przyrodną siostrą żony Mickiewicza. W ostatnich latach życia osiadł we Florencji i obok literatury, uprawiał rzeźbę, zyskawszy w tym kierunku rozgłos we Włoszech. Zmarł we Florencji w r. 1893-im; zwłoki jego przewieziono do Krakowa i złożono na Skałce.

Z poezyj ludowych zasługują na większą uwagę: „Moje strony“, „Jak to na Mazowszu“, „Dumka“, „Wiecznie to samo“, opromienione głęboką miłością ludu, rzewnością i liryzmem. Lud ten przedstawia poeta w jasnych kolorach. Dłuższymi poematami tego autora są: „Szopka“, „Ze starych zbroic“, „Echa nadwiślańskie“, „Album włoskie“, „Ostatnia lirenka“ itd., a wszystkie one odznaczają się prostotą, rzewnością, miłością kraju i ludu, tęsknotą za niemi, oraz zbliżają, się bardzo do utworów Zaleskiego. Był to pierwszorzędnny liryk.

Gustaw Zieliński (1809 — † 1881), syn pułkownika, wykształcony w Warszawie i Płocku, uczeń Brodzińskiego. Napisał poematy: „Samobójca“, „Stepy“ i „Kirgiz.“ Ten ostatni należy do najcenniejszych utworów literatury polskiej, jako odznaczający się barwnością opisu i prześlicznem, prawdziwie artystycznem opracowaniem. Ze wszystkich poematów polskich „Kirgiz“ najwięcej miał wydań i tłumaczeń na obce języki. Zieliński napisał, prócz wymienionych, jeszcze wiele drobnych poematów. Zajmował się też badaniami historycznemi. Osiadłszy na wsi,

w Skępem, zebrał cenny księgozbiór, przekazany w testamencie na użytek publiczny.

Kornel Ujejski. Urodził się w Borebianach w Galicyi w roku 1823, uczył się w Buczaczu, a następnie we Lwowie. Po ukończeniu nauk przebywał czas krótki w Paryżu, gdzie uczęszczał do Sorbony i Kolegium francuskiego. Wróciwszy do kraju, ożenił się i osiadł na roli, wszakże nie zaprzestał tworzyć. Po trzydziestu latach pracy na roli zamieszkał stale w Pawłowie, majątku syna, i tu życia dokonał w r. 1897-ym.

Pierwszemi utworami tego poety były dwa tomiki wierszy p. t.: „Kwiaty bez woni“ i „Zwiędłe liście“, jeszcze słabe i pod wpływem Bajrona, choć rokujące wiele na przyszłość. „Skargi Jeremiego“, wiersze liryczne, napisane pod wpływem wypadków galicyjskich w roku 1846, jaśnieją prawdziwie męską siłą i wielkim smutkiem, który od-tąd stanowi już główną cechę twórczości Ujejskiego. „Melodye biblijne“ pełne powagi, mogą stanowić wzór piękności języka. „Tłómaczenia Szopena“, są wierszami dorabianemi do utworów Szopena i należą do arcydzieł

naszej literatury. „Wiersze różnej treści“ są również perłami, pośród których wspaniały blask rozsiewa „Maraton“, przedstawiający obraz zwycięstwa garstki greków, przejętych miłością kraju nad ogromnymi siłami persów. Próbki dramatyczne Ujejskiego nie posiadają większej wartości artystycznej.

Antoni Edward Odyniec (1804—†1885), przyjaciel Mickiewicza, długoletni redaktor „Kuryera Wileńskiego.“ tłómaczył znakomicie Bajrona i Szyllera, prócz tego napisał szereg oryginalnych ale mniejszej wartości wierszy i dramatów.

Seweryn Goszczyński. Urodził się w r. 1803 w Ilińcach w gub. Kijowskiej. Był kolegą Bohdana Zaleskiego w szkole ks. Bazylianów w Humaniu, przez rok uczęszczał do uniwersytetu w Warszawie, poczem pędził dość czynny żywot, wrócił na krótko do Warszawy, skąd wyjechał do Galicji, następnie do Paryża, a po wojnie francusko-pruskiej, wrócił do Galicji, zmarł we Lwowie w r. 1876.

Pod wpływem Bajrona Goszczyński napisał: „Zamek Kaniowski.“ zajmujący jedno z wybitniejszych miejsc w literaturze polskiej, a osnuty na tle rzezi

ukraińskiej w drugiej połowie XVIII wieku. Opowiadanie, zawarte w tym utworze, jest nader barwne, a stanowi przeciwieństwo do sposobu przedstawiania ludu przez Bohdana Zaleskiego, gdyż Goszczyński trzyma się prawdy i nie szczędzi dość ponurych barw do scharakteryzowania rozbestwionej czerni. Typy Goszczyńskiego to z marmuru wykute, postacie, a opisy przyrody ukraińskiej tchną wielką poezją.

Do drobniejszych utworów tego poety należą: „Sobotka,“ osnuta na tle życia górali tatrzańskich, „Anna z Nabrzeża,“ „Trzy struny,“ oraz prozą trzy powiastki p. t. „Oda,“ „Straszny strzelec,“ i „Król zamczyska.“ Pod wpływem towianizmu napisał prześiąknięte mistycyzmem dwa poematy: „Posłanie“ i „Boga-Rodzica.“

Maurycy Gostawski (1802 — † 1834). Był bardzo utalentowanym pisarzem i dzielnym żołnierzem, lecz wczesna śmierć nie dozwoliła mu rozwinąć szerszej skrzydeł do twórczego lotu. Najlepszymi jego utworami są drobne poezye pod ogólnym tytułem: „Poezye własne,“ w których opiewa Podole, swój kraj rodzinny. „Odstępca albo renegat,“ utwór liro-epiczny; takiż poe-

macik: „Banko“; „Podole“ i fantazyja dramatyczna p. t. „Teśknota“ posiadają mniejszą wartość.

Franciszek Morawski (1783— † 1861). Generał, utalentowany pisarz. Najznakomitszym jego utworem jest ładny poemacik: „Dworzec mojego dziadka.“ Również na uwagę zasługują: „Bajki,“ malujące wady i śmiechności społeczeństwa. Morawski, jako tłumacz, zasłużył się również dobrze literaturze.

Tomasz August Olizarowski (1811 — † 1879). Wiele utalentowany poeta. Z utworów lirycznych zasługują na uwagę: zbiór wierszy p. t.: „Tyrtelki i Woskresenki,“ osnute na tle wypadków galicyjskich. Z epicznych ważniejsze są: „Zawerucha,“ „Bruno,“ „Softy“ z dziejów hebrajskich, napisany białym wierszem i dający charakterystykę Samsona; „Tyton Zimorodek,“ autobiografia. Z trzydziestu dramatów, które napisał, tylko kilka było drukowanych: „Krystyn z Gozdowa,“ dramat historyczny; „Wincenty z Szamotuł“ i „Rada w Chęcinach,“ oba na tle historii Łokietka; „Dziewice Erynu,“ gdzie bohaterem jest Artur Zawisza; „Rognieda,“ najlepszy z jego dramatów, osnuty na tle podania o porwaniu

córki księcia połockiego przez Włodzimierza kijowskiego. Prócz tego przetłumaczył z francuskiego dwa dramaty Mickiewicza: „Konfederaci barscy“ i „Jakób Jasiński.“ O ile poezye Olizarowskiego posiadają wielką siłę i bujną wyobraźnię, o tyle jego dramaty są słabsze.

Konstanty Gaszyński (1810 — † 1866), wiele utalentowany liryk. Najważniejsze jego utwory są: „Sielanka młodości,“ „Gra i karciarze,“ satyra, wzorowana na Krasickim; „Wścigi konne w Warszawie,“ satyra dyalogowana; „Papuga i wróbel“ bajka; „Sonety,“ opisujące widoki różnych miejsc w Europie, oraz arcydzieła sztuki; „Pan Dezzydery Baszko i sługa jego Pafnucy,“ satyra powieściowa prozą. Prócz tego napisał kilka dzieł naukowych po francusku, oraz dużo wierszy nacechowanych często wzniolejszą myślą i poezyą. Cechą jego twórczości jest tklivość.

Stefan Witwicki (1800 — † 1847), jest autorem wielu wcale udatnych wierszy i utworów prozą, do których należą: „Ballady i romanse,“ wzorowane na Mickiewiczu; „Edmund,“ utwór prozą, potępiający niebezpieczne marzyciel-

stwo, „Poezye biblijne;“ „Piosnki sielskie,“ odznaczające się pięknym kolorytem ludowym, prostotą i prawdą; „Gadu-Gadu,“ zbiorek swobodnych gwęd i powiastek; „Wieczory pielgrzyma,“ utwór prozą, wytykający różne wady i słabostki społeczeństwa; nakoniec „Listy z zagranicy,“ stanowiące opis podróży w okolice nadreńskie.

Edmund Wasilewski (1814—† 1846), utalentowany, lecz młodo zmarły autor Krakowiaków, oraz innych ślicznych wierszy lirycznych, jak: „Pieśń żeglarzów,“ „Hymn orłów,“ „Dziecię szale,“ i in. Obszerniejszym poematem Wasilewskiego jest „Katedra na Wawelu,“ napisany z wielkiem uczuciem, ale nieco słaby pod względem opracowania.

Mieczysław Romanowski (1834 — † 1863), w krótkim niestety życiu, zjednał sobie sławę bardzo zdolnego poety we wszystkich trzech rodzajach poezji. Napisał: „Dziewczę z Sądca,“ poemat epiczny, i „Łużeccy,“ utwór epiczny na tle walki kresowej z Turkami w XVII wieku; „Choraży,“ rodzaj sielanki, treści erotycznej. Szereg ulotnych wierszy lirycznych tego poety, śmiało postawić można w rzędzie praw-

dziwych arcydzieł. O talencie jego dramatycznym chlubnie świadczy tragedia „Popiel i Piast.“

Karol Baliński (1817—† 1864), liryk, autor prześlicznego wiersza, p. t. „Farys-wieszcz,“ przemowy „Do braci lekarzy,“ kolendy „Grosz wdowi“ i wielu innych. Doskonale władał słowem i wierszem.

Ryszard Berwiński (1819—† 1879), liryk, pełen gorącego zapału, pisywał początkowo wiersze erotyczne, lecz niebawem zwrócił się do szerszych kwestyj i wydał szereg drobnych utworów pod ogólnym tytułem „Księga życia i śmierci.“ Na szerszą skalę zakrojonym utworem jest fragment „Don Juan Poznański,“ satyra obyczajowa. Obok utworów poetyckich wydał dziełko prozą, p. t. „Studia o gustach, czarach, zabobonach i przesądach ludowych.“

Leonard Sowiński (1831 — † 1887), wielki talent liryczny, odznaczał się stylem jedynym, energią wyrażenia i rzewnością. Poruszał w swoich utworach poważniejsze zagadnienia społeczne. Napisał: „Widziadła,“ zbiór dwunastu sonetów; „Satyra,“ utwór pełen sarkazmu; „Z życia,“ utwór dyalo-

gowany; „Na Ukrainie;“ „O zmroku;“ zbiór pięknych ulotnych wierszy, oraz proza: „Rys dziejów literatury polskiej“ (5 tom.), wreszcie powieści: „Dziwne przygody chorążycy“ i „Na rozstajnych drogach.“

Ludwik Kondratowicz (pseudonim — *Władysław Syrokomla*). Przyszedł na świat w Smolkowie na Litwie w roku 1832-im, dzieciństwo spędził w nadnemieńskim folwarku zw. Marchaczewszczyzną, w dzierzawie ojca; nauki pobierał w szkole Dominikanów w Nieświeżu i Nowogródku. Skończył za ledwie 5 klas, gdyż ubóstwo rodziców nie pozwoliło mu kształcić się dalej. Początkowo pomagał ojcu w gospodarstwie, a następnie pracował w zarządzie dóbr radziwiłowskich w Nieświeżu, gdzie też kształcił się sam dalej, przeważnie w kierunku estetycznym, w czem pomagało mu archiwum książęce. Ożenił się bardzo młodo i osiadł w Załuczu nad Niemnem; po kilku latach przeniósł się do Wilna, gdzie wszakże długo nie wytrwał i powrócił na wieś, biorąc w dzierzawę wioskę Borejkwyszczynę pod Wilnem. Ostatnie lata spędził w Wilnie, cierpiąc przez całe życie wraz z liczną rodziną

niedostatek. Umarł w Wilnie 1862 r.

Pisał utwory liryczne, epiczne i dramatyczne. Liryki jego—to wiersze ulotne, pełne miłości kraju i kłota rodzinnego. Znajdują się wśród nich istne perełki liryki polskiej, jak np.: „Lirnik wioskowy“ lub „Grajek wioskowy;“ „Smierć słowika;“ i inne.

Do epicznych utworów tego poety należy szereg gawęd, napisanych po mistrzowsku. Cechą ich jest obrazowość oraz łagodny smutek. Podzielić je można na współczesne i historyczne. W pierwszych daje nam wizerunki uboższej szlachty i ludu wiejskiego; zawierają one zwykle łagodną satyrę. Należą tu przedewszystkiem: „Pan Marek w piekle;“ „Zabłocki i mydło;“ „Dokumenty;“ „Dyferencya;“ oraz najobszerniejsza „Urodzony Jan Dęboróg;“ gdzie autor wytyka szlachcie pieniactwo i spory graniczne. Dopełnieniem niejako „Dęboroga“ są „Szkolne czasy;“ Prześliczna i pełna rzewności gawęda — „Kęs chleba;“ nakreślona na podstawie wspomnień z rodzicielskiego domu poety. Do gawęd ludowych należą: „Pocztylion;“ „Iluminacya;“ „Wielki Czwartek;“ „Garść pszena;“ „Lalka;“ „Janko cmentarnik“ i inne, a wszyst-

kie one malują w nader jasnych barwach charakter naszego ludu. Są gawędy z również sympatycznymi typami szlachty, lecz wogóle lud wiejski ma większego aniżeli szlachta przyjaciela i obrońcę w pocie. Świadczą o tem np. gawędy „Ułas“ i „Zwierzyna.“ Najdłuższym utworem epicznym Syrokomli jest poemat historyczny „Margier,“ osnuty na tle walk krzyżaków z litwinami. Poemat ten posiada wiele zalet, ale zarazem jedną wielką wadę, że występujące w nim postacie niczem nie przypominają starożytnych litwinów, ale są raczej ludźmi współczesnymi.

Utwory dramatyczne Kondratowicza są najslabszym rodzajem pracy jego pisarskiej. Do wyjątków pod tym względem należy „Chatka w lesie“ lub „Hrabia na watorach“ napisana pod względem plastyki i humoru prawie bez zarzutu. Najlepszym z dramatów Syrokomli jest „Kacper Karliński,“ osnuty na tle obrony Olsztyna przed austryakami, lecz i ten nie posiada trwalszej wartości artystycznej.

Wielką zasługę położył Syrokomla dokonaniem pięknych tłumaczeń klasyków naszych 16 i 17 wieku, piosnek

Beranżera wspólnie z Wincentym Kototyńskim i w. in. Prozą wydał: „Dzieje literatury w Polsce“ (3 tomy) sięgające połowy 17 wieku; „Wycieczki po Litwie,“ „Niemen od źródeł do ujścia,“ oraz przekłady niektórych zabytków historycznych.

Syrokomla w utworach swoich szlacheckich nie idealizuje wcale szlachty, jak to uczynił Pol, lecz z miłością chwala jej wady, a zarazem jest poetą ludowym, stając zawsze w obronie niedoli. Zawrotnych błędnych myśli niema w jego utworach, ale jest szczerosc uczucia, serdecznosc i wielkie ciepło poetyckiego natchnienia. Jest i pozostanie wielkim lirykiem i jednym z najpopularniejszych poetów polskich.

Narcyza Żmichowska (1819 — † 1876), pisząca pod pseudonimem *Gabryeli*, należała do tak zwanych entuzyastek, to jest emancypantek. Utalentowana i nader wykształcona, tworzyła piękne ulotne wiersze liryczne, Głębsze myśli zawiera wiersz, p. t.: „Szczęście poety.“ Najwybitniejszym utworem tej autorki jest poemat, p. t.: „Czemu mi smutno,“ wyrażający niepokój i smutek z powodu urzeczywistnionych idea-

łów życia. Do powieści prozą Gabryeli należą „Pogadanka“, „Książka pamiątek“ i „Biała róża“, które można raczej nazwać poematami prozą, a odznaczają się one, prócz wyższego polotu, doskonałą psychologią. Na polu pedagogicznym zyskała rozgłos, jako zdolna nauczycielka, oraz autorka dzieł pedagogicznych.

Jadwiga Łuszczewska, pisząca pod pseudonimem *Deotymy*. Urodziła się w r. 1834, posiada talent poetycki i dużo erudycji; tematy wszystkich jej utworów są poważniejsze. Napisała cykl utworów historycznych, pod tyt. „Polska w pieśni;“ cykl ten składa się z następujących utworów: „Lech;“ „Wojna olbrzymów;“ „Wyszymir;“ „Dwunastu wojewodów;“ „Wanda;“ „Gonitwy w dolinie Prądnika;“ fragmenty o „Bolesławie Chrobrym;“ „Na Jasnej Górze“ i „Sobieski pod Wiedniem.“ Wszystkie odznaczają się szlachetnością uczuć, malowniczością i wzorową formą. „Sobieski pod Wiedniem“ należy do najpiękniejszych utworów w naszej literaturze. Deotyma zyskała również sławę jako znakomita improwizatorka. Prócz tego znana jest jako autorka kilku powieści, z któ-

rych najlepsze są: „Branki w Jasyrze“ i „Panienska z okienka.“ Styl Deotymy odznacza się prostotą, naturalnością i swobodą, a pod względem czystości i poprawności uważany być może za wzorowy.

Seweryna z Żochowskich Pruszkowa—Duchińska urodziła się w Koszaju w r. 1825, jest chlubnie znaną autorką tak lirycznych, epicznych, jak i dramatycznych utworów. Do ważniejszych epicznych należą: „Dwa dwory;“ „Powiśle;“ „Córka wdowy;“ „Kacper Miaskowski.“ Tłómaczyła również z powodzeniem rozmaite utwory obcych literatur. Była redaktorką „Rozrywek dla młodocianego wieku;“ gdzie zjednała sobie sławę na polu pedagogicznym.

Maryja z Majkowskich Ilnicka (1831—† 1897), długoletnia redaktorka „Bluszczu“ i zdolna poetka. Do najlepszych jej utworów należą „Kandjotka“ i „Skarbeczyk polski.“ Napisała prócz tego kilka powieści i dwa utwory dramatyczne.

Dramat i komedia.

Jan Kamiński (1777 — † 1855), jest jednym z najdawniejszych naszych ko-

medyopisarzy. Założył wędrowny teatr polski, a następnie stworzył pierwszy teatr polski we Lwowie, którego był dyrektorem. Napisał dużo oryginalnych utworów scenicznych, z których najlepszym jest melodramat p. t. „Zabobon, czyli Krakowiacy i Górale;” prócz tego tłumażył utwory dramatyczne i liryczne z języka niemieckiego.

Aleksander Fredro. Urodził się w 1793 r., w Suchorowie Galicji, wykształcenie pobierał w domu, w 16 r. życia wstąpił do wojska, gdy książe Józef Poniatowski zajmował Galicyę, a następnie odbył kampanię Napoleońską w r. 1812. Jeszcze w domu rodzicielskim napisał humorystyczną komedyjkę, a podczas pobytu w Paryżu, poznał się bliżej z teatrem, co rozbudziło w nim jego wrodzone zdolności. Po wojnie osiadł stale we Lwowie i w ciągu kilku lat napisał 18 komedyj, które dość niepochlebnie przyjęła współczesna niesprawiedliwa krytyka. Zraziło to Fredrę, że dalsze jego prace ujrzały światło dzienne dopiero po śmierci autora. Zmarł w 1876 r. we Lwowie.

Najgłówniejszą cechą twórczości Fredry jest niewyczerpany humor. Do lepszych jego fars należą: „Ciotunia,“

„List,“ „Nikt mnie nie zna,“ „Gwałtu, co się dzieje,“ „Pierwsza lepsza,“ „Pan Benet.“ Pomiedzy komedyjami pierwsze miejsce zajmują: „Pan Geldhab,“ satyra pyszałkowatego dorobkiewicza; „Dożywocie,“ ze znakomitemi typami: skapca i lichwiarza, sprytnego i bezczelnego lokaja, hulaki i utracyusza, oraz poczciwych, ale ograniczonych dwóch braci; „Zemsta,“ utwór sceniczny, odznaczający się również doskonałemi typami; „Pzyjaciele;“ „Damy i huzary,“ komedia pełna humoru; „Zrzędnosć i przekora.“ Najdoskonalszą komedią tego autora są: „Śluby panienskie,“ dziś jeszcze często i z powodzeniem wystawiana na wszystkich scenach polskich. Mniej udatnemi są: „Cudzoziemczyzna“ i „Pan Jowialski.“ Z utworów ogłoszonych po śmierci autora, najlepsze są: „Pan Benet,“ „Dwie bliźny,“ „Godzien litości,“ oraz „Wielki człowiek do małych interesów.“

Obok humoru, zaletami twórczości dramatycznej Fredry są: sceniczność, prawda psychologiczna, plastyka w kreśleniu typów i obiektywizm autora. Wobec tych zalet zapomnieć trzeba o wielu drobnych usterkach.

Józef Korzeniowski. Urodzony w 1797 roku w Brodach, kształcił się w gimnazjum w Zbarażu, a potem w liceum Krzemienieckim. Jako wychowca Zygmunta Krasińskiego, bawił przez czas krótki w Warszawie i pracował w bibliotece Zamoyskich. W lat kilka potem otrzymał posadę profesora w liceum Krzemienieckim i osiadł stale w tem mieście. Po zamknięciu liceum został profesorem uniwersytetu w Kijowie, skąd przeniesiono go na posadę dyrektora gimnazjum w Charkowie. Po powrocie do Warszawy był tutaj najpierw dyrektorem gimnazjum, następnie wizytatorem szkół w Królestwie, od r. 1861 zaś dyrektorem wydziału Oświecenia w Komisji Wyznańi Oświecenia publicznego. Na tem stanowisku był stanowczym zwolennikiem Wielopolskiego, z którym rozpoczął pracę nad reformą szkolnictwa, lecz niebawem zachorował, musiał wziąć dymisję, wyjechać dla poratowania zdrowia do Drezna, gdzie wkrótce po przybyciu zmarł w r. 1863.

Zawód pisarski rozpoczął od dramatów, pisanych pod wpływem Szekspira i Szyllera, a jest pierwszym, który zerwał z formą pseudoklasyków. Do

dramatów tych należą: „Klara“, gdzie autor maluje przeciwieństwo arystokracji i mieszczaństwa; „Dymitr i Marya;“ „Mnich“, dramat historyczny, w którym bohaterem jest król Bolesław Śmiały, pokutujący w Ossyaku; „Piękna kobieta;“ „Dziewczyna i dama;“ dramat osnuty na tle ścierania się arystokracji z mieszczaństwem; „Karpaccy górale“ najlepszy z dramatów Korzeniowskiego, przedstawia stosunek urzędników do ludu wiejskiego. Z dramatów historycznych najwybitniejszym „Andrzej Batory;“ o dobrze wyzyskanej kolizji dramatycznej. W utworach tych raz i brak swojskości. Późniejsze komedye Korzeniowskiego, odznaczają się więcej swojskim kolorytem. Do takich należą: „Doktor medycyny;“ „Fabrykant;“ „Stary mąż;“ „Panna męczatka;“ „Majątek albo imię;“ oraz farsy: „Qui pro quo;“ „Majster i czeladnik“ i inne. Z postępem czasu i przy pojawianiu się każdej nowej komedyi, widać coraz większy rozwój talentu autora, tak, że psychologią przewyższają one komedye Fredry.

Józef Korzeniowski jest twórcą komedyi historycznej, stworzywszy ko-

medyę p. t. „Wąsy i peruka,“ w której odzwierciadla ściernie się prądu starszylacheckiego z francuzczyzną.

Nie mniejsze zasługi położył ten autor na polu belletrystyki. Po kilku drobnych i słabszych powiastkach, pierwszą wybitniejszą w tym kierunku pracą jest: „Spekulant,“ gdzie autor karci zawieranie związków małżeńskich dla posagu. Najlepszą powieścią Korzeniowskiego są „Krewni,“ w której toczy walkę z uprzedzeniami kastowemi. Do innych wybitniejszych należą: „Kollokacya,“ „Tadeusz Beziemienny,“ „Wędrówki oryginala,“ „Garbaty“ i t. d.

Wszystkie powieści Korzeniowskiego odznaczają się trafną obserwacją, starannością opracowania i nieskażoną czystością języka. Na rozwój powieściopisarstwa polskiego Korzeniowski wywarł wpływ bardzo poważny.

Powieść.

W literaturze nadobnej XIX wieku zajmuje powieść miejsce bardzo obszerne i poważne. Początki jej sięgają okresu Stanisławowskiego, gdyż pierwszy Krasicki był jej reprezentantem. Uległa ona wprawdzie od tego czasu

wielkim zmianom, objęła szersze horyzonty społeczne, rozwinęła na szerszą skalę psychologię człowieka, pozostała jednak przy tym samym zadaniu, jaki jej zakreślił biskup warmiński. Początkowo rozwijała się ona pod wpływem Walter-Scota, aż wreszcie stała się zupełnie oryginalną.

Do pierwszych powieściopisarzy należą: *Aleksander Bronikowski, Feliks Bernatowicz, Fryderyk Skarbek, Elżbieta z hrab. Krasieńskich Jaraczewska.* Wszyscy powyżej wymienieni należą do naśladowców Walter-Skota.

Z utworów, jakie autorowie ci pozostawili jedynie tylko Bernatowicza „Pojata, córka Lizdejki“ trwalszą miała wartość, odznaczała się bowiem barwnem opowiadaniem i trafną charakterystyką charakteru litwinów pogąńskich. Udatne również były powieści Skarbka „Pan starosta“ i „Damian Ruszczyk,“ autor ich jednak trwalej zapisał swą pamięć bardzo cennemi „Dziejami księstwa Warszawskiego“ oraz kilku dziełami z zakresu ekonomicznego.

Henryk Rzewuski (1791—†1866). Urodził się w Sławucie, po skończeniu studyów w Petersburgu i Krakowie

odbył podróż za granicę, gdzie dopełniał wykształcenia, potem próbował kariery urzędniczej w Petersburgu i Warszawie, następnie redagował „Dziennik Warszawski,” przez siebie założony, a nakoniec osiadł na wsi w Cudnowie, gdzie życia dokonał.

Napisał cały szereg powieści, odznaczających się poprawnym stylem. Powieść „Listopad“ uważać można za pierwszą powieść historyczną, jaka się pojawiła w naszej literaturze. Mniejszą wartość posiadają „Zamek Krakowski“ i „Adam Smigielski.“ Powszechnie oburzenie wywołała praca tego autora p. t. „Mieszaniny obyczajowe,” w której całe społeczeństwo przedstawia jako rozkładające się trupa, napisana pod pseudonimem Jarosza Bejły. Prócz tego wydał: „Pamiętki Seweryna Soplicy,” utwór historyczny na tle XVIII w., będący charakterystyką wybitniejszych osób na Litwie.

Epokowym niejak powieściopisarzem polskim jest: *Józef Ignacy Kraszewski*. Urodził się w r. 1812 w Warszawie, dziecińne lata spędził u babki w Romanowie na Podlasiu. Najpierw uczęszczał do szkoły wydziałowej

w Białej Radziwiłłowskiej, następnie do wojewódzkiej w Lublinie, a ukończywszy gimnazjum w Swisłoczy, wstąpił na wydział literacki uniwersytetu w Wilnie, i już wówczas objawiał niewyczerpaną płodność pióra, różnostronność i wytrwałość w studiach. Pracował niestrudzenie, pisał książki historyczne, podróże, kompilacje filozoficzne, ułożył nawet obszerną epopeję, osnutą na podaniach i dziejach Litwy pogańskiej, której pamiętki zbierał częstkowo i odtwarzał pilnie. Ruchliwa ta działalność Kraszewskiego nie tylko nie słabła z wiekiem, ale przeciwnie, wzrastała coraz bardziej, a pod koniec życia doszła do takich rozmiarów, iż wydawała się wręcz bajeczną. Gdyby nie dowody przekonujące, niktby nie uwierzył, że jeden człowiek mógł tyle zrobić i napisać, zwłaszcza jeśli zwrócimy uwagę na różnorodność i treść prac Kraszewskiego. Po krótkim pobycie w Wilnie, osiadł na wsi, najpierw u ojca swego w Dołhem, a następnie, zadzierżawiwszy w gub. wołyńskiej wieś Omelno, zajął się gospodarstwem. Ożeniwszy się z Zofią Woroniczówną, przeniósł się do Gródka pod Łuckiem,

potem do Hubina, równocześnie założył i redagował czasopismo literacko naukowe „Ateneum“, gospodarował na roli, studyował filozofię Hegla. Gospodarka rolna szwankowała, stracił na niej dużo, więc przeniósł się do Żytomierza, tu był kuratorem szkół, dyrektorem teatru, a równocześnie, pracując na polu społecznym — wypuszczał w świat jeden po drugim utwory w rozmaitych działach literatury. Z owego czasu pochodzą jego korespondencye w sprawie uwłaszczenia włościan, które zjednały mu wśród ziemian mnóstwo niechętnych.

Znużony chwilowo, wyjechał do Włoch, a stamtąd powrócił do Warszawy, zaproszony przez bankiera Kronenberga na stanowisko redaktora „Gazety Codziennej“ (później na „Gazetę Polską,“ zamienionej), w której, między innymi, propagował gorliwie udzielenie równouprawnienia żydom. Skutkiem nieporozumień z margrabą Wielopolskim, opuścił redakcyę „Gazety“ i wyjechał do Drezna, gdzie też stale zamieszkał. W r. 1879-ym obchodzono uroczyste w Krakowie 50-letni jubileusz jego pracy i działalności. W cztery lata później oskarżony zo-

stał przez rząd niemiecki o dostarczenie rządowi francuskiemu tajnych dokumentów wojskowych i, pomimo braku dowodów, skazany na więzienie w Magdeburgu. Przesiedział w niem półtora roku, poczem, wypuszczony za kaucyą dla poratowania zdrowia, udał się do Włoch; po krótkim tam pobycie, zmarł w Genewie w roku 1887. Zwłoki jego przewieziono do Krakowa i pochowano w grobie zasłużonych, na Skałce.

Kraszewski zaczął pisać bardzo młodo, gdyż jeszcze w czasach uniwersyteckich, a pierwszą swoją powieść, p. t. „Pan Walery,“ wydrukował w roku 1830 pod pseudonimem Kleofasa Fakunda Pasternaka. W pierwszych swoich pracach wprowadził on po raz pierwszy świat mieszczański i rękodzielniczy do polskiej literatury. Maluje go szaremi barwami.

Był to pisarz tak zdumiewająco płodny, iż nawet wymienić tytuły jego prac byłoby nielada zadaniem. Pisał we wszystkich możliwych kierunkach, a w każdym, obok rzeczy słabszych, tworzył, jeżeli nie arcydzieła, to w każdym razie utwory pierwszorzędnej wartości. Z powieści jego, w których

maluje świat szlachecki, na wymienienie zasługuje „Latarnia czarnoksiężska,” w której wytyka szlachcie jej wady, a nie żaluje wyrażen silnych.

Do powieści, malujących ujemnie arystokrację, należą: „Komedjanci,” „Dwa światy,” „Morituri” i t. d. W powieściach „Resurrecturi” i „Pan z panów” uwydatnia niektóre dobre strony oddzielnych członków arystokracji.

Lud znajduje w Kraszewskim energicznego obrońcę, a najjaśniejsze typy, jakie istnieją w jego powieściach, to typy chłopów polskich.

W pięknej powieści: „Chata za wsią” bardzo sympatycznie przedstawia cyganów. Kwestyom ogólnym poświęcił autor cały szereg powieści, poruszających częstokroć bardzo żywotne sprawy i zawierających dużo podnioslejszych myśli znacznych i praw życiowych. Wybitniejszymi w tym rodzaju powieściami są „Poeta i świat,” „Powieść bez tytułu,” „Sfinks,” „Pod włoskiem niebem,” „Dzieci wieku” i t. d. a wszystkie wykazują zbyt wielkie marzycielstwo, doprowadzające ludzi do niedołęstwa.

Pod pseudonimem B.(ohdana) Bolesławity napisał szereg społecznych powieści z XIX wieku.

Szeroko rozwiniętym działem twórczości Kraszewskiego są powieści historyczne. Początkowo pisał je bez programu, w różnych czasach, o różnych momentach dziejowych; następnie zaś dopiero zamierzył napisać historię Polski w powieściach; — cykl ten zawiera utwory, posiadające głębszą artystyczną wartość. Do takich w pierwszym rzędzie należy „Stara baśń” (osnuta na tle podania o Popielu i obiorze Piasta), a dalej idą takie jak: „Lubonie,” „Syn Jazdona,” „Maśław,” ostatnią zaś w szeregu jest powieść p. t. „Saskie ostatki” z czasów Augusta III. Pomiedzy powieściami historycznymi, pisanymi jeszcze bez programu, najwybitniejsze są te, które odnoszą się do wieku XVIII a mianowicie: „Skrypt Fleminga,” „Hrabina Cosel,” „Brühl,” „Starosta Warszawski,” „Grzechy hetmańskie,” i t. d.

Jako poeta, napisał Kraszewski tom wierszy lirycznych, słabych pod względem fantazyi, ale odznaczających się serdecznem ciepłem, podnioslejszymi

myślami i wybornem niekiedy opracowaniem.

Poematem epicznym Kraszewskiego jest „Anafielas,” trylogia białym wierszem, nie odznaczająca się zbyt dużymi zaletami artystycznymi.

Z komedyj i dramatów zasługują na uwagę: „Miód kasztelański,” „Trzeci Maj,” „Panie Kochanku” i „Stare dzieje.”

Z opisów podróży: „Wspomnienia Wołynia, Polesia, Litwy,” „Wspomnienia Odesy, Jedysanu i Budżaku” oraz „Obrazy z życia i podróży.”

Do prac historycznych należą: „Historja Wilna” (4 t.), „Historja Litwy” (3 t.), dzieło kompilacyjne, „Polska w czasie trzech rozbiorów,” „Diaryusz z podróży z Warszawy do Petersburga hr. Platera w roku 1792,” „Pamiętniki Ochockiego,” „Pamiętniki Drzewieckiego,” „Starościna Bełzka” i in.

Prócz tego Kraszewski pracował i pisał jako archeolog, oraz wielkie położył zasługi na polu krytyki literackiej i publicystyki, będąc redaktorem „Ateneum” i „Gazety Polskiej.”

Już z tego bardzo szczupłego szkicu bibliograficznego widać, że postać Kraszewskiego, to postać tytanicznego pracownika, którego myśl nadzwyczajnie

szerokie obejmowała horyzonty. Pomiedzy innymi, jako powieściopisarz, ma on tą niespożytą zasługę, że uczynił powieść zajmującą, ożywił ją akcją i wprowadził dla charakterystyki swych typów dialogi, zamiast dotychczasowego o nich opowiadania, a zarazem urozmaicił powieść pięknymi i poetycznymi opisami przyrody i wogóle tła, na którym zarysowują się opisywane zdarzenia.

Zygmunt Kaczkowski (1826 — † 1896). Urodził się w Galicji, kształcił we Lwowie. Początkowo stale pracował na niwie literackiej, lecz później wyjechał za granicę i na operacjach finansowych dorobił się znacznego majątku, pisząc w wolnych chwilach. Zmarł w Paryżu. Z powieści jego najwybitniejsze są: „Olbrachtowi rycerze,” „Bajronista,” „Wnuczeta,” „Dziwożona,” „Żydowscy,” „Rozbitek” i t. d. Ciętą satyrę społeczną stanowi „Teką Nieczui.” — Dziełem historyczno-obyczajowem, posiadającym większą wartość, jest studjum „Kobieta w Polsce” (2 t.). Z muiej ważnych powieści na wymienienie zasługują: „Ostatni z Nieczujów,” „Grób Nieczujów,” „Bitwa o chorążankę,” i in. — Pomiedzy inny-

mi zaletami twórczości Kaczkowskiego zapisać należy niezmiernie zajmujący wątek opowiadania.

Ignacy Chodźko (1794—†1861). Był ziemianinem na Litwie, a zarazem piastował rozmaite urzędy obywatelskie. Napisał seryę „Obrazów litewskich,” oraz 4 serye „Podań litewskich,” które nie odznaczają się wprawdzie zbyt głębokiem traktowaniem przedmiotu, są natomiast pełne serdecznego uczucia i miłego humoru.

Michał Czajkowski (1808 — †1886). Napisał kilka większych i kilkanaście mniejszych powieści, osnutych na tle dawnej kozaczyzny. Powieści te odznaczają się pięknym językiem i wielką obrazowością w opowiadaniu. Do najlepszych należą: „Wernyhora,” „Kirdżali” i „Owruczanin.”

Zygmunt Miłkowski, — pseudonim *Teodor Tomasz Jez*. Urodził się w r. 1824 w gub. Podolskiej, na uniwersytet uczęszczał najpierw w Odesie, potem w Kijowie, udał się do Węgier, poczem przebywał w Turcyi, w Londynie, Paryżu, Galicyi, Belgradzie, znosząc wielki na tułaczce niedostatek. Osiadł w Genewie, a wreszcie przeniósł się do Zurychu. W powie-

ściach: „Wasył Hobub” „Handzia Zahornicka,” „Historya o praprawnuku i prapradziadku,” „Wrzeciono,” chłosta biczem satyry szlachetę i arystokrację, choć ich bezwzględnie nie potępia, będąc bezstronnym sędzią i widząc w nich także dobre strony. Dalej pisał powieści na tle stosunków półwyspu Bałkańskiego, jak: „Uskoki,” „Szandor Kowacz,” „Narzczona Harambazy” i inne. Najślabszymi są powieści historyczne Miłkowskiego („Za króla Olbrachta”), gdyż brak im dokładnej charakterystyki epoki. Jestto postać bardzo szanowna, a talent znaczny i wielce oryginalny.

Jan Zacharyasiewicz (1825). Urodził się w Galicyi kształcił się we Lwowie. Podróżował po Europie, stale mieszka w Radymnie w Galicyi. Napisał kilkadziesiąt większych i mniejszych powieści, po większej części osnutych na tle stosunków galicyjskich, których jest doskonałym znawcą. Do najcelniejszych należą: „Święty Jur,” „Jarema,” „Zakryte karty,” „Na kręśach” (ze stosunków księstwa Poznańskiego i germanizacyi), „Konfederat,” „Chleb bez soli” i t. d. Odznaczają

się one znacząco tematu, choć posiadają znaczne błędy psychologiczne.

Józef Dzierzkowski (1807 † 1865) utalentowany publicysta i powieściopisarz galicyjski. Chłostał ciętą satyrą społeczne wady, zepsucie oraz zwyrodnienie arystokracji. Do prac tych zaliczają się: „Płacz i śmiech“, „Kuglarze“, „Szpieg honorowy“, „Salon i ulica“ i t. d. Główną jego zaletą jest bystrość obserwacji, wadą zaś zaniedbanie formy.

August Wilkoński (1805 — † 1852), jest głośnym a rzadkim u nas humorystą. Wszystkie jego drobiazgi humorystyczne wyszły pod ogólnym tytułem „Ramoty i ramotki.“

Ludwik Szyrmer (1809 — † 1886), generał sztabu generalnego w Petersburgu, pisał pierwszy u nas powieści czysto psychologiczne, z wielką znajomością duszy, malując objawy nienormalne. Pod względem formy powieści te pozostawiają wiele do życzenia. Do celniejszych należą: „Pantofel“, „Dusza w suchotach“, „Frenofagiusz“ i inne.

Albert Wilczyński (1829 — † 1900), pisał z werwą i humorem, lecz nie poruszał ważniejszych tematów, ani za

gadnień. Czyta się go z zajęciem. Najcelniejszym utworem tego autora są: „Kłopoty starego komendanta.“

Antoni Pietkiewicz (Adam Pług). Ur. w 1824 r. Jestto świetlana postać, jako człowiek i jako utalentowany pisarz, poświęcający wszystkie swoje siły umiłowanej pracy dla dobra ogółu. Staje w obronie ludu i jest zawsze bezstronnym obserwatorem. Do najlepszych powieści tego autora należą: „Oficyalista“ oraz „Duch i krew.“ Jako poeta tworzy piękne wiersze ulotne, a jego sielanka p. t. „Srocza“ chlubnie świadczy o talencie. „Pamiętki domowe“ i „Kłosa z rodzinnej niwy“ odznaczają się głębszymi myślami i umiłowaniem dobra i piękna. Przetłomaczył dużo dzieł Szekspira i napisał liczne życiorysy wybitniejszych pisarzy.

Dziejopisarstwo.

Jednym z najbardziej rozwiniętych i uprawianych działów prozy, w okresie Mickiewiczowskim, staje się dziejopisarstwo (historyografia). Ma on też same cechy, co inne działy pracy naukowej tego okresu, a mianowicie coraz więcej rozwijającą się dążność ścisłego badania. Wprawdzie history-

cy tego okresu zajmują się głównie stroną polityczną dziejów, powoli jednak zaczynają ogarniać szersze horyzonty i do badań swoich wciągają wewnętrzne stosunki. Występuje tutaj nowa, dotychczas nieznaną, gałąź pomocnicza historii—archeologia.

Znamienną również cechą ówczesnego dziejopisarstwa stanowi fakt, iż historycy zabarwiają dzieła swoje wypowiedzianiem poglądów osobistych, a ponieważ rozmaici autorowie rozmaite też posiadali ideały, częstokroć więc stawiali ze sobą w sprzeczności, tak, że dziejopisarstwo przybiera niekiedy charakter niemal polemiczny.

Brak katedry historii w wyższych zakładach naukowych utrudniał zdobywanie wiedzy fachowej; pomiędzy historykami wielu było samouków. Dla niektórych ideałem był Lelewel, odznaczający się wprawdzie wybitnymi zdolnościami i wiedzą, lecz dość zresztą chaotyczny w opracowaniu swych dzieł, oraz pod względem formy pozostawiający dużo do życzenia. Główną zasługą i wartością historyków okresu Mickiewiczowskiego jest skrzętność i zamiłowanie w zbieraniu materiałów. Ogniskami, skupiającymi pra-

cę dziejopisarską były: Biblioteka naukowego Zakładu imienia Ossolińskich we Lwowie (od 1828 r.), „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk“ w Poznańskim (od 1860 r.), „Roczniki Towarzystwa Naukowego“ w Krakowie (od 1817 r.), „Biblioteka Warszawska“ miesięcznik (od 1841 r.). Ponieważ nauka historyczna prawie znikąd nie znajdowała materyjalnego poparcia, przeto wydawnictwa w tym zakresie musiały podejmować jednostki, podczas gdy gdzieindziej czyniono to zbiorowymi siłami.

Pierwszym wybitnym dziejopisarzem tej epoki jest *Joachim Lelewel*. Urodził się w Warszawie w 1776 r. Pochodził z rodziny niemieckiej Lälhöffel, przybyłej do Polski za Augusta III-go.

Rodzina Lelewela szybko się zaaklimatyzowała; już ojciec historyka uważał się za polaka, i polkę pojął za żonę. Wykształcenie odebrał u oo. pijarów w Warszawie, a następnie w uniwersytecie wileńskim. Rychło zwróciwszy na siebie uwagę, powołany został przez Tadeusza Czackiego do Krzemieńca, gdzie przez dwa lata wykładał geografję. Po dalszych kilkoletnich studiach w Warszawie, został zastępcą

profesora historii powszechnej w Wilnie, następnie bibliotekarzem i profesorem uniwersytetu w Warszawie, a w 1821 r. stałym profesorem w Wilnie. Wykłady Lelewela, płynne i porównawcze, pełne głębszych poglądów, miały wielkie powodzenie. W r. 1824, straciwszy posadę, powrócił do Warszawy i oddał się prywatnie pracy naukowej. Po roku 1831 wyjechał do Francji, a następnie do Brukseli, gdzie w ciężkim niedostatku, zarabiając pracą naukową na chleb, spędził dłuższy przeciąg czasu i dopiero w ostatnich dniach życia wrócił do Paryża. Zmarł tamże w 1861 r. i pochowany został na cmentarzu Montmartre.

Leleweł, niepraktyczny w życiu prywatnym, prawdomówny i często szorstki w obejściu, mimo to uczynnością swoją i zacnością zjednywał sobie bardzo wielu przyjaciół, zarówno pomiędzy młodzieżą, jak i ludźmi starszymi. Prace Lelewela, szwankujące pod względem stylistycznym, odznaczają się wielką erudycją i sumiennością badań źródłowych, tak, że stworzył on własną szkołę historyczną; cały szereg uczonych kształcił się na jego dziełach.

Dorobek literacki Lelewela jest nader obfity: Z luźnych prac historycznych, rozproszonych na razie po rozmaitych wydawnictwach, powstało następnie dzieło zbiorowe, noszące tytuł „Polska, dzieje i rzeczy jej.“ Obejmuje ono 20 tomów, a posiada zakres bardzo obszerny, w który wchodzi epoka mityczna, archeologia, numizmatyka, geografia historyczna, krytyka i ocena źródeł, prawodawstwo, heraldyka, oświata, polityka, oraz wizerunki kilku wybitniejszych królów. Prócz tego Leleweł napisał przyczynki do ważniejszych dziejów z życia narodu, skreślił też podręcznik dla szerszego użytku p. t. „Dzieje Polski, które stryj synowcom swoim potocznie opowiada.“ Praca ta doczekała się kilkunastu wydań i była tłumaczona na obce języki; zaleca się ona przedewszystkiem dobrym podziałem dziejów na okresy, jest bardzo interesująca, zawiera opis zwyczajów i obyczajów, wewnętrznych urządzeń, oraz cenne uwagi i objaśnienia. Do czasu ukazania się „Dziejów“ Lelewela, używany był powszechnie w szkołach niedostateczny podręcznik T. Wagi. „Dzieje“ Lelewela uważać należy jako pracę pedagogiczno-popularyza-

torską, gdyż sam autor nie chciał jej traktować jako dzieła prawdziwie naukowo-historycznego i zgadzał się pod tym względem z Kołłątajem, że w pierw muszą się ukazać stosownie opracowane monografie i źródła.

„Uwagi nad dziejami Polski i ludu jej“ są rozprawą polityczną, napisaną pierwotnie po francusku (1844 r.), a dopiero ponownie w r. 1855 po polsku. Lelewel wypowiada tutaj zapatrywania swoje na dzieje Polski: wytyka nierówności, panujące pomiędzy stanami w zakresie swobód i przywilejów.

„Badania starożytności we względzie geografii,“ dzieło poświęcone geografii starożytnej i średniowiecznej; zjednało ono Lelewelowi zasłużone uznanie, gdyż jest jednym z najlepszych w tym zakresie, jakie literatura europejska wydała.

Numizmatyczne prace francuskie rozniosły szeroko sławę imienia Lewela na zachodzie Europy. Również wysoką stosunkowo wartość posiadają „Dzieje starożytne“ oraz wykład dziejów powszechnych tego autora.

Jędrzej Moraczewski. Urodził się w 1802 r. w Wielkopolsce, zmarł w 1855 r. Studya uniwersyteckie odbył w War-

szawie, oraz w Niemczech. Przez czas dłuższy brał czynny udział w życiu umysłowem w Wielkiem Księstwie Poznańskiem, gdzie otaczało go powszechne uznanie i szacunek, należne człowiekowi szlachetnemu i zasłużonemu. Była to jedna z bardziej wpływowych i popularnych postaci. W działalności swojej naukowo-literackiej, jako historyk, Moraczewski należy do szkoły Lelewela. Napisał „Dzieje rzeeczypospolitej polskiej“ (tomów 9), które doprowadził do abdykacji Jana Kazimierza. Skreśleniu dalszego ciągu tego dzieła przeszkodziła przedwczesna śmierć autora. Jakkolwiek sposób traktowania przedmiotu podobny jest do systemu Lelewelowskiego, to przecież Moraczewski zachowuje dużo oryginalności. Na zaznaczenie zasługuje sumienne zbadanie i przygotowanie źródeł. Autor stara się scharakteryzować i oświetlić przebieg i naturę ducha republikańskiego, objawiającego się w życiu tak społecznem, jak politycznem dawnej Polski. Widzi on i nie kryje błędów narodowych, ale zarazem ocenia żywotność narodu.

Henryk Schmitt. Urodził się w 1817 r., umarł w 1883 r. we Lwowie, gdzie

pracował zarówno na polu historycznym, jak i publicystycznym, zjednawszy sobie słuszną opinię zdolnego i sumiennego badacza, oraz uczonego. Wszystkie klęski i niepowodzenia dziejowe przypisuje królom i szlachcie. Królowie ci — jego zdaniem — nie sprzyjając rozwojowi idei demokratycznych, tem samem nie mogli skutecznie ukrócić możnowładztwa. Schmitt przejął się tak dalece umiłowaniem przez siebie zasadami, że wpływa to często na zacieśnienie jego horyzontu myślowego i powoduje pewną jednostronność, będącą wielką wadą u historyka. Prócz tego wykład Schmitta jest dość suchy i ciężki. Najważniejszą zaletą prac jego stanowi sumiennosc i ścisłość badań źródłowych.

Wydał najpierw dzieło p. t. „Rys dziejów narodu polskiego,“ zawierające okres czasu do końca wieku XIV. Drugą, treściwszą pracą tego autora są: „Dzieje narodu polskiego...“ potocznie opowiedziane;“ doprowadzone do zgonu Augusta III-go. Napisał także popularnie, a właściwie streścił dwie poprzednie swoje prace, opatrując je tytułem: „Zdarzenia najważniejsze z przeszłości narodu polskiego.“ Prócz tego

napisał kilka interesujących monografij historycznych.

Do walki z teoryjami i zasadami, wypowiedzianymi przez Lelewela, Moraczewskiego i Schmitta wystąpili inni historycy, hołdujący zasadom szlachecko-zachowawczym. Walka ta zarysowała się dość ostro; po stronie szlacheckiej stanął cały szereg autorów historycznych; należą do nich:

Waleryan Wróblewski. Urodził się w 1809 r. na Ukrainie, zmarł w 1877 r. w gub. wołyńskiej, gdzie był obywatelem ziemskim. Pisał pod pseudonimem Koronowicza. Pomiedzy rokiem 1858 — 1860 wydał trzecztomową pracę „Słowo dziejów Polskich.“ Dzieło to zawiera energiczną obronę szlachty, przypisując jej jak najszlachetniejsze pobudki działania. Nie szlachta, — zdaniem Wróblewskiego — ale królowie byli przyczyną zlego. Szlachtę przepętniało zawsze poczucie obowiązku obywatelskiego i dobre jego zrozumienie; szlachta — to prawdziwy typ słowianina, zamiłowanego i rozkochanego w idei wolności, w dodatkiem tego słowa znaczeniu. Pracowała ona szczerze dla dobra przyszłości, nie szcędząc trudów i poświęceń, a nie jej wina, jeśli

nie zdołała zwalczyć pietrzących się na każdym kroku trudności i przeszkód. Tak rozumując, Wróblewski usprawiedliwia nawet osławione „liberum veto,“ oraz wolność tworzenia konfederacyj. W zapatrywaniach swoich Wróblewski zbliża się wielce do zapatrywań Zygmunta Krasieńskiego; to, co poeta wypowiadał mową wiązaną, Wróblewski przeniósł w dziedzinę nauki historyczoficznej.

Karol Hoffman. Urodził się w 1798 r., zmarł w 1875 r. Był mężem Klementyny z Tańskich. Odznaczył się gruntowną znajomością dawnego politycznego prawa polskiego. Napisał doskonale opracowane dzieła: „Obraz rządu i prawodawstwa dawnej Polski“ „Historja reform politycznych w Polsce“ i „Przyczyny podziału Polski po Bolesławie Krzywoustym.“ We wszystkich tych dziełach broni szlachty i zasady monarchicznej. Wytworzenie się stanu szlacheckiego w takiej, jak istniała, formie, nie było złem a przeciwnie potrzebnem, koniecznem i naturalnem. Że wkraść się do państwa zaród bezrządu, przypisać to należy brakowi silnego stanu mieskiego i brakowi po-

wagi, oraz siły w ustroju monarchicznym.

Nader barwnie i żywo Hoffman kreśli również historję rodziny Sobieskich i Leszczyńskiego. Rzucając ogólne poglądy na przeszłość, stara się o zachowanie możliwie największej ścisłości tam, gdzie idzie o skreślenie ówczesnego stanu urzędzeń politycznych w Rzeczypospolitej. I ścisłości tej istotnie zachowuje wiele, co nie było tak łatwą rzeczą przy ówczesnym ogólnym stanie badań.

Maurycy Dzieduszycki. Historyk, przejęty głęboko duchem katolickim. Studya ukończył u jezuitów i zajmował stanowisko kuratora zakładu imienia Ossolińskich. Zmarł w r. 1877. Napisał książkę p. t. „Zbigniew Oleśnicki,“ oraz rozmaite monografie polityczne, z których najcelniejszą jest: „Piotr Skarga i jego wiek“ (1850 — 1851 r.). W całej swojej działalności historyka starał się wykazywać, że reformacja i osłabienie powagi katolicyzmu pociągnęły za sobą zgubne dla kraju skutki.

Wacław Aleksander Maciejowski urodził się w 1793 roku, zmarł w 1883. Należał do rzędu uczonych, którzy po-

czątek państwa polskiego przypisywali wychodźcom słowiańskim z Saksonii (Lazzom). Tak samo, jak poprzednicy, Maciejowski twierdził, że przybyście ci, ujarzmiwszy miejscową ludność, wytworzyli stan szlachecki, potomkowie zaś tubylców, jako zwyciężeni, weszli w poddaństwo i stąd powstał (stan chłopski).

Maciejowski studia uniwersyteckie kończył w Niemczech, był profesorem liceum w Warszawie, a następnie uniwersytetu. Napisał głośną w swoim czasie „Historję prawodawstw słowiańskich,” której wartość obniżyła dopiero późniejsza krytyka. Wogóle znany był przede wszystkim, jako sumienny badacz pierwotnych dziejów, oraz ustroju społeczno-prawnego Polski, Litwy i Rusi. Dalsze jego czterotomowe dzieło, wydane w r. 1842-im pod tytułem: „Polska do połowy XVII wieku“ posiada wybitne zalety ze względu na badania narodowych zwyczajów i obyczajów. W obszernem lecz zbyt chaotycznym dziele pod tytułem: „Piśmiennictwo polskie od najdawniejszych czasów“ zamieścił bibliografię i charakterystykę rozmaitych pisarzy polskich, streszczenia i oceny

ich dzieł, oraz uwagi, dotyczące rozwoju poszczególnych gałęzi piśmiennictwa, doprowadzając rzecz do roku 1650-go. Książki tej nie można nazwać historją literatury, gdyż nie przedstawia ona jej całokształtu. Główna jej wartość polega na sumiennem zebraniu źródeł, wadą zaś jest brak wykazania historycznego związku poszczególnych kierunków literackich, oraz wpływu literatur cudzoziemskich.

Julian Bartoszewicz. Urodził się w 1821 r., zm. w 1871 r. Był profesorem w Warszawie i kustoszem biblioteki b. Szkoły Głównej. W wielkiej Encyklopedyi Powszechnej S. Orgelbranda pracował w dziale historycznym i pomieścił tam tyśiąc kilkaset artykułów. Była to praca sumienna a tak obszerna, że materyał, w niej zawarty mógłby starczyć sam przez się na kilka tomów. Bardzo pracowity, pomieszczał rozmaitego rodzaju rozprawy historyczne we wszystkich poważniejszych wydawnictwach warszawskich, a wydając prócz tego osobne monografie, zasłużył się wielce na polu literatury historycznej. Monografie te, oparte bądź to na zupełnie nowych, bądź też na mało znanych materyałach źródłowych, posiadają istotną

wartość. Do cenniejszych należą: „Królewicze-biskupi,” „Znakomici mężowie polscy w XVIII wieku” i t. p. Zajmował się głównie życiorysami monarchów i dziejami sławnych rodów, ważniejszymi instytucjami, prawami, sejmami, historią miast, kościołów, aktami państwowymi, pamiętnikami, w ogóle skrzętnie gromadził materiały historyczne, aby z nich stworzyć dokładny obraz całokształtu historii. Wydał dłuższą monografię, bo obejmującą dwa tomy o Annie Jagiellonce, napisał doskonale „Szkice z czasów saskich,” oraz liczne studia historyczne i literackie. Rozpoczął dzieło większych rozmiarów, mające przedstawiać całokształt dziejów w polskich, lecz śmierć stanęła w poprzek temu przedsięwzięciu; dzieła tego wyszły cztery tomy pod tytułem: „Historia pierwotna Polski,” doprowadzająca opowiadania do czasów Mieczysława Starego włącznie. Większym rozgłosem w świecie naukowym cieszyło się dzieło p. t.: „Historia literatury polskiej.” Dzieło to zaleca się jednolitością, oryginalnością i śmiałością poglądów, ale równocześnie posiada wadę zbytnej namiętności i jednostronności sądów, a często na-

wet grzeszy uprzedzeniem do niektórych autorów i wadliwą oceną utworów. Jest to pierwsza historia literatury we właściwym tego słowa znaczeniu, traktowana naprawdę naukowo i licząca się z wpływami zewnętrznymi, oraz politycznymi.

We wszystkich pracach swoich Bartoszewicz zajmuje stanowisko szlachecko-klerykalne, tam zaś, gdzie występuje jako rzecznik wyznawanych przez siebie poglądów, niejednokrotnie staje się zbyt jednostronnym i zacieśnia w ten sposób horyzont umysłowy prac swoich, należących zresztą do jednych z najwybitniejszych w tym zakresie.

Józef Łukaszewicz (ur. 1799 r., zm. 1873 r.), zasłużony badacz dziejów i historyk kościoła reformowanego w Polsce. Wydał wiele prac, z których najcenniejszą jest „Historia szkół w Koronie i na Litwie od najdawniejszych czasów do 1794 r.”

August Bielowski. Urodził się w roku 1806-ym w Galicyi. Był długo urzędnikiem, wreszcie dyrektorem zakładu imienia Ossolińskich we Lwowie. Zmarł tamże w r. 1876. Należał do koła ludzi, kierujących niejako ruchem umysłowym Lwowa między ro-

kiem 1830—1850, oraz był cenionym pisarzem. Na arenę literacką wystąpił najpierw z pięknym przekładem staroruskiego poematu pod tytułem: „Wyprawa Igora na Połowców;“ pisał również rozmaite utwory wierszowane, wzorując się na epickich pieśniach ludowych. Do znaczniejszych tego rodzaju utworów Bielowskiego należy rapsod historyczny: „Pieśni o Henryku Pobożnym.“ Później przerzucił się na pole historyczne, wykazując przede wszystkim oryginalność poglądów na początkowe dzieje wogóle słowiańszczyzny, w szczególności zaś Polski. Fantazja poetycka unosiła niejednokrotnie zbyt daleko tego historyka, tak, że krytyka ścisła bardzo wiele z jego opracowań musiała później wykreślić z rzędu naukowych pewników; w każdym jednak razie dzieła tego autora wywołały w swoim czasie duże zajęcie w świecie naukowym i nie są pozbawione wartości. W 1850-ym roku napisał pierwsze dzieło historyczne pod tytułem: „Wstęp krytyczny do dziejów Polski,“ doszukując się pierwszych siedzib lechitów nad Adryatykiem, następnie w Dacyi, wreszcie na północ od Dunaju—w Morawach. Dru-

kował następnie dużo rozpraw i monografij historycznych i literackich. Dwutomowa jego praca pod tytułem: „Pomniki dziejowe Polski“ największą posiada wartość i jest krytycznem opracowaniem źródeł historycznych. Wydawnictwo, zapoczątkowane przez Bielowskiego, a niezbędne do poznania historii wieków średnich, prowadzi w dalszym ciągu Akademia Umiejętności w Krakowie.

Nad źródłami historycznymi i ich wyświetlaniem pracowali również: *Karol Sienkiewicz* († 1860 r.), który badał materiały i źródła dziejowe w zagranicznych archiwach; *Jan Tadeusz Lubomirski*; *Erazm Rykaczewski*; *Edward Raczyński* († 1845 r.), założyciel biblioteki Raczyńskich w Poznaniu; *Tytus Działyński* († 1861 r.), właściciel słynnej biblioteki w Kórniku pod Poznaniem, oraz *Aleksander Przewdziecki* († 1871 r.), który napisał pomiędzy innymi dzieło czterotomowe pod tytułem „Jagiellonki polskie,“ będące niejako zbiorem wizerunków historycznych. Obok tego znany jest jako autor wielu monografij z historii politycznej i archeologii.

Karol Szajnocha. Urodził się w roku 1818-ym w powiecie samborskim, w Galicyi, zmarł w roku 1868-ym we Lwowie. Rodzina tego historyka pochodziła z Czech; ojciec jeszcze, urzędnik galicyjski, był czechem, matka zaś polką. Studya odbywał we Lwowie, lecz nie zdołał skończyć uniwersytetu i następnie samodzielnie zdobywał wiedzę. Należał do koła młodzieży, wytwarzającego ruch literacki we Lwowie. Otrzymał następnie posadę w zakładzie Ossolińskich, pracując równocześnie w kierunku literackim. Pracy tej nie zaniechał do końca życia, nawet po utracie wzroku w roku 1858. Działalność swoją literacką rozpoczął od powieści, niebawem jednak wziął się do pisania dramatów historycznych, co wyrobiło w nim zamiłowanie do źródłowego studyowania historii. Szajnocha jest twórcą hipotezy historycznej, że szlachta polska wywodziła ród swój od najezdców, normandów. Autor ten łączy w sobie, jako historyk, zalety artystycznej prawdziwie formy, świadczące o wybitnych zdolnościach literackich, z zaletami ścisłości i sumiennosci badań źródłowych. W roku 1849-ym wydał

pierwsze swoje studia historyczne pod tytułem: „Bolesław Chrobry“ i „Pierwsze odrodzenie się Polski“ (za Łokietka). Obie te prace wywarły wielkie wrażenie, jako prawdziwie mistrzowskie obrazy przeszłości. „Szkice historyczne“ (cztery tomy), odznaczają się niezrównaną plastycznością, odtwarzając z drobnych rysów źródłowych przeszłość i dawnych ludzi. Równocześnie ze „Szkicami“ Szajnocha wydał pomnikowe dzieło „Jadwiga i Jagiełło.“ Jest to obszerna monografia, malująca żywymi barwami, a zarazem z wielką prawdą społeczeństwo polskie i krzyżackie, oraz przyrodę kraju. Oddzielne postacie występują w tej pracy wyraziście, a całość niezatarte czyni wrażenie. Dalszym dziełem Szajnochy jest: „Lechicki początek Polski.“ Częściowo tylko opracowany utwór pod tytułem: „Mściciel“ stanowi niejako wstęp do obrazu, mającego przedstawić bohaterską postać Sobieskiego. Wydał nakoniec znaczniejszych rozmiarów monografię pod tytułem „Dwa lata dziejów naszych: 1646 i 1648 rok.“

Do hipotezy Szajnochy o pochodzeniu szlachty polskiej powrócił w ostat-

nich czasach znakomity uczony, Fr. Piekosiński, profesor uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Michał Baliński. Ur. 1794, zm. 1863. Był zięciem Jędrzeja Śniadeckiego. Zasłużony badacz dziejów Litwy, wydawca źródeł historycznych, autor wielu dobrych monografij. Pracował w peryodycznej prasie wileńskiej i warszawskiej.

Kazimierz Stadnicki. Urodził się w r. 1796-ym, zmarł w r. 1886-ym. Ceniony uczony, badał dzieje Litwy i Rusi, pracując krytycznie nie tylko nad źródłami polskimi, lecz także posługując się w tym kierunku wydawnictwami rosyjskimi. Napisał kilka obszernych monografij o potomkach Gedymina, a mianowicie: „Synowie Gedymina,“ „Bracia Władysława Jagielly,“ „Olgiard i Kiejstut,“ „Koryat Gedyminowicz i Koryatowicze“

Aleksander Stadnicki. Młodszy brat poprzedniego. Zmarł w r. 1861. Jako badacz ludu, głównie na Czerwonej Rusi, oświecał w sposób oryginalny stosunki społeczne w dawnej Polsce. Cały prawie znaczny majątek zapisał na wydawanie dokumentów, znajdu-

jących się w rządowym archiwum we Lwowie.

Romuald Hube. Urodzony w 1803-im roku, zajmował stanowisko profesora uniwersytetu w Warszawie, a następnie w Petersburgu, był zarazem członkiem Komisji Kodyfikacyjnej w Petersburgu, senatorem i członkiem rady państwa. Zmarł w 1890 roku. Uzupełniał krytycznie badania Helela, dotyczące XIV-go wieku. Już w młodości wydawał naukowe dzieła prawnicze, a później odznaczył się badaniami nad prawem polskim, wykazując w tym kierunku, jako uczony, wybitne zdolności.

Do znakomitych dzieł tego autora należą: „Prawo polskie w wieku XIII;“ „Prawo polskie w wieku XIV;“ „Ustawodawstwo Kazimierza;“ „Księgi ziemskie i grodzkie;“ „Statuta nieszawskie z roku 1454“ i wiele innych.

Antoni Zygmunt Helcel. Pochodził z bogatej rodziny mieszczan krakowskich. Urodził się w roku 1808, zmarł w 1870-ym w Krakowie. Dwukrotnie powołanym był na katedrę profesora uniwersytetu Jagiellońskiego, lecz godność tę piastował tylko czas krótki. Pracował nad historią prawa politycz-

nego polskiego i wielkie w tym kierunku położył zasługi, wydając zabytki tego prawa, dopełniane własnymi objaśnieniami. Dalszy ciąg dzieła tego uczonego „Starodawne prawa polskiego pomniki“ wydaje obecnie Akademia umiejętności w Krakowie. Helcel zwrócił pierwszy uwagę na znaczenie dawnych zapisków sądowych, które rzucają światło na stosunki społeczne przeszłości.

Archeologia.

Zarówno początek badań archeologicznych, jak i piśmiennictwo tego zakresu rozwijać się zaczęło dopiero w wieku XIX-ym. Do tego czasu spozstrzegać się dają tylko słabe próby. Tak samo, jak u nas, rzecz ta przedstawia się i za granicą. Zaznaczyć jednak wypada, że rozwój prac archeologicznych po pierwszym danym mu impulsie, odbywał się dość szybko. Zrozumiano rychło, że całokształt obrazu przeszłości wymaga ścisłych tego rodzaju badań.

Pierwszym poważniejszym pisarzem archeologiem był: *Adam Czarnocki*. Pisał pod przybranem nazwiskiem *Zoryana Dołęgi Chodakowskiego*. Zmarł

w 1825-ym roku. W głośnej rozprawie pod tytułem: „Słowiańszczyzna przed chrześcijaństwem“, wydanej w r. 1818-ym, zwrócił uwagę na znaczenie zabytków twórczości poetyckiej ludu i na potrzebę bliższego poznania wszelkich stron jego życia od najdawniejszych czasów. Odbywał wędrowki, mające na celu studia archeologiczne, zbierał zabytki etnograficzne, rozkopywał kurhany i t. d.

Oskar Kolberg (ur. 1815, zm. 1890), zasłużył się wielce piśmiennictwu naszemu, jako etnograf i zbieracz pieśni ludowych. Najcenniejszem jego dziełem jest „Lud i jego zwyczaj“, sposób życia, mowa i t. d.“ Pieśni ludowe, zebrane przez Kolberga, wyszły w kilku wydaniach.

Do badaczy zabytków przeszłości należeli także: *J. Lelewel*, *Łukasz Gołębiowski* (ur. 1773, zm. 1849 r.), bibliotekarz zbiorów T. Czackiego. W popularnem opracowaniu daje on rys dawnych obyczajów i zwyczajów w Polsce.

Ambroży Grabowski (zm. 1868 r.), *K. Wł. Wójcicki*, *Franciszek Sobieszkański*, *Aleksander Wejnert* i wielu innych, zajmowali się głównie starami zabytkami budownictwa.

Bracia: *Eustachy Tyszkiewicz* (zmarł 1873 r.) i *Konstanty Tyszkiewicz* (zmarł 1868 r.), badali pogańską i historyczną archeologię na Litwie.

Pamiętniki i podróże.

Dział ten literatury w okresie Mickiewiczowskim zupełnie inny niż w poprzednim przybiera charakter. O ile dawne pamiętniki traktują przeważnie o kwestiach politycznych, o tyle pamiętnikarstwo XIX-go wieku reprezentowane dość obfitą liczbą utworów — czerpie wątek z różnorodnych dziedzin życia. I tak spotykamy tutaj obrazy życia towarzyskiego i domowego, opisy wydarzeń natury publicznej, opisy miejscowości i t. p. Autorowie pamiętników treścią swoich prac przenoszą się nawet po za granicę kraju. Nie brak też i pamiętników politycznych.

Z pomiędzy autorów pamiętników, jako ważniejszych, wymienić należy: *Ewę Felińską* († 1859 r.), która napisała książkę pod tytułem: „Wspomnienia,” *Rufina Piotrowskiego* († 1872 r.), autora głośnych i tłumaczonych na różne języki „Pamiętników,” *Adama Januszkiewicza*, *Jakóba Gordona*, *Agatona Gillera*, *Antoniego Edwarda Koź-*

miana, syna *Kajetana*, *Paulinę Wilkońską*—powieściopisarkę, *Karola Kaczkowskiego*, *Fryderyka Skarbka*, *Aleksandra Jełowickiego*, *Franciszka Salezego Dmochowskiego* (zm. 1872 r.).

Juliusz Ksawery Strutyński (pseudonim *Berlicz Sas*, zm. 1878 r.). Był autorem wielu pamiętników historycznych, pisanych w formie powieściowej. Prócz wymienionych, znaczny jeszcze zastęp autorów uprawiał ten rodzaj twórczości literackiej.

Opisami podróży, bądź to naukowymi, bądź czysto w formie artystycznej zajmowali się: *Ignacy Hołowiński*, *M. Wiszniewski*, *St. Witwicki*, *S. Goszczyński*, *J. Kremer*, *Z. Miłkowski*, *Maurycy Mann* (zm. 1876 r.), autor „*Podróży na Wschód*,” *Seweryn Korzeliński*, autor „*Dziennika podróży do Australii*,” *Julian Horain* (zm. 1883 r.), *Kaliks Wolski* (zm. 1884 r.), *Sygdur Wiśniowski* (zmarł 1892), *Kazimierz Chłędowski*, *Wawrzyniec Engeström* i in.

Z opisami podróży spotykamy się także u innych autorów, których tu jednak nie wymieniamy, ponieważ rozwijali swoją działalność literacką głównie w innych działach.

Historya i krytyka literatury.

Historya literatury polskiej rozwija się również pomyślnie w XIX-ym wieku; poprzedziły ją pomocnicze studia bibliograficzne.

Znanym bibliografem jest *Adam Jocher* (ur. 1791, zm. 1860 r.), bibliotekarz uniwersytetu w Wilnie. Wydał on 3-tomową pracę: „Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce.“

Po wielu nieudanych próbach, a zarazem obok już wymienionych historyków, którzy pisali także o dziejach literatury, pierwszym pisarzem w tym kierunku jest *Kazimierz Brodziński*, który w wykładach uniwersyteckich w Warszawie dał obraz piśmiennictwa naszego aż do roku 1815-go, uwzględniając wyczerpująco zewnętrzne, tak polityczne, jak kulturalne wpływy, oraz przedstawiając ogólny stan oświaty, religii, polityki i obyczajów narodu w różnych czasach. Pracy tej sam drukiem nie ogłosił; znaną ona jest z notatek, spisanych przez studentów, uczęszczających na wykłady jego, ogłoszonych dopiero w roku 1874-ym.

Michał Wiszniewski urodził się w roku 1794-ym, nauki pobierał we Lwo-

wie i w Krzemieńcu, a uzupełniał je we Włoszech, Francji i Anglii, potem został profesorem w Krzemieńcu, lecz niedługo powołany został na katedrę uniwersytetu Jagiellońskiego, jako profesor historii, oraz dziejów literatury; ostatnie lata życia swego spędził we Włoszech, zmarł w r. 1865 w Nicei.

Pierwszem dziełem Wiszniewskiego były studia filozoficzne pod tytułem „Bakona metoda tłumaczenia natury“ i „Charaktery rozumów ludzkich.“ Obie dwie te prace odznaczają się nie tylko erudycją filozoficzną, lecz także oryginalnymi poglądami i dokładną znajomością przedmiotu. Jego „Historya literatury polskiej“ obejmuje tylko okres czasu, sięgający do połowy XVII wieku. Materyały czerpie bądź to z poprzedników, bądź też z samodzielnych badań źródłowych, lecz nawet tam, gdzie pod względem rzeczowym zapożycza się u drugich, przecież daje dużo od siebie, oświetlając przedmiot trafnymi własnymi spostrzeżeniami i uwagami krytycznymi. Za tło opracowania bierze charakterystykę naszej kultury i oświaty, oraz wpływ, jaki w tym kierunku wywierała zagranica, uwzględniając przytem zwią-

zek historyczny pomiędzy poszczególnymi dziełami. Tak pojmowana literatura przez Wiszniewskiego jest istotnie wyrazem życia narodu, zaleca się zaś prócz tego dobrą formą i czystością języka. Jest to praca o wybitnej i do dziś jeszcze nieosłabionej wartości. Prócz tego, Wiszniewski opisał w pięknej formie swoje podróże po Włoszech.

Edward Dembowski (zm. 1846). Pisał rozprawy filozoficzne, na których znać wpływ Hegla. W dziele p. t. *Piśmiennictwo polskie w zarysie*, ocenił autorów nie wedle rzeczywistej wartości ich prac, lecz wedle tego, czy byli postępowymi. Piszący w myśl jego przekonań spotykają się często kroć ze zbyt wielkimi pochwałami, inni zaś traktowani są z pewnem uprzedzeniem.

Jan Majorkiewicz, autor szeregu rozpraw filozoficznych i literackich. Najważniejszym jego dziełem była „Literatura polska w rozwinięciu historycznym,” wydana w 1847 r. Dzieło to odznacza się sądami trafniejszymi aniżeli Dembowskiego, nie posiada jednak wartości naukowej. Majorkiewicz pomija życiorysy a wykazuje myśli

przewodnie, charakteryzujące oddzielne epoki; zmarł w r. 1877.

Maurycy Mochnacki, wybitny krytyk literacki. W młodości swej zwrócił już na siebie uwagę artykułami, drukowanymi w rozmaitych poważniejszych czasopismach warszawskich. Urodził się w Galicyi w 1803 r. zmarł we Francyi w 1835 r. Główną zasługę położył, podnosząc pierwszy znaczenie poezji romantycznej i charakteryzując w sposób oryginalny utwory naszych wybitnych poetów. Był to talent olbrzymi, któremu śmierć przedwczesna nie pozwoliła rozwinąć się na'eżycie.

Michał Grabowski, urodził się w 1805 r. w guberni wołyńskiej, nauki pobierał w Humanu razem z S. Goszczyńskim i J. B. Zaleskim, na uniwersytet zaś uczęszczał w Warszawie. Przebywał głównie na wsi na Ukrainie i chociaż zajmował się gospodarstwem, nie przeszkadzało mu to jednak być jednym z wybitniejszych kierowników życia umysłowego w kraju. Na krótko przed śmiercią został dyrektorem Komisji wyznań i oświecenia publicznego w Warszawie. Zmarł w Warszawie w 1863 r. Pisał powieści histo-

ryczne, dobrze charakteryzujące przeszłość, niewielką jednak mającą wartość pod względem artystycznym. Do najcenniejszych z nich należą: „Koliszczyzna i stepy“ na tle rzezi humańskiej, „Stannica hulajpolska,“ również z życia Ukrainy. Powieści te podpisywał pseudonimem Edward Tarsza. Jako krytyk literacki Grabowski uważany był w swoim czasie za powagę; napisał też sporo artykułów krytycznych.

Aleksander Tyszyński urodził się w 1811 r. w Petersburgu, ukończył uniwersytet w Wilnie, był profesorem historii literatury polskiej w b. Szkole Głównej. Zmarł w rodzinnym swoim majątku Miassocie na Litwie w r. 1880. Napisał powieść będącą równocześnie rozprawą literacką, p. t. „Amerykanka w Polsce,“ w której wyowiada zapatrywania swoje na język i literaturę ojezystą, wykazuje zalety poezji okresu Mickiewiczowskiego, oraz bogactwo językowe. * „Dwie Świtezianki“, są rozprawą o trójce najszybszych geniuszów poetyckich. W wizerunkach polskich zajmuje się poważnie i gruntownie dziełami Kadłubka, Pola, Syrokomli i in.

Karol Mecherzyński urodził się w 1800 r. w Krakowie, gdzie też ukończył studia i zajął stanowisko profesora uniwersytetu Jagiellońskiego, piastując przez długie lata katedrę literatury polskiej. Zyskał zasłużoną sławę sumiennego monografisty. Zmarł w r. 1881. Z licznych większych lub drobniejszych broszur i dzieł jego najważniejszą jest „Historia wymowy w Polsce“ (3 tomy). Źródłową tę pracę doprowadził do czasów Stanisława Augusta; zajmował się też badaniem języka łacińskiego i niemieckiego w Polsce. Na wyróżnienie zasługują studia Mecherzyńskiego nad okresem Jezuickim, gdyż pogłębiają one i prostują dotychczasowe o nim pojęcia i sądy. Opracował również rozmaite podręczniki szkolne, z pośród których „Historia literatury polskiej“ do ostatnich czasów utrzymała się w programie galicyjskich szkół średnich.

Kaz. Wład. Wójcicki, jeden z najwybitniejszych w swoim czasie badaczy twórczości ludowej, urodził się w 1807 r., zmarł w 1879 r. w Warszawie. Studya odbywał w szkołach pijarskich a następnie w uniwersytecie warszawskim. W r. 1841 był re-

daktorem miesięcznika literacko-naukowego „Biblioteka Warszawska,” w roku zaś 1866 „Kłosów;” w wydawnictwach tych przyczerpnął i rozwijał młode talenty, nie szczędząc początkującym pisarzom cennych rad i wskazówek. Działalność literacką wcześniej rozpoczął zbieraniem przysłów, przypowieści i zabytków literatury ludowej, do czego, jako studia, służyły mu wędrowki w różne okolice kraju. Jako belletrysta, zyskał znaczną poczytność, wprowadzając do literatury nowy rodzaj pisania, a mianowicie „gawędy historyczne.” Z pomiędzy dość znacznego ich szeregu zasługują na wymienienie: „Zarysy domowe,” „Domowe powiastki i wizerunki,” „Stare gawędy i obrazy,” „Silva rerum,” „Powieści domowe” i w. in. Prócz tego wydawał materiały historyczne; pamiętniki, kroniki i rozmaite dokumenty, a zarazem nieznanne zabytki literatury, Monografia „Teatr starożytny w Polsce” jest jednym z lepszych prac tego autora. Pisał też obrazy historyczno-obyczajowe, jak np. „Niewiasta polska w początkach naszego stulecia” i t. d. oraz szkice biograficzne. Sylwetki literatów spotykamy w dal-

szej pracy Wójcickiego p. t. „Zyciorisy znakomitych ludzi.” Opracował też 4-tomową „Historję literatury polskiej w zarysach” w której pomieścił urywki celniejszych dzieł pisarzy polskich.

Lucyan Siemiński, wytworny stylista i znawca piękna, urodził się w 1809 r. w Galicyi, zmarł w Krakowie w 1877 r. Do gimnazjum uczęszczał w Lublinie, poczem w Odessie studyował języki wschodnie. Zamieszkawszy we Lwowie, należał do grona literatów, którzy pragnęli stworzyć „szkołę czerwono-ruską,” i zajmowali się przekładami poezji ludowej różnych narodów słowiańskich. Pisał dużo i w rozmaitych kierunkach. Należał do poczytniejszych autorów i publicystów, a jako monografista literacki, krytyk i fejletonista, wyrobił sobie wielki rozgłos. Pierwsze występy literackie Siemińskiego są tłumaczeniem pieśni staro-czeskich („Rękopis Królodworski”). Następnie napisał sporo oryginalnych utworów poetyckich, bądź to historyczno-epicznych, bądź lirycznych. Wydał zbiór pieśni ludowych słowiańskich, oraz innych narodowości, tłumaczył poezye Michała Anioła, część poematu

„Szach-Namech“ Firduziego, ody Horacego, odznaczył się doskonałym przekładem „Odyssey“ Homera, oraz na krótko przed śmiercią wydał przekłady liryki religijnej. Jako powieściopisarz należał również do poczytnych, pozostawiając po sobie kilka tomów drobniejszych utworów historycznych. Dla szerszych sfer czytelników wydał historię polską pod tytułem: „Wieczory pod lipą.“ a następnie „Dzieje narodu polskiego“ i „Wieczory w Ojcowie.“ W dziale historii literatury był autorem licznych monografij, szkiców estetyczno krytycznych i rozpraw, z których część wyszła w zbiorze p. t. „Portrety literackie,“ nakreślone jasno i wyraziście, stylem płynnym i potoczystym.

Julian Klaczko, krytyk literacki bardzo ceniony, posiadający istotny talent, a zarazem piękna formę. Urodził się w Wilnie w r. 1823 z rodziny żydowskiej. Uniwersytet ukończył w Królewcu i Heidelbergu. Rozpoczął zawód literacki od rozpraw, pisanych po niemiecku, między innymi także treści politycznej. Pojawienie się polskich utworów Klaczki poprzedziło uznanie wśród obcych. Osiedliwszy

się w Paryżu, pisał po francusku i po polsku, wydając szereg broszur krytyczno-literackich lub politycznych, w których wykazał bystrość i subtelność umysłu oraz głębokie poczucie piękna. W ostatnich czasach zjednał sobie głośne imię pracami z dziedziny historii sztuki. Pisał je po francusku, a także w języku polskim. „Wieczory florenckie,“ studjum o Dante, oraz dzieło „Juljusz II“ należą do najlepszych tego autora, a zarazem zajmują jedno z pierwszych miejsc w ogólnoeuropejskiej literaturze krytycznej, zwłaszcza ze względu na formę prawdziwie mistrzowską.

Filozofia, pedagogika i wymowa.

Filozofia w okresie romantyzmu była na wskróś idealistyczną, opierała się bowiem nie na wywodach doświadczenia, lecz na rozwoju „czystej“ myśli. Pogląd ten przeszczepiony został do nas z Niemiec a wzorował się głównie na systematach filozoficznych Hegla i Schellinga. Jakkolwiek twórczość nasza w tym kierunku nie wytykała pierwsza własnych szlaków i dążyła utworowanymi przez obcych ścieżkami, to jednak nie była niewolniczą naśl-

dowczynią obcych wzorów i zdobywała się niejednokrotnie na wiele samodzielności. Uчени nasi pisali początkowo dzieła filozoficzne po francusku i po niemiecku, lecz rychło wprowadzili używanie języka ojczystego, przekonawszy się, że jest on dostatecznie bogatym do wypowiedzania wszelakich myśli. Początkowo w rozprawach filozoficznych czerpano dużo zwrotów i wyrażeń z obcych języków lecz powoli zanika coraz więcej i ta ujemna strona w literaturze filozoficznej polskiej. Forma pisarska tych dzieł jest powiększej części skończoną i prawdziwie piękną.

Filozofia nasza tem się także wyróżnia, że wprowadza pojęcia chrześcijańskie i jest rzecznikiem wiary w nieśmiertelność duszy.

Józef Kremer urodził się w 1806 r. w Krakowie, tam pobierał nauki, później słuchał wykładów Hegla w Berlinie, a dalej kształcił się w Heidelbergu i w Paryżu. Osiadłszy w Krakowie, otworzył zakład naukowy dla młodzieży, a następnie otrzymał katedrę profesora uniwersytetu Jagiellońskiego i Szkoły sztuk pięknych. Godność tę piastował przez dwadzie-

ścia kilka lat, poświęcając się równocześnie pracom literackim. Zmarł w Krakowie w 1875 r. Przejęty początkowo poglądami mistrza swojego, Hegla, ogłosił streszczenie jego filozofii, później jednak zupełnie odrzucił jego poglądy, domagając się uwzględniania obok rozumu, praw serca. Formą władał znakomicie. Dzieło jego p. t. „Wykład systematyczny filozofii“ jest przedstawieniem filozofii Heglowskiej, podnosząc jej zalety, lecz równocześnie wykazując krytycznie błędy niemieckich systemów filozoficznych. „Listy z Krakowa,“ są wykładem estetyki w historii sztuki, „Podróż do Włoch,“ traktuje o historii sztuki włoskiej. „Grecya starożytna“, omawia historię rzeźby greckiej. „Sztuka w starożytnym Rzymie“ kreśli dzieje sztuki rzymskiej. Pracami w zakresie estetyki Kremer położył wielkie zasługi; był on pierwszym estetykiem polskim, a zarazem pierwszym historykiem sztuki polskiej.

Bronisław Trentowski, urodzony w 1807 r. w gubernii Siedleckiej, uniwersytet ukończył w Warszawie, był nauczycielem w szkołach średnich, następnie wyjechał do Niemiec i odby-

wał dalsze studia w tamtejszych uniwersytetach. Uzyskawszy doktorat we Freiburgu był tamże przez lat kilka docentem. Całe życie spędził na obczyźnie, mieszkając to w Szwajcaryi, to we Francyi. Zmarł w Freiburgu w 1869 r. Ogólne jego poglądy polegały na przekonaniu, że „Bóg i świat niebo i ziemia, muszą być jedną rzeczą, bo przyczyna żyje w skutku a skutek w przyczynie.“ Za najlepszą religię uważa chrześcijaństwo, jako dążące do poznania Boga. Trentowski początkowo pisał w języku niemieckim, ale niebawem powrócił do języka ojczystego, używając bądź to dawno zapomnianych wyrażeń, bądź wymyślając nowe, te ostatnie rzadko udatne, częściej dziwaczne i niezrozumiałe. W dziele pod tytułem „Chowanna, czyli system pedagogiki narodowej“ wypowiadał śmiało i oryginalne poglądy. Dzieło to zakroił na wielką skalę, z trzech jednakowoż części, z jakich miało się składać, ukończył zaledwie tylko część pierwszą. „Myślini, czyli całokształt logiki narodowej“ łączy logikę Arystotelesa z zasadami Hegla, porządkując je i uzasadniając, albo zwalczając to, na co osobiście się nie

zgadzał. Główną zasługą Trentowskiego jest obudzenie zamilowania do filozofii. Pisał dobrą polszczyzną, władał stylem jędrnym i obrazowym, chociaż niekiedy grzeszył przesadą i nadętością.

Karol Libelt, syn ubogiego rzemieślnika, urodził się w Poznaniu w 1807 roku, na uniwersytet uczęszczał w Berlinie, gdzie słuchał wykładów Hegla. Był posłem do Sejmu pruskiego i prezesem Towarzystwa przyjaciół nauk w Poznaniu. Otaczała go ogólna sympatya i cześć, jako męża, pełnego wytrwałości, energii i szlachetności. Zmarł na wsi w Poznańskim w 1875 roku. Libelt udoskonił formę bardzo wysoko, a odznaczając się lotną fantazją, rozumem i głębokim uczuciem, należy do najznakomitszych pisarzy polskich. Wydał dużo rozpraw literackich, krytycznych, ekonomicznych, politycznych, pracując jednocześnie nad poważnymi dziełami filozoficznymi. Podobnie jak Trentowski, starał się o rozwój filozofii na gruncie słowiańskim. Traktując Hegla z szacunkiem, przyjmował go jednak z zastrzeżeniami. Wyobraźni oddawał wyższość nad rozumem, który prowadzi

jego zdaniem, do rozkładu, nigdy zaś do tworzenia rzeczy nowych i nie może przyczynić się sam przez się do poznania Boga, jako pojęcia najwyższego. Teorye te są treścią zbiorowego dzieła p. t. „System umniectwa czyli filozofii umysłowej.“ oraz drugiego p. t. „Estetyka czyli umniectwo piękne.“ Są to dwa najważniejsze dzieła tego autora. Jako stylista uważany jest za jednego z najlepszych.

Hoene Wroński, urodził się w 1777 roku w Poznaniu, służył wojskowo. poczem zamieszkał we Francyi. Pisał wyłącznie po francusku. Był to jeden z najpotężniejszych umysłów, ogarniający wszystkie dziedziny wiedzy ludzkiej. Powołując się na słowa Chrystusa o potrzebie odrodzenia wewnętrznego, wytworzył cały systemat filozoficzny, nazwany przez niego „Mesyanizmem,“ a streścił go w trzech głównych swych dziełach. Badania jego w dziedzinie matematyki i techniki dopiero w ostatnich czasach zostały należycie ocenione i uznane za genialne. Wydał, lub pozostawił w rękopisach znaczną ilość prac matematycznych, politycznych i filozoficznych.

Józef Gołuchowski, urodził się w 1797 roku w Galicyi, był uczniem i początkowo wielbicielem filozofa Schellinga, w 1823 i 24 roku, był profesorem uniwersytetu w Wilnie. Wykłady jego zjednały sobie tam wielkie uznanie. Zmarł w 1858 r. Dopiero po śmierci ukazały się jego „Dumania nad najwyższymi zagadnieniami człowieka.“ W dziele tem uzasadnia zapatrywanie, że filozofia, dążąc do poznania prawdy, powinna rozpatrywać wszystko przez Boga, jako najwyższą prawdę, oraz posługiwać się przedewszystkiem miłością, nie zaś jedynie rozumem.

August Cieszkowski, urodzony na Podlasiu w 1814 r., wykształcenie uniwersyteckie pobierał w Berlinie. Po skończeniu uniwersytetu, drukował dużo prac w „Bibliotece Warszawskiej,“ następnie przeniósł się do Wielkiego Księstwa Poznańskiego; ma znaczne zasługi jako poseł do sejmu pruskiego. Był założycielem słynnej w swoim czasie szkoły rolniczej w Żabikowie. Dwukrotnie przewodniczył Towarzystwu Przyjaciół nauk w Poznaniu. Zmarł w 1894 r. Był to umysł rzutki i pełen fantazyi. Początkowo

pisał rozmaite rozprawy po niemiecku i po francusku.

W języku niemieckim napisał jedno z najcenniejszych dzieł filozoficznych, („Wstęp do filozofii historii“), Wystąpił w niem jako obrońca filozofii woli, w przeciwstawieniu do Heglowskiej filozofii myśli. Do najcenniejszych polskich jego dzieł należą: „Ojciec nasz“ i „Drogi ducha.“ Roztrząsa w nich przebieg dziejów powszechnych i dzieli je na dwie epoki: przed i po—Chrystusową. Po tych dwóch ma przyjść trzecia epoka, będąca skojarzeniem dwóch poprzednich a w czasie której ludzkość wejdzie do świątyni „prawdziwego ducha“ i uładzi wszystkie skarby dotychczas zebrane. Nauka i sztuka są—jego zdaniem—równorzędnymi czynnikami społecznymi, dążącymi do ziszczenia najwyższych ideałów. Forma utworów Cieszkowskiego jest świetną.

Pisarzem filozoficzno-społecznym był ks. *Stanisław Chołoniewski*, kapłan niezwykle światły, autor kilku znakomitych rozpraw. Wywierał on poważny wpływ na Mickiewicza, w czasie pobytu tego poety w Rzymie.

Pierwszą polką, zajmującą się badaniami filozoficznymi była *Eleonora Ziemecka*, urodzona w Warszawie w r. 1819-ym, zmarła w roku 1871. Od roku 1842 go wydawała miesięcznik literacko filozoficzny „Pielgrzym,“ w którym krzewiła zasady filozofii chrześcijańskiej.

W nowszych czasach, zarówno literatura, jak i filozofia rozwijały się przeważnie w kierunku pozytywistycznym, a w dziełach jej przedstawicieli zarysowuje się wyraźnie walka z dawnym kierunkiem idealistycznym, dochodząca niekiedy do krańcowości, to jest tonięcia w materyalizmie. Znaczny wpływ na filozofię i jej literaturę wywierali głównie filozofowie francuscy i angielscy, między innymi zaś szczególnie August Comte i Spencer.

Nad filozofią, między innymi, pracowali: *Franciszek Krupiński*, ksiądz, urodzony w 1836 r. w Łukowie, zmarł w 1898 r. w Warszawie, eks-Pijar i nauczyciel religii w Warszawie, autor licznych prac, poświęconych filozofii i jej historii. Był on zwolennikiem połączenia idealizmu z badaniami ścisłymi i realnymi.

Henryk Struwe, (ur. 1840 r. w Gąsiorowie w gub. kaliskiej), profesor uniwersytetu warszawskiego, utalentowany krytyk i estetyk, oraz autor licznych dzieł filozoficznych, w których uzasadnia istnienie punktów sty-cznych między realizmem i idealizmem. Napisał: „Wykład systematyczny logiki,” „Estetyka barw,” „Wstęp krytyczny do filozofii,” „Historia filozofii w Polsce“ i w. in.

Julian Ochorowicz, ur. w 1850 roku w Radzynie, b. docent uniwersytetu we Lwowie, umysł rzutki, obejmujący liczne dziedziny wiedzy, autor władający dzielnie wierszem i prozą. Z pod pióra jego wyszły liczne prace w dziedzinie psychologii i fizjologii. Znanym jest też na polu wynalazczym jako elektrofizyk.

Jan Władystaw Dawid, redaktor „Przeglądu Pedagogicznego,” a następnie „Głosu,” pracuje głównie w dziedzinie psychologii.—*Wincenty Lutostawski*, docent uniwersytetu Jagiellońskiego, autor rozporządzający ogromem wiedzy, głoszący kierunki idealne w filozofii. *Stefan Paulicki*, ksiądz b. docent szkoły Głównej, przeciwnik pozytywizmu, autor gruntownie opracowany

„Historii filozofii greckiej,” oraz „Początków chrystyanizmu.” *Maryan Morawski*, Jezuita w Krakowie pisarz wielce utalentowany, autor licznych prac filozoficzno - społecznych. Najcenniejszym jego dziełem jest „Celowość w naturze.”

Władystaw Dębicki (ur. 1853 pod Zgierzem) nauczyciel, a następnie, po przyjęciu święceń kapłańskich, prefekt gimnazjalny, autor licznych studyów filozoficzno społecznych, jak „Nieśmiertelność człowieka,” „Wielkie bankructwo umysłowe,” i in., odznaczających się piękną formą.

W rzędzie pisarzy pracujących w najświeższej dobie na polu filozofii, zaznaczyli swe nazwiska: *Maryan Massonius*, *Adam Mahrburg*, *Maurycy Straszewski*, ks. *Kazimierz Wais* i w. in.

W pierwszej połowie XIX wieku powstał nowy dział umiejętności i literatury, nieznany w dawniejszych okresach. Poprzednio wychowanie dzieci traktowano tylko ze stanowiska praktycznego, a literatura pedagogiczna polegała jedynie na wydawaniu stosunkowo nielicznych podręczników szkolnych. Dopiero w ostatnich dziesiątkach lat, wychowanie oparło się na

podstawach filozoficznych i powstała też literatura pedagogiczna. Pierwszą u nas pracowniczką na tem polu była:

Klementyna z Tańskich Hofmanowa. Urodzona w 1798 r. w Warszawie, otrzymała wychowanie francuskie. Dopiero w dwudziestym roku życia, nauczyła się po polsku i rozwinęła szeroką, oraz pożyteczną działalność literacką na polu wychowawczem. Zmarła w 1845 roku pod Paryżem. Pisała dzieła poważne o wychowaniu, książki dla młodzieży i utwory beletrystyczne dla dorosłych. W dziełach wychowawczych, jak: „Pamiętka po dobrej matce,“ „Amelia,“ „O powinnościach kobiet,“ domagała się prowadzenia wychowania w duchu narodowym, oraz wypowiadała zapatrywania na stanowisko kobiet w społeczeństwie. Jej „Listy matki,“ są szeregiem uwag praktycznych o wychowaniu. Książki dla dzieci napisane przez Hofmanową, są dotychczas wzorem prac tego rodzaju i stworzyły niejako nową szkołę pisarską. Redagowała również między rokiem 1824—29 czasopismo p. t. „Rozrywki dla dzieci.“ Jako powieściopisarka historyczna, posiadała talent

wybitny. Świetnie odmalowała stronę obyczajową przodków naszych w opowiadaniach: „Listy Elżbiety Rzeczyńskiej“ i „Dziennik Franciszki Krasińskiej.“ Z późniejszych jej prac „Karolina“ jest powieścią obyczajową z czasów panowania pruskiego, „Jan Kochanowski w Czarnolesiu,“ przedstawia malowniczo czasy dawniejsze. „Krystyna“ wyobraża osobiste uczucia i poglądy autorki i zalicza się do najlepszych jej utworów powieściowych. Hofmanowa nie szybowała wyobraźnią wysoko, przedstawiała obrazy zgodne rzeczywistością, o treści zawsze pogodnej, wykończone pod względem formy.

Ewaryst Estkowski, (ur. 1820, zmarł 1856 r.) wydał dużo podręczników metodycznych, książek do czytania i redagował prawie bez pomocy czasopisma dla młodzieży w Wielkiem Księstwie Poznańskiem, gdzie też w pierwszej połowie zeszłego wieku, znaczne położył zasługi na polu początkowego wychowania i szkolnictwa ludowego.

W nowszych czasach piśmienictwo pedagogiczne znacznie się rozwinęło w naszej literaturze. Wielkie na

tem polu zasługi położyli *August Jeske*, (zm. w r. 1875) autor wielu podręczników, naśladowanych przeważnie z niemieckiego, *Henryk Wernic*, *Floryan Łagowski*, *Władysław Dawid* i inni. Na czele dosyć licznego zastępu autorek uprawiających w piśmienictwie niwę pedagogiczną, stoją *Aniela Szyćówna* i *Maryja Weryho*.

Wymowa świecka we wszystkich swoich działach odznacza się w okresie Mickiewiczowskim pewnego rodzaju zastojem; w piśmienictwie niema śladów ani krasomówstwa sądowego, ani akademickiego. Natomiast wymowa kościelna ma wybitnych przedstawicieli.

Hieronim Kajsiewicz, urodził się w 1812 r. w Augustowskiem, zmarł w 1873 r. w Rzymie. Uczęszczał na wydział prawny uniwersytetu w Warszawie. Wyjechałszy do Francji, wstąpił na wydział teologiczny, poczem udał się do Rzymu, gdzie otrzymał święcenia kapłańskie. Wraz z *Semenenką* jest on założycielem nowego zakonu pod nazwą „Zgromadzenie Zmartwychstania Pańskiego,” zatwierdzonego przez papieża Piusa IX. Po powrocie do Francji zwalczał naukę

Towiańskiego, lub podróżował po najdalszych zakątkach świata, gdzie tylko znajdowała się znaczniejsza liczba Polaków i szerzył tam zasady religijne. Pomiędzy innymi wyjeżdżał do Ameryki i na półwysep Bałkański. Ostatnie lata życia spędził na stanowisku generała zakonu i pracował gorliwie nad jego rozwojem.

Ogłosił drukiem cały szereg kazań religijnych, religijno politycznych i przygodnych, w których nawołuje rodaków do poprawy na polu religijnem i społecznem. Pisał również rozprawy, listy z podróży, a w młodości próbował sił w literaturze nadobnej.

Piotr Semenenko, ksiądz, współzałożyciel zakonu Zmartwychstańców, urodził się w 1814 r. pod Białymstokiem, zmarł w 1886 w Paryżu. W kazaniach swoich występował również przeciwko Towiańskiemu i odznaczał się zdrowymi zapatrywaniami politycznymi.

Aleksander Jełowicki, ksiądz, urodził się w 1805 r. w gub. Podolskiej, zmarł w 1877 r. w Rzymie. Był początkowo księgarzem i wydawcą w Paryżu,

następnie Zmartwychwstańcem. Pisał dzieła religijne i piękne kazania.

Ignacy Hołowiński, ksiądz, urodził się w 1800 r. w Owrużu, był profesorem teologii w uniwersytecie kijowskim, następnie rektorem akademii duchownej w Wilnie i Petersburgu, wreszcie arcybiskupem, metropolitą mohilowskim. Pisał piękne kazania, zjednął sobie imię popularnego poety religijnego; tłómaczył dramaty Szekspira, które wydawał pod pseudonimem I. Kefalińskiego; jest autorem pięciotomowej, pracy p. t. „Pielgrzymka do ziemi Świętej“.

Karol Bołoz Antoniewicz, ksiądz, urodził się w 1807 r. we Lwowie z zaможnej rodziny ormiańskiej, zmarł w 1852 r. w Poznańskim. Znakomity kaznodzieja ludowy; po stracie żony i dzieci, został jezuitą. W młodości pisał ładne piosenki świeckie, później z powodzeniem uprawiał poezję religijną.

W nowszych czasach wymowa świecka rozwinęła się głównie w Galicyi i w W. K. Poznańskim; w rzędzie najświetniejszych jej przedstawicieli znajduje się profesor uniwersytetu jagiellońskiego, *Stanisław Tarnowski*.

Pośród kaznodziejów odznaczyli się najbardziej: *Izaak Isakowicz*, arcybiskup lwowski obrządku ormiańskiego; *Zygmunt Goliań* ksiądz b. profesor akademii duchownej w Warszawie, zmarły jako proboszcz w Wieliczce w 1885 r. *Władysław Chotkowski*, ksiądz, profesor teologii w uniwersytecie Jagiellońskim, *Józef Pelczar*, obecny biskup w Przemyślu, i inni.

Okres współczesny.

W siódmym dziesiątku lat ubiegłego wieku powiały ku nam nowe prądy z Zachodu i znalazły grunt podatny, wytworzony skutkiem zmiany warunków bytu. Prąd ten na Zachodzie zwał się „pozytywnym“ i u nas tę nazwę zachował. Główną jego cechą było odrzucenie wszystkiego, co powstaje z wyobraźni, a oparcie się na rzeczywistości, stwierdzonej metodą doświadczalną. W nauce — poszukiwanie prawdy, jedynie za pomocą badań doświadczalnych; w sztuce — przedstawianie życia w barwach, jak najwięcej do rzeczywistości zbliżonych: — oto zasadnicze hasła pozytywizmu.

Początek nowego ruchu w literaturze znalazł pierwszy oddźwięk wśród wychowawców Szkoły Głównej, założonej w 1862 r. w Warszawie. Ludzie ci energicznie nawoływać zaczęli do nowej, pozytywnej, organicznej pracy. Zwolennicy nowych prądów ogniskowali się przeważnie w redakcyi „Przeglądu tygodniowego,” założonego w 1866 r. przez Adama Wislickiego, i na łamach tego pisma wytaczali bój przeciw dawnym poglądom i teoriom. Walka toczyła się przez lat dziesięć i niejednokrotnie przybierała charakter wielce zaostrzony, z tego mianowicie powodu, że pod wpływem słynnej i osławionej teoryi znakomitego przyrodnika angielskiego, Karola Darwina, „głowy zapalone — jak pisze P. Chmielowski — a nawet i mniemani mędracy, zaczęli poczytywać zjawiska, zachodzące w świecie organicznym, roślinnym i zwierzęcym, w połączeniu, naturalnie, z ciałem człowieka, za wskazówki, mające kształtować moralność ludzką.“

Zaznaczyć tu wypada, że na Zachodzie prąd pozytywistyczny ujawnił więcej stron ujemnych, aniżeli u nas; poszukiwanie prawdy doprowadzono tam

do krańcowości, i chcąc prawdziwymi barwami malować życie, przesadzano w jaskrawości jego stron ciemnych, ujemnych (t. zw. „realizm“ i „naturalizm“).

Z biegiem czasu pozytywizm dopomógł wielce do rozwinięcia się i utrwalenia zarówno popędu do wiedzy jak i do przyswajania jej nabytków, lub też robienia nowych odkryć naukowych. W tym też okresie pojawia się liczny zastęp uczonych, którzy wzbogacili wiedzę rozmaitymi badaniami, odkryciami i wynalazkami.

Poezya.

W poezyi tej doby widnieje sięganie w głąb ducha ludzkiego, badanie subtelných jego objawów. Równocześnie forma zewnętrzna poezyi, dzięki artystycznemu opracowaniu, wznosi do tak wysokiego poziomu, na jakim nigdy przedtem nie stała.

Wymienimy tu najwybitniejszych poetów owej doby.

Felicyan Faleński, warszawianin, urodził się w 1825 r. w Warszawie, gdzie ukończył wydział prawny uniwersytetu. Doskonale liryk i poeta dramaturg. Wszystkie jego utwory cechuje forma

artystyczna, głęboka psychologia, trafność poglądów, a niekiedy zdrowa myśl filozoficzna, oraz przewaga artystyzmu i kunsztownej formy nad siłą uczucia. Z utworów jego lirycznych wyróżniają się: „Kwiaty i kolce“, „Z ponad mogił“, utwory historyczne, „Odgłosy z gór“, oraz ulotne wiersze satyryczne p. t. „Swistki Sylena“ i „Meandry“. Przełożył poezje Petrarcki i kilku starożytnych autorów, jak Horacjusza, Juwenalisa, Hezioda. Cenne są jego studia o trenach i fraszkach Kochanowskiego, oraz o Mikołaju Szarzyńskim. Z utworów dramatycznych wyróżniają się: „Syn gwiazdy“, na tle walki żydów z rzymianami; trylogia „Gród z siedmiu wzgórz“ i najlepszy z nich dramat historyczny pisany wierszem p. t. „Królowa“, w którym uwydatnia proces psychologiczny, jaki przechodziła królowa Jadwiga, podlegając najpierw uczuciom osobistym, zanim zwyciężyło w niej poczucie obowiązku dla narodu.

Poeta, który w tym okresie największą uzyskał wziętość, jest *Adam Asnyk*. Urodził się w 1838-ym roku w Kaliszu, gdzie ukończył szkołę realną. Zapisał się następnie do akademii me-

dyczno-chirurgicznej w Warszawie, lecz rychło przerwał te studia i przeniósł się na wydział filozoficzny w Wrocławiu, a następnie do Heidelbergu, gdzie otrzymał stopień doktora, poczem odbył podróż po Europie, a wróciwszy do kraju, zamieszkał najpierw we Lwowie, a wreszcie osiedlił się stale w Krakowie. Była to postać, otoczona ogólnym szacunkiem, nie tylko dla wielkiego talentu, ale także ze względu na zacny i czysty charakter. Uczynny i serdeczny, skupiał około siebie ludzi serca i czynu, dla których był wzorem postępowania, a w późniejszym wieku prawdziwym patryarchą. Społeczeństwo galicyjskie, pragnąc złożyć hołd człowiekowi, wybrało Asnyka posłem do Rady państwa z miasta Krakowa, jakkolwiek wielki poeta nie odznaczał się bynajmniej zdolnościami polityka, ani też męża stanu. Brak tych zdolności zastępowała u Asnyka prawdziwie dobra wola, a uczciwe pojmowanie zadań zjednało mu i w kołach politycznych bardzo dużo zwolenników. Godność poselską piastował do końca dni swoich. Zmarł w Krakowie w 1897 r. Zwłoki jego złożono w grobie zasłużonych na Skałce.

Asnyk pisał pod pseudonimem El...y, a rzadziej Jan Stożek. Początkowe jego poezye nacechowane są wielką uczuciowością, w której często daje się słyszeć echo ironii i sarkazmu. Z biegiem lat uczuciowość ta nie wygasła, lecz pod wpływem refleksyi zharmonizowała się z wymaganiami życia rzeczywistego. Był to poeta, a zarazem i głęboki myśliciel, obejmujący szerokie horyzonty, jakiego przed nim daremnie byłoby szukać w literaturze naszej. Nie zacieśniał się jednak w rozmyślaniach filozoficznych, myśli swoje wypowiadał jasno i jędrnie, a w każdej z nich widnieje przywiązanie do społeczeństwa, wśród którego żył, i dbałość o jego dobro i szczęście.

Pod względem formy Asnyk jest mistrzem nieporównanym, jednym z największych, jakich mieliśmy w poezyi naszej. Szczeropolska czystość języka, widniejąca we wszystkich jego utworach, dziś jeszcze może służyć za wzór dla tych, którzy pragną dobrze pisać i mówić po polsku. Rzeczywiście był też wzorem, na którym kształciło się pod względem formy i języka młodsze pokolenie poetów. Nieporów-

nanym jest Asnyk, zwłaszcza wówczas, gdy maluje, a raczej delikatnie cieniuje uczucia ludzkie lub wypowiada myśli filozoficzne.

Do najpiękniejszych utworów Asnyka należą: „Mgławice,“ „Światła,“ „Noc pod Wysoką,“ „Słonko,“ „Do młodych,“ „Daremne żale,“ „Na zgon poezyi,“ oraz cały szereg sonetów „Nad głębią.“ Ulotne jego wiersze, pełne dowcipu i błyskotliwości, opiewające uczucia, towarzyszące życiu powszedniemu, cieszą się nadzwyczajną wziętością, bo też istotnie są one prawdziwymi perełkami poezyi.

Jak Mickiewicz, Słowacki, Krasiński byli największymi poetami okresu romantycznego, tak Asnyk—niby gwiazda wspaniała—przyswiewca poezyi polskiej w drugiej połowie XIX-go wieku.

Poezye Asnyka wychodziły kolejno tomami. Było ich cztery; pierwszy wyszedł w r. 1869-ym, ostatni—w roku 1894-ym.

Asnyk próbował także sił swoich w dramacie i komedyi; styl jego jednak, wspaniały w wypowiedaniu myśli lub malowaniu uczuć, mniej nadał się do wywoływania grozy lub budzenia wesołości. Jako autor dra-

matyczny. Asnyk odznacza się barwnym kreśleniem scen oddzielnych, słabszym jest jednakowoż w charakterystyce postaci i popełnia błędy w akcji. Dramat „Cola Renzi“ osnuty jest na tle zepsucia Włoch w w. XIV-ym, nad którego usunięciem pracuje energicznie trybun ludu. Wadą dramatu jest niedostateczne wyzyskanie sytuacji dramatycznych; pomimo to utwór ten ma kilka scen wspaniałych. „Kiejstut“ jest dramatem dziejowym, doskonale wykonanym, odznaczającym się isticie klasyczną pogodą; szwankuje nieco pod względem wyrazistości osób działających. „Żyd“ charakteryzuje stosunki chrześcijan do żydów, malując w dość ciemnych barwach społeczeństwo żydowskie. „Bracia Lerche“ jest to utwór najlepszy z pomiędzy komedyj Asnyka, węzłem jednak swoim więcej wkracza w dziedzinę dramatu. Treść jego przedstawia smutny stan szlachty polskiej w Poznańskiem. Występują tutaj dwa typy. wręcz sobie przeciwnie, a mianowicie: dwóch braci Lerche, z których jeden, zrodzony z polki, jest dobrym polakiem i broni swojej narodowości, drugi zaś jest zaciętym wrogiem polskości. Pełną wdzię-

ku jest komedyjka „Gałązka heliotropu,“ grywana dotychczas z powodzeniem na wielu scenach.

Marya z Wasiłowskich Konopnicka.
Urodziła się w Suwałkach w 1844 roku. Pierwsze wykształcenie otrzymała w domu rodzicielskim, następnie u pp. Sakramentek w Warszawie; wyszedłszy za mąż, zamieszkała we wsi Bronów, w pow. łęczyckim. Po dłuższym pobycie w Tatrach, przeniosła się do Warszawy i redagowała tutaj przez czas krótki czasopismo dla kobiet „Swit.“ Ostatnie lata spędziła przez ażnię za granicą. Od wczesnych lat przejawiał się w Konopnickiej talent twórczy, wyrażający się w utworach, pełnych szczerogo, głębokiego uczucia, a zarazem siły. Wkrótce też talent jej zabłysnął i zapewnił jej wybitne miejsce w szeregu pierwszorzędnych naszych poetów. Konopnicka jest wierną przedstawicielką smutków, bólów, rozczarowań i wahań społecznych, wypowiadającą swą myśl w formie lirycznej. Niemal wszystkie jej utwory cechuje współczucie dla pokrzywdzonych przez los i ludzi. Zapuszczając się w tajniki bytu, niemożliwe do zgłębienia rozumem ludzkim, popada-

ła niekiedy w zwątpienie i rozterkę z życiem rzeczywistym. O utworach jej, zwłaszcza z doby wcześniejszej, powiada znawca literatury, iż „rzetelnie i pięknie odtworzyły to zawichrzenie pojęć i uczuć, jakie wśród społeczeństwa naszego, niewykształconego filozoficznie i miękkiego a podatnego na wszystkie podniety wrażeń i wstrząśnień, rzeczywiście panowało i było przyczyną zwichnięcia wielu czulszych istnień.“

Pod względem formy, utwory Konopnickiej odznaczają się prawdziwie artystycznym opracowaniem, barwnością wyrażeń i harmonią wiersza. Szczególną pięknocią odznaczają się jej utwory, zaczerpnięte z tematów ludowych, a tchnące prostotą i smutkiem. Utwory liryczne Konopnickiej, zebrane razem, wydane zostały pod ogólnym tytułem: „Poezye,“ w 4-ch seryach. Oprócz nich, wyszły oddzielnie: „Wrażenia z podróży,“ „W piwnicznej izbie,“ „Moi znajomi,“ „Po drodze,“ „Rzeczy i ludzie,“ oraz inne wierszem i prozą.

Stabsze pod względem formy i opracowania są fragmenty dramatyczne Konopnickiej, do których temat czer-

pała z historii greckiej, a noszące tytuł: „Z przeszłości.“ Przystwoiła też literaturze naszej niektóre utwory poety czeskiego Vrchlickiego.

Karol Brzozowski, urodzony w roku 1821-ym w Warszawie, kształcił się w szkole marymonckiej, przez długi czas przebywał w Turcyi, poczem zamieszkał we Lwowie, Poeta liryczny, odznaczający się bujną fantazyą i ognistością wschodnią. W utworach jego, dawniejszej doby, znać wpływ Słowackiego; z utworów tych najcelniejsze są: „Noc strzelców w Anatolii“ i „Ognisty las.“ Pod względem formy odznacza się pięknym i jedynym stylem. Z pod pióra jego wyszły też dramaty: „Małek“ (na tle wschodu), „Oblężenie Lwowa“ i „Eryk XVI.“

Wincenty Korotyński (ur. 1831, zm. 1891) poeta i prozaik, autor licznych poematów ulotnych („Czem chata bogata“), oraz studyów literackich.

Włodzimierz Zagórski (ur. 1834 w Galicyi, zm. 1902 w Warszawie), poeta, powieściopisarz i publicysta. Utwory jego odznaczają się oryginalnością, świeżością myśli, piękną formą i językiem. Z poezyj najceln.: „Król Salomon,“ poemat liryczny na tle pesy-

mizmu filozoficznego; z powieści: „Wilcze plemię“, „Szalone głowy“, „Królowa Saba.“

Klemens Podwysocki (ur. 1832 w Winicy), autor licznych poematów lirycznych, które cechuje forma artystyczna i zacna tendencya. Celniejsze: „Sorka“ poemat ukraiński, „Ahasberus“, „Noc na Wschodzie.“ Piśmiennictwu naszemu przyswoił w pięknym przekładzie kilka utworów Wiktora Hugo.

Wiktor Gomulicki urodził się w roku 1851-ym w Ostrołęce: wykształcenie uniwersyteckie otrzymał w byłej Szkole Głównej. W początkowych utworach Gomulickiego widocznym jest wpływ Słowackiego, Wiktora Hugo i Alfreda Musseta; później poeta otrząsnął się z tego wpływu i, zapamięawszy znakomicie nad formą, napisał mnóstwo utworów, przeważnie na tle życia powszedniego, odznaczających się wdziękiem niepospolitym. W kreśleniu uczuć ludzkich Gomulicki jest znakomitym mistrzem, odczuwa cudzą boleść lub radość i nadaje im wyraz barwny, drgający życiem. Najczęściej maluje uczucie miłości z jego strony marzycielskiej, zmysłowej, wśród pięknego otoczenia przyrody. Do cel-

niejszych utworów Gomulickiego należą: „We dwoje“, „Co mówi poranek“, „Czary“, „Nie odchodź.“ Wielkiem współczuciem dla nędzy drga wiersz „Z niskich lotów.“ Pod względem formy poezye Gomulickiego należą do znakomitych i odznaczają się, zwłaszcza drobniejsze, opracowaniem prawdziwie artystycznym.

Gomulicki jest także nowelistą i powieściopisarzem, pełnym wdzięku i bystrej obserwacyi. Z powieści jego najcelniejszą jest „Piękna mieszczka.“ Stannością opracowania odznaczają się jego opisy starej Warszawy.

Kazimierz Gliński urodził się w roku 1850-ym w Wasylówce, w gub. kijowskiej, kształcił się w uniwersytecie krakowskim. Poeta i powieściopisarz talentu niepospolitego. Utwory jego odznaczają się miękkością, serdecznością, uczuciem płomiennem i marzycielskiem. Celniejsze poematy: „Królewska pieśń“, „Z nocy bezsennych“, „Wspomnienia Tatrów.“ W mnóstwie drobniejszych utworów Glińskiego tętni przeważnie smutek, wyrażony rzewnie, szczerze, bez śladu przesady.

Napisał także kilka dramatów: „Obląkani“, „Anna Firlejówna“, „Almanzor;“

„Król Bolesław Śmiały,“ oraz kilka wesółych komedyj, z których „Szała-wiła“ największem cieszy się powodzeniem.

Z powieści Glińskiego celniejsze są: „Kwiaty bez woni,“ „Kłeska,“ „Krzyw-da,“ oraz osnuta na tle historycznem „W Babinie.“

Czesław Jankowski, urodził się w roku 1857-ym we wsi Połanach, w gub. wileńskiej, wykształcenie uniwersyteckie otrzymał w Warszawie i Krakowie. Autor licznych poematów lirycznych i opisowych, wydanych pod pseudonimem *Czesława* w zbiorach: „Poezye“ i „Wybór poezyj.“ Jego nowele prozą odznaczają się wykwintną formą artystyczną. Napisał również szczegółową i dokładną monografię „Powiat Oszmiański.“

Jan Kasproicz urodził się w roku 1860-ym. Należy do najwybitniejszych poetów współczesnych. Utwory jego odznaczają się wielką znajomością i miłością ludu, głęboką psychologią i subtelnem odczuwaniem przejawów ducha ludzkiego. Celniejsze: „Chrystus,“ poemat społeczno-religijny, „Z chłopskiego zagonu,“ „Krzak dzikiej róży,“ „Bunt Napierskiego.“

Przyswoił też piśmiennictwu naszemu liczne utwory Göthe'go, Hauptmana, Rostanda i innych.

Ignacy Baliński (pseudonim *Aksel*). Urodził się w 1862 roku w Reginowie, w gub. grodzieńskiej, studia uniwersyteckie ukończył w Warszawie, jako kandydat praw. Autor licznych poezyj ulotnych, przeważnie o charakterze lirycznym, artykułów literackich, krytyk, sprawozdań i in. Od roku 1897-go jest kierownikiem tygodnika dla dzieci „Wieczory Rodzinne,“ oraz współredaktorem „Słowa“ w Warszawie. Wydał również szereg rozpraw o prawodawstwie fabrycznem.

Artur Oppman (pseudonim *Or-Ot*). urodził się w r. 1867-ym, jeden z pierwszorzędnych talentów poetyckich. Utwory jego formą i treścią zbliżone do poezyi doby romantycznej, odznaczają się oryginalnością, wyrazistością typów i gorącym umiłowaniem przeszłości. Tematy czerpie głównie ze świata mieszczańskiego. Posiada wiele intuicji i lotnej fantazyi poetyckiej, oraz formę prawdziwie artystyczną. Celniejsze utwory: „Na obcej ziemi,“ „Stare Miasto,“ „Wiosenne kwiecie,“ „Pieśni“ i inne.

Kazimierz Przerwa-Tetmajer, urodził się w r. 1865 ym w Galicyi, wykształcenie uniwersyteckie otrzymał w Krakowie. Liryk i powieściopisarz; utwory jego, odznaczające się nadzwyczajną pięknnością języka i stylu, często pełne są myśli wspaniałych; cechują je: subtelna psychologia, głębokie odczucie przyrody, wyraziste kreślenie typów. Talent to wielce wybitny. Poezycie Tetmajera wyszły oddzielnie w 4-ch seryach. Z powieści celniejsze: „Anioł śmierci“, „Otchłań.“ Niektóre poematy Tetmajera tłumaczono na rozmaite języki cudzoziemskie.

Dla dopełnienia licznego szeregu liryków doby współczesnej zapisać jeszcze potrzeba nazwiska: *Antoniego Pileckiego* (urodzonego w r. 1853 w Dobrzyniu nad Drwęcą), którego utwory odznaczają się miłością dla społeczeństwa i piękną formą zewnętrzną. Wyszły w oddzielnym zbiorze. Pilecki jest również autorem wielu cennych rozpraw literackich. — *Jan Nitowski*, urodzony w r. 1859 ym na Ukrainie, autor wielu poematów lirycznych, cechujących się zadumą i rzewną, serdeczną tęsknotą; przyswoił literaturze naszej kilka utworów z języków sło-

wiańskich. Napisał wraz z *Kazimierzem Królem* nadzwyczaj starannie opracowany „Podręcznik do nauki historii literatury polskiej.“ — *Józef Jankowski* (ur. 1865 r. w gub. siedleckiej), autor poematów, pełnych fantazy; najcelniejszy jego utwór satyryczny „Lalka“ kilkakrotnie wydany był oddzielnie. — *Wacław Komierowski* (pseudonim *Pomian*), urodzony w Warszawie 1850 roku, studia uniwersyteckie ukończył w Berlinie, zmarł w r. 1897. Autor wielu drobnych utworów lirycznych i satyrycznych, doskonałych pod względem formy, owianych szczerem talentem. Najcelniejszą jest jego „Sonata wiosenna,“ zawarta w dziesięciu sonetach.

W dziale poezji humorystyczno-satyrycznej odznaczyli się: *Mikołaj Bieracki* (pseud. *Rodoć*), ur. 1836 w Zielonicach pod Kamieńcem Podolskim, zm. 1901, wybitny satyryk i humorysta, autor licznych piosenek i wierszy ulotnych. — *Artur Bartels* (zm. 1885 w Krakowie) piosenkarz i satyryk, w swoim czasie wielce popularny, autor komedyi „Goście.“ — *Paul de Coś* (*Paul de Coś*), w ur. 1860 zm. 1895; autor mnóstwa wierszy ulotnych,

pisanych pod wpływem Heinego, oraz kilku obrazów scenicznych, z podkładem tendencyjnym. — *Józef Waśniewski* (ur. 1858, zm. 1897) liryk i satyryk; utwory jego odznaczają się pięknnością wiersza.

W ostatnich czasach wybitne stanowisko zajął *Kazimierz Laskowski* (pseudonim *El*), jako pełen talentu piosenkarz, którego wiersze ulotne odznaczają się wdziękami nieporównywalnymi i niezwykłą melodyjnością. Próbował także sił w dramacie fantazyjnym („*Pogrzeb*“); znany jest również jako utalentowany nowelista.

W najświeższej dobie naszej poezji przejawiają się nowe prądy, których cechą jest wyodrębnianie jednostki z dążeń ogólnych, krępowanych nie tylko formami towarzyskimi, zwyczajami, ale i teoryjami naukowymi, wykazującymi działanie rozmaitych wpływów na umysł ludzki. Prądy te przypominają dobę romantyzmu niemieckiego i francuskiego. Własne „ja“, niczem niekrępowane, jest podstawą zasadniczą, na której nowe prądy się rozwijają. Najdawniejszym ich przedstawicielem u nas jest *Zenon Przesmycki* (pseud. *Miriam*) ur. 1861, autor niez-

nych utworów poetyckich jak: „*Pierwsze dziecię*“, „*Prometeusz*“, „*Sonety*“ i in. W r. 1901-ym objął kierownictwo czasopisma „*Chimera*“, w którym skupiały się główne siły, przedstawiające nowe prądy. Najwybitniejszym ich przedstawicielem jest:

Stanisław Przybyszewski (ur. 1868 pod Kruświcą), wykształcenie uniwersyteckie otrzymał w Berlinie. Pisał najpierw po niemiecku i utworami swymi, pełnymi oryginalnych poglądów, o treści zajmującej się głównie uczuciami zmysłowymi, erotycznymi, zjednał sobie wielką wziętość. Osiedlony w Krakowie, redagował tam czasopismo „*Życie*“, następnie przeniósł się do Warszawy. Wydał: „*Wigilie*“, „*Nad morzem*“, „*Na drogach duszy*“, „*Dla szczęścia*“, i in. Napisał utwor sceniczny „*Chore dusze*“. Jako pionier nowych prądów w piśmiennictwie, ma on wielu bezwzględnych wielbicieli, ale też zarazem w niego przedewszystkiem godzą rozmaite ataki przeciwników.

Nowe prądy w poezji mają tak wielką ilość przedstawicieli, jakiej nie było nawet w najświetniejszych czasach romantyzmu. Są to przeważnie wir-

tuozowie słowa, celujący w wypowiedzianiu rozmaitych refleksyj myśli, nieraz głębokich, charakteryzujących własne ich uczucia i nastroje. Do najcelniejszych należą: *Antoni Lange* (ur. 1863), *Lucyan Rydel* (ur. 1868), *Andrzej Niemojewski* (ur. 1864), *Ludwik Szczepański* (ur. 1872), *Zdzisław Dębicki* (ur. 1871), *Edward Stoński* (ur. 1872), *Wacław Wolski* (ur. 1866), *Franciszka Arnsztajnowa* (ur. 1865), *Gustaw Daniłowski* (ur. 1871), *Jerzy Żuławski* (ur. 1873), *Władysław Bukowiński* (ur. 1871), *Władysław Sterling* (ur. 1876), *Bogusław Adamowicz*, *Marya Komornicka*, *Leopold Staff*, *Józef Jedlicz*, *Władysław Orkan*, *Włodzimierz Perzyński*, i inni.

Dramat i komedia.

Dramat i komedia doby współczesnej pozostawały początkowo pod wpływem wzorów francuskich, zwłaszcza pod względem formy i dialogu. Treścią jego było przeważnie zastanawianie się nad zagadnieniami społecznymi. W porządku chronologicznym pierwszym w tym rodzaju komedyopisarzem był:

Józef Narzymski. Urodził się w 1839 r., do szkół uczęszczał najpierw w Płocku, a następnie w Paryżu słuchał wykładów w Kolegium Francuskim. Przez czas dłuższy bawił w Paryżu i Genewie, ostatnie chwile życia spędził w Krakowie. Zmarł tamże w 1872 r. Jestto poważny komedyopisarz o zakroju społecznym, dobry znawca stosunków galicyjskich. Utwory jego odznaczają się pogłębieniem psychologicznym, i artystyczną formą. Uważać go można za pierwszego prawdziwego twórcę komedyi polskiej. „Epidemia,” jest utworem, krytykującym wadę dążności łatwego wzbogacenia się przez grę na giełdzie. „Pozytywni,” komedia osnuta również na tle stosunków galicyjskich, wytyka i karci brak wyższych ideałów i hołdowanie materyalizmowi. Są to dwa najważniejsze utwory sceniczne Narzymskiego; ogólna jego działalność, jako dramaturga, posiada dużo cech dodatnich.

Józef Bliziński urodził się w r. 1827, pochodził z rodziny ziemiańskiej, po ukończeniu studyów w Warszawie, osiadł na roli na Kujawach, a potem w Galicyi Straciwszy majątek, zamieszkał w Krakowie, zmarł w 1893.

Wydał zbiorek obrazków, a raczej anegdot humorystycznych, mniejszej wartości artystycznej; zaszczytnie natomiast jest znanym, jako autor całego szeregu komedyj. Tematy czerpał z życia dworów szlacheckich, które znał doskonale. To też wyraziście kreślił typy i charaktery tej sfery ludzi, zabarwiając je szczerym humorem i nie żałując jasnych barw, aby je odmalować jak najbardziej sympatycznie. Do najlepszych komedyj tego autora należą: „Pan Damazy“, „Rozbitki“, „Szach i mat“, „Kawaler Marcowy.“ Prawdziwą perełką Blizińskiego jest jednoaktówka p. t. „Dzika różyczka.“ Wystarczyłaby ona sama jedna, aby go postawić w rzędzie najlepszych komedyopisarzy polskich.

Kazimierz Zalewski, urodził się w 1849 r. w Płocku, ukończył szkołę Główną w Warszawie, od r. 1875 jest redaktorem i wydawcą „Wieku.“ Utwory Zalewskiego odznaczają się znakomitem prowadzeniem akcji i biegłością w używaniu środków scenicznych. Poruszał w nich zagadnienia społeczne, przedstawiał charaktery wyraziste, w poglądach na świat obejmował horyzonty niekiedy bardzo szerokie. Do naj-

lepszych utworów Zalewskiego, które zjednały mu wziętość pierwszorzędnego komedyopisarza, należą: „Przed słubem“, „Złe ziarno“, „Górą nasi“, „Jak myślicie?“, oraz „Nasi zięciowie“ i „Małżeństwo Apfel“, z wybitnym pierwiastkiem komicznym.

Władysław Koziembrodzki, urodził się w r. 1839, nauki pobierał w Krakowie, następnie zaś w Sorbonie w Paryżu. Początkowo mieszkał w Szwajcaryi, po podróży na Wschód, osiadł stale w Galicyi. Zmarł w Krakowie w r. 1893. Napisał szereg wesołych komedyek, oprócz tego jest autorem poważniejszych dramatów, z których największemi zaletami wyróżniają się: „Nauczycielka“ i „Hrabia Maryan.“ W rzędzie komedyopisarzy z końca zeszłego wieku Koziembrodzki zajmuje stanowisko wybitne. W początkach swego zawodu napisał kilka powieści, które jednak mniejszym cieszyły się powodzeniem.

Edward Lubowski urodził się w roku 1840 w Krakowie i tam ukończył studia uniwersyteckie. Mieszkał stale w Warszawie, zajmując od dłuższego czasu stanowisko krytyka. Obok studiów naukowych („Marya Leszczyń-

ska," „Don Carlos," „Rodzina Borghiów" i in.) oraz powieści („Na pochyłości," „Krok dalej," „Zgubiony pierścionek" i in.), stworzył szereg komedyj, z których szczególnie dwie nazwisko swego twórcy zapisały w rzędzie pisarzy najzdolniejszych, a mianowicie: „Nietoperze," satyra na plotkarzy i oszczerców, oraz „Osaczony" komedia, skreślona na tle walki stronictw politycznych w Galicyi. Z innych cieszyły się wziętością: „Jacuś," „Bawidelko," „Przyjaciółka" i in. Do tendencyjnych utworów tegoż pisarza należą dramaty „Żyd."

Adam Bętcikowski, krakowianin ur. 1839, ukończywszy uniwersytet w Krakowie, był profesorem Szkoły Głównej w Warszawie, następnie uniwersytetu w Krakowie, a obecnie jest bibliotekarzem w bibliotece Jagiellońskiej. Należy do wybitniejszych dramaturgów historycznych. Najlepszymi jego dramataми są: „Król Mieczysław II" i „Bolesław Śmiały." Z komedyj obyczajowych odznacza się: „Protegujący i protegowani," utwór, osnuty na tle stosunków galicyjskich. Pisał także powieści („Dług honorowy," „Patryarcha") i poezye, a zarazem znany

jest, jako wybitny monografista literacki, odznaczając się w tym kierunku ścisłością badań źródłowych i bezstronnością.

Aleksander Świętochowski (pseudonim *Władysław Okoński*) urodził się w Stoczku w 1849 r., ukończył Szkołę Główną w Warszawie; założyciel tygodnika „Prawda," w którym jest żarliwym rzecznikiem idei postępowych. Pisarz nadzwyczaj oryginalny, w dramatach swoich roztrząsał zagadnienia filozoficzne i moralne. Utwory jego odznaczają się stylem zwiezłym, językiem czystym, wytwornym, wzorowym. W dowodzeniach, budowanych z ogromną zręcznością, posługuje się metodą dyalektyczną. Dramaty Świętochowskiego są nietylko utworami scenicznymi, ile raczej rozprawami filozoficznymi, w formę dramatów ujętymi. Największą wziętością cieszyły się „Niewinni" i „Piękna." W dramacie fantastycznym „Duchy" Świętochowski przedstawia rozwój pojęć moralnych i obyczajowych wśród ludzkości. Jest on także autorem kilku nowel, w których również roztrząsa zagadnienia ducha ludzkiego. Jako świetny publicysta i polemista,

był głównym filarem obozu zwolenników pozytywizmu.

Zygmunt Sarnecki urodził się w r. 1837 w gub. Podolskiej, nauki pobierał najpierw w Odesie, potem w Warszawie, w końcu zaś w paryskiej Sorbonie. W młodzieńczych latach gospodarował na wsi, rychło jednak został dyrektorem teatru w Poznaniu. Później przeniósł się do Warszawy, gdzie objął redakcję czasopisma „Echo,” stąd zaś do Krakowa, gdzie założył tygodnik literacki „Świat.” Pisał powieści („Na ruinach” i „Różni ludzie”) i nowele, odznaczające się zajmującą treścią, a nieraz tryskające lekkim dowcipem. Z komedyi i dramatów tego autora najlepsze są: „Zemsta pani hrabiny” „Febris aurea,” „Dworacy niedoli,” „Harde dusze,” przeróbka z powieści Orzeszkowej „Bene nati,” oraz „Szkłana góra,” dramat fantastyczny z głębszą myślą, wykazującą walkę dobrych pierwiastków ze złem. Wszystkie utwory Sarneckiego zaleca czysty język i styl poprawny.

Jan Aleksander Fredro, był synem znakomitego komedyopisarza polskiego z poprzedniego okresu, urodził się 1829 r. nauki pobierał we Lwowie,

brał udział w wojnie węgierskiej w 1848 r., po bitwie pod Temeszwarem wyemigrował do Francyi. Po kilku latach powrócił do Galicyi, osiadł na roli, umarł w 1891 r.

Utwory tego autora: „Piosnka wujaszka,” „Consilium facultatis,” „Kalosze” i in., odznaczają się głównie humorem. Komedya „Obce żywioły” posiada szlachetną tendencję, przedstawiając wyzysk Galicyi przez Niemców, lecz pozbawiona jest wyrazistości typów, występujących wskutek tego sylwetkowo. Jeszcze słabszymi są inne, jak: „Kalosze,” „Piosnka wujaszka” i t. d.

Zygmunt Przybylski, urodzony w Krakowie (1856 r.), kształcił się tamże, następnie osiadł w Warszawie. Komedyopisarz bardzo płodny; z pod pióra jego wyszło około 30 komedyj, odznaczających się swojskością tematów i pogodnym nastrojem. Najcelniejsze: „Wicek i Wacek,” „Ptaki niebieskie,” „Dwór we Włodkowicach,” „Dzierżawca z Olesiowa,” wszystkie zaprawione znaczną dozą humoru. Niektóre („Bzy kwitną,” „Pierwszy bal”) tchną głębokiem uczuciem i tęsknotą za ideałem dobra.

Michał Bałucki urodził się w r. 1837 i kształcił w Krakowie, zmarł tamże 1902 r. śmiercią samobójczą. Był komedyopisarzem, a zarazem powieściopisarzem. W obydwoh kierunkach odznaczał się płodnością, wielkim humorem, dobrym językiem i stylem. Nie poruszał głębszych zagadnień i propagował dogadzające większości idee, stał się też popularnym i ulubionym komedyopisarzem. Pisał zajmująco, nie starając się wnikać w subtelniejsze przejawy duszy. Początkowe jego utwory większą mają wartość od późniejszych. Z komedij najcelniejsze: „Radcy pana radcy“, „Pracowici próżniacy“, „Sąsiedzi“, „Ciężkie czasy“, „Pożłacana młodzież“, „Emancypowane“, „Grube ryby“, „Gęsi i gąski“, „Dom otwarty“ i in. Z powieści „Starzy i młodzi“, „Błyszczące nędze“, „Biały murzyn“, „Za winy niepopołnione“, „Zamki na lodzie“, „Garbusek“ i w. in. Pisał także udatne wiersze ulotne.

Władysław Ludwik Anczyk (1823 — †1883), urodzony w Wilnie, kształcił się w Krakowie, gdzie uzyskał stopień magistra farmacyi, lecz niebawem porzucił swój zawód i poświęcił się literaturze. Pierwszy po Bogusławskim

wprowadził lud na scenę, tworząc cały szereg komedij ludowych, jak „Chłopi arystokraci.“ „Emigracya chłopska.“ „Łobzowanie.“ „Błązek opętany.“ „Fli-sacy.“ Na tle historycznem napisał sztuki: „Jan Sobieski pod Zórawnem.“ „Zemsta szlacheica polskiego“ i t. d. Na tle podania greckiego o śpiewaku Tyrteuszu napisał poemat, odznaczający się wielką siłą, p. t. „Tyrteusz.“ Stworzył dużo pięknych wierszy lirycznych. — Mieszkając w Warszawie, redagował „Kmiotka“ (pismo dla ludu) i „Przyjaciela dzieci.“ oraz napisał prozą dużo utworów dla ludu,

Stanisław Graybner urodził się w 1846 r. w majątku rodzinnym, Chotyńia, na Podlasiu. Szkołę główną ukończył w Warszawie, poczem osiadł na wsi i poświęcił się pracy na roli. Działalność pisarską rozpoczął w r. 1888 w Paryżu od nowel i powieści. Do ważniejszych utworów powieściowych tego autora należą: „Mamin synek“, „Na warszawskim bruku“, „Pan Wyręba“, „Marszałek.“ Obfitszą jest twórczość Graybnera na polu dramatycznym. Napisał kilka większych komedij i dramatów, „Fredzio“, „Irena“, „Słodka trucizna“, „Maruder“, „Tru-

teń;“ „Rothornówna.“ Najnowszym utworem tego autora jest dramat „Nemezys.“ Wszystkie utwory Graybnera odznaczają się zącą i moralną tendencją, plastyką, wyrazitością typów, dokładną znajomością sfer ziemiańskich, które opisuje, głównie zaś dobrym stylem i czystym językiem.

Jan Gadomski ur. 1859 w Warszawie. Wyształcenie wyższe pobierał w Petersburgu i Krakowie, publicysta, redaktor „Gazety Polskiej,“ napisał tragedję wierszem „Larik,“ której tematem jest walka Brytów z przemocą rzymską. Utwór ten jest jednym z wybitniejszych w nowszej literaturze dramatycznej.

Stanisław Kozłowski (ur. 1860 w Warszawie, kształcił się w Rydze), autor dramatów i komedji historycznych, odznaczających się wyrazistością postaci i barwnym przedstawieniem ubiegłych czasów. Najcelniejsze: „Albert, wójt krakowski,“ „Esterka,“ „Turniej,“ „Dyana.“

Prócz powyżej wymienionych, w dziele dramatu i komedji zaznaczyli swą twórczość: *Wincenty Rapacki* (ur. 1840) artysta dramatyczny, autor dramatów historycznych: „Wit Stwosz,“ „Pro ho-

nore domus,“ „Maćko Borkowicz“ i in. Pisał także nowele historyczne („Hanza,“ „Trefniś“ i in.). — *Bronisław Grabowski* (ur. 1841, zm. 1901), filolog, znakomity znawca słowiańszczyzny, napisał kilka dramatów („Syn Margrafa,“ „Królewicz Marko“ i in.), w których kreślił barwnie i pięknym językiem walkę świata słowiańskiego z germańskim; jest także autorem kilku komedji, mniej udatnych. — *Adolf Abrahamowicz*, lwowianin, napisał sam lub do spółki z Ryszardem Ruszkowskim kilka krotochwil, z których najcelniejsze: „Mąż z grzeczności“ i „Oddajcie mi żonę.“ — *Stanisław Dobrzański* (ur. 1847, zm. 1880), autor kilku sztuk lekkiego zakroju, odznaczających się rubasznym, lecz zdrowym humorem. Najcelniejsze: „Złoty cielec,“ „Wujaszek Alfonsa,“ „Żołnierz królowej Madagaskaru.“ Syn publicysty i dyrektora teatru we Lwowie, sam też przez dłuższy czas kierował tym teatrem i znacznie podniósł jego poziom. — *Zofia Mellerowa* (ur. 1848), nowelistka i komedyopisarka. Z utworów jej najcelniejsze: „Fałszywe blaski,“ „Kto winniejszy,“ „Straduje.“ — *Świdorski Leopold* (urodzony 1853 roku), autor licz-

nych komedyj, odznaczających się dobrą charakterystyką przedstawianych postaci, jak: „Jesienią“, „Dzieciaki“ i inne, oraz utworów o nastroju poważnym: „Ojcowizna“, „Biedni“ i inne. — *Adam Staszczyk*, krakowianin, ślusarz z zawodu, talent samorodny; napisał sztuki na tle życia wiejskiego: „Noc Świętojańska“, „Błędne ogniki“ i „Wiara, nadzieja i miłość.“ — *Władysław Książek* (pseudonim — *Julian Łętowski*), ur. 1857, zm. 1897, utalentowany poeta, autor wielu drobnych utworów lirycznych; napisał obraz sceniczny, pięknym wierszem: „Izrael na puszczy.“ — *Aleksander Mańkowski*, pisarz nadzwyczaj oryginalny, odznaczający się bystrą obserwacją, widniejącą zarówno w jego powieściach jak i w dramatach, osnutych na tle stosunków wołyńskich. Z dramatów najcenniejsze: „Minowski“, „Dziwak“, „Jadzia.“

Wspaniale zapowiadającym się talentem poetyckim i dramatycznym jest *Stanisław Wyspiański*, (ur. 1869), którego utwór sceniczny „Wesele“ nabral w ostatnich czasach wielkiego rozgłosu. Wyspiański mieszka stale w Krakowie, gdzie pracuje jako literat i ja-

ko artysta malarz. Jest to autor, szukający nowych dróg w literaturze nadejmej: w utworach jego wiele jest fantazyi, przejawiającej się w sposób wielce oryginalny.

Powieść.

W drugiej połowie ubiegłego wieku w piśmiennictwie naszym powieść rozwinęła skrzydła do najwyższych lotów. Poprzednio już Korzeniowski, Kraszewski, Rzewuski, Kaczkowski i inni na wysokie wyprowadzili ją poziomy. Późniejsze prądy pogłębiły ją pod względem psychologicznym, rozszerzyły horyzonty widzenia, skłoniły autorów do udoskonalania formy, która też doszła do mistrzostwa. Wpływ cudzoziemski daje się tu niekiedy odczuwać, ale jest on tylko niejako podłożem, na którym rozwinęła się twórczość swojska, najzupełniej oryginalna.

Powieść polska w tym okresie nie kroczy niewolniczo za cudzemi wzorami, ale dąży obok nich oddzielnie, dąży śmiało i prawie równolegle. Dzięki wybitnym kilku talentom, powieść polska wywalcza sobie uznanie w świecie całym.

Na czele powieściopisarzy tego okresu stoją: Henryk Sienkiewicz, Bolesław Prus i Eliza Orzeszkowa.

Henryk Sienkiewicz, największy artysta i mistrz w tej dziedzinie twórczości, urodził się w r. 1846-ym w Woli Okrzejskiej na Podlasiu, kształcił się w Warszawie, gdzie ukończył Szkołę Główną. Zawód literacki zaczął wczesnie, następnie, odbywszy podróz po Europie, Afryce i Ameryce, powrócił do kraju i zamieszkał stale w Warszawie. Pierwsze już utwory Sienkiewicza, pisane pod wpływem nowych podówczas prądów, niekiedy jaskrawe („Szkice węglem“), to znów pełne rzewności („Janko muzykant“) lub animumsu („Bartek zwycięzca“), wykazały jego talent olbrzymi i zapewniły mu rozgłos wśród swoich. W „Listach z Afryki“ i „Szkicach ze Stanów Zjednoczonych“ Sienkiewicz przedstawił się jako obserwator znakomity, pełen artystycznej fantazyi.

Po tym wstępie świetnym, z pod pióra Sienkiewicza wyszła pierwsza z trzech powieści, stanowiących trylogię historyczną, jeden z najznakomitszych utworów w naszej literaturze. W powieści tej („Ogniem i mieczem“) Sien-

kiewicz rozwija po mistrzowsku obraz wojen kozackich; w drugiej („Potop“) maluje najazd szwedzki; wreszcie w trzeciej („Pan Wołodyjowski“) kreśli przygodę z wojny tureckiej. W trylogii tej Sienkiewicz jest mistrzem opisu i charakterystyki. Olbrzymia wiedza historyczna, fantazyja poetycka, utrzymywana w korbach rzetelnego artyzmu, styl malowniczy—wszystko to składa się na całość znakomitą.

W „Quo Vadis“ Sienkiewicz opisuje zepsucie starożytnego Rzymu za czasów Nerona. I w tem dziele widnieją te same zalety, co i w trylogii. Dzięki dostępnemu i dla wszystkich zrozumiałemu tematowi, powieść ta przełożoną została niemal na wszystkie języki europejskie i zjednała Sienkiewiczowi sławę wszechświatową.

Ostatnią z dotychczasowych powieści Sienkiewicza są „Krzyżacy“, obraz, przedstawiający starcie Polski z potężnym a przewrotnym zakonem krzyżackim.

W powieściach współczesnych „Ta trzecia“, „Bez dogmatu“ i „Rodzina Połanieckich“, Sienkiewicz przedstawia się raczej jako artysta obserwator duszy ludzkiej, aniżeli jako ana-

tom, zagłębiający się w jej głąb ze skalpelem. Wyższy po nad chwilowo panujące prądy i poglądy, nie tworzy, ani nie rozwiązuje zagadnień społecznych, lecz maluje barwami artystycznymi a prawdziwymi stan ducha nie jakichś wyjątkowych istot, lecz ludzi z krwi i kości, spotykanych na każdym niemal kroku.

Sienkiewicz próbował też sił swoich w dramacie („Na jedną kartę“) i, jakkolwiek stworzył utwór artystycznie wspaniały, obejmujący szereg doskonale nakreślonych postaci, ze względu jednak na wady w budowie, nie mający na scenie trwalszego powodzenia. Rzecz ta większą ma wartość w książce, niż w sztucznym oświetleniu teatralnym.

Prócz wyżej wymienionych, Sienkiewicz napisał jeszcze kilkanaście mniejszych utworów (przeważnie nowel), znakomitych pod względem artystycznego wykończenia i odznaczających się wysoce poetycznym połotem.

Aleksander Głowacki (pseudonim *Bolesław Prus*), ujrzał światło dzienne w r. 1847 w Maszowie w gub. Wołyńskiej. Po skończeniu gimnazjum w Lublinie, dalsze studia odbył w Szkole

Głównej w Warszawie, na wydziale matematycznym. Prus jest pisarzem, który góruje talentem nawet pomiędzy najpierwszymi, łącząc artyzm swoich utworów z dużą myślą przewodnią i zdrowymi zapatrywaniami na życie. Rozpoczął od pisania drobnych nowel w których wystąpił jako moralny obrońca pokrzywdzonych, pracujących, słabych i uciśnionych. Tematy do tych utworów, oraz typy i charakterystyki czerpie z warstw robotniczych i ludowych („Antek“, „Michałko“, „Sieroca dola“, „Powracająca fala“). Do utworów więcej filozoficznych należą: „Cienie“ i „Pleśń świata.“ Większą również wartość ze względu na wyrazistość typów, posiadają: „Pałac i ruder“, „Pominięty“, „Stara bajka“, „Katarynka.“

Idee, wypowiedane w powieściach, podnosił Prus z tym samym talentem i siłą w publicystyce, mianowicie w kronikach tygodniowych, przez szereg lat pisanych początkowo w „Kuryerze Warszawskim“, następnie w „Codziennym“, oraz pomieszczając w czasopiśmie warszawskich rozmaite artykuły społeczne i ekonomiczne.

Pierwszą dłuższą powieścią Prusa jest „Placówka,” na tle życia ludu. Pod względem artystycznym stoi ona bardzo wysoko, a zarazem jest naprawdę pierwszą powieścią ludową, w której chłop występuje takim, jakim jest rzeczywiście, nie wyidealizowany zbyt technicznie, ani też na odwrót nie oczerniony. Widzimy więc tutaj ogromne przywiązanie ludu do ziemi, a zarazem jego niezaradność i ciemnotę, widzimy wszystkie jego wady i zalety, odmalowane plastycznie, realnie i po mistrzowsku.

„Lalka,” powieść większych rozmiarów, wykazuje w osobie bohatera Wokulskiego walkę ludzi dobrej woli z rozmaitymi przesadami natury ogólnej lub kastowej. Po za tą główną myślą, „Lalka” jest istnym kalejdoskopem znakomitych typów i charakterów.

Artystycznie lepiej jeszcze wykonaną jest następna powieść p. t. „Emanypantki,” wykazująca śmieszności tego prądu.

Znakomita powieść „Faraon” jest dotychczas ostatnią Prusa. Na tle opisów egipskiej przyrody rozwija się tutaj walka młodego, dzielnego i szlachetnego władcy Egiptu, ze zgubną

dla kraju potęgą kapłanów. Nie jest to powieść czysto historyczna; odznacza się głównie wysokim artyzmem, wyrazistością charakterów, oraz myślą głęboką.

Talent Prusa potężnie stopniowo w każdym jego dziele, w miarę postępu czasu. Stronę estetyczną Prus stawia w powieściach swych na drugim planie, kładąc głównie nacisk na wskazywanie nowych dróg umiłowanemu gorąco społeczeństwu, dróg wiodących do poprawy dobrobytu i szczęścia.

Eliza z Pawłowskiich Orzeszkowa.
Urodzona w roku 1842 r. w Milkowszczyźnie w gubernii grodzieńskiej, początkowe wykształcenie odebrała w domu rodzicielskim i u Pp. Sakramentek w Warszawie. Młodo wyszła za mąż i zamieszkała na wsi, w gub. grodzieńskiej. Po stracie męża osiedliła się w Grodnie i kierowała stąd przez lat kilka własną księgarnią wydawniczą w Wilnie. Niebawem weszła w powtórne związki małżeńskie, wkrótce jednak owdowiała. Orzeszkowa przewyższyła wszystkich współczesnych pisarzy jako autorka odczuwająca prądy społeczne i bóle zbiorowe. W utworach swych dotykała

niemal wszystkich zagadnień społecznych, badała je, zastanawiała się głęboko nad nimi i szukała ich rozwiązania. Pod względem poglądów, Orzeszkowa należy do głównych przedstawicieli prądów, nazywanych pozytywnymi. W szeregu powieści, dotyczących kwestyi kobiecej, autorka wykazuje ważną potrzebę wyższego wykształcenia kobiet, lecz jest przeciwniczką ich emancypacji i zajmowania stanowisk, przynależnych mężczyznom. Do utworów tych należą: „Pan Graba,“ „Ostatnia miłość,“ „Pamiętnik Waławy,“ „Marta i Marya.“ W drugiej grupie, daleko obszerniejszej, Orzeszkowa porusza niemal wszystkie ważniejsze kwestye życiowe. Dając obrazy ze świata szlacheckiego, wytyka lekkomyślność w traceniu majątków, przeciwstawia dzielne i energiczne charaktery („Australczyk“ i „Dwa bieguny“). W „Nad Niemnem,“ wykazuje stosunek dworu do zaścianka szlacheckiego; podobny temat przewija się w powieści „Bene nati.“

Kwestyę żydowską porusza w szeregu powieści i nowel, z których „Meir Ezofowicz“ jest dramatycznym

obrazem walk żyda, wyklętego przez rabina za idee postępowe i wielką miłość, przepelniającą pierś jego; w „Eli Makowerze“ Orzeszkowa przedstawia stosunek żydów do chrześcijan.

Ferment społeczny znajduje w Orzeszkowej surowego krytyka. Poglądy swoje na tym punkcie wypowiada w powieści „Sylwek Cmentarnik“ i w noweli „Widma.“ W obydwóch tych utworach autorka jest zdania, że ferment ten jest sztuczny i nie wywołany żadnymi potrzebami społecznymi. Surowy sąd wydaje również o arystokracji, uważając ją za zwyrodniałą, pozbawioną sił żywotnych, oderwaną zupełnie od idei bieżących, a więc skazaną na zagładę. Do powieści o podobnem założeniu należą: „Pamiętnik Waławy,“ „Pierwotni,“ „Pompałińscy“ i t. d.

Sympatycznie, choć nie zamykając oczu na jego błędy, przedstawia Orzeszkowa lud w powieściach: „Obrazek z lat głodowych,“ „Niziny,“ „Dziurdziowie“ i „Cham.“

Do powieści historycznych Orzeszkowej należą: „Mirtala,“ „Czciiciel potęgi“ (utwór dyalogowany), „Westal-

ka“ i zbiór nowel pod ogólnym tytułem: „Stare obrazki.“

Do najlepszych pod względem artystycznym należą powieści: „Meir Ezofowicz.“ „Nad Niemnem.“ „Pieśń przerwana“ i „Cham.“ Są to utwory, wybijające się na pierwszy plan w twórczości literackiej polskiej i mogące śmiało współzawodniczyć z pierwszorzędnymi dziełami literatury europejskiej.

Ignacy Maciejowski (pseud. *Sewer*), urodz. 1839 r. w Królestwie Polskim, zm. 1901, wykształcony w szkole Marymonckiej, dłuższy czas przebywał w Anglii. Autor licznych nowelek, obrazków wiejskich, powieści oraz dramatów. Jego „Szkice malowane w słońcu“ odznaczają się opracowaniem artystycznym i zaliczają się do arcydzieł literatury powieściowej. W większych powieściach, jak: „Biedronie.“ „Walka o byt.“ „Dla świętej ziemi.“ „W lesie“ i innych, widnieje zaćna tendencya obywatelska. Z utworów scenicznych Sewera największy rozgłos zyskał „Pojedynek szlachetnych.“ Jego „Listy z Anglii“ należą do najlepszych dzieł podróźniczych,

Teodor Jeske-Choiński (ur. 1854 w W. Ks. Poznańskim), powieściopisarz, krytyk literacki i publicysta. W powieściach historycznych („Gasnące słońce.“ „Ostatni Rzymianie.“ „Tyra i korona“) odznacza się barwnością opisu; w obyczajowych („Stłumione iskry.“ „Nad Wartą.“ „Po złote runo“) dotyka różnych wad społecznych. Utwory jego cechuje wyrazistość kreślonych obrazów, oraz staranne wykończenie. Z działu krytyki literackiej najcelniejszymi pracami Choińskiego są: „Historyczna powieść polska.“ i „Rozkład w życiu i literaturze.“

Walerya z Malletskich Morzkowska (pseud. *Marrené*), ceniona i zasłużona powieściopisarka, oraz autorka szkiców krytyczno-literackich. Pochodzi z rodziny francuskiej. W powieściach swych porusza przeważnie poważne zagadnienia społeczne, karci wszelakie zło, a propaguje szlachetne idee. Do celniejszych utworów tej autorki należą: „January.“ „Nemezys.“ „Walka.“ „Smutna swadźba.“ „Dziki Tomek.“

Maryan Gawalewicz (ur. 1852 r. we Lwowie), poeta, powieściopisarz i krytyk literacki. Wykształcenie uniwersyteckie otrzymał w Krakowie, zawód

literacki rozpoczął wcześniej. Osiadłszy w Warszawie, był kierownikiem „Tygodnika ilustrowanego,” obecnie jest redaktorem „Bluszczu.” Poezye jego odznaczają się wykwintną formą i pięknym językiem. W powieściach („Mechesy,” „Mgła,” „Stare długi” i in.) celuje znajomością zamożnych sfer mieszczańskich. Utwory jego powieściowe cechuje prawda, znakomita charakterystyka oddzielnych postaci i artystyczne wykończenie. Gawalewicz jest także autorem kilku wielce udatnych obrazków scenicznych („Guzik” i inne).

Marya Rodziewiczówna, autorka powieści, odznaczających się wielką obrazowością i jednością stylu. Tendencja jej utworów zawsze jest ząca i serdeczną. W powieściach jej przewijają się zazwyczaj dwa główne typy: mężczyzny energicznego, skupionego w sobie, oraz kobiety, pełnej poświęcenia i kierującej działalnością mężczyzny. W malowaniu uczuć ludzkich subtelna, posługuje się zwykle barwami pogodnymi i środkami prostymi. Do najlepszych jej powieści zaliczają się: „Szary proch,” utwór, nacechowany wielką miłością społec-

zeństwa, „Dewajtis,” „Magnat,” „Błękitni,” na tle życia naszej arystokracji, i inne.

Adolf Dygasiński (ur. 1839 w Miechowskiem, zm. 1902), wykształcenie uniwersyteckie otrzymał w szkole Główniej. Nowelista nadzwyczaj oryginalny, zwłaszcza w przedstawianiu życia zwierząt („Wilk,” „Psy i ludzie,” „Co się dzieje w gniazdach,” „As,” „Gody życia” i inne) oraz w kreśleniu obrazów z życia ludu wiejskiego („Niezdara,” „O groch przy drodze,” „Walkowe zaloty,” „Kuba gąs or” i in.), którego był znawcą znakomitym. Pod względem opracowania, utwory Dygasińskiego odznaczają się wykończeniem artystycznym i pięknym językiem.

Klemens Szaniawski (Junosza), jeden z najwybitniejszych humorystów doby współczesnej. Urodził się w Lublinie w roku 1849, zm. w Warszawie w r. 1898. Autor licznych obrazków, nowel i powieści, w których żydzi, chłopci, szlachta zagonowa oraz świat mieszczański występują nadzwyczaj wyraziście, pomimo, że autor używał zawsze jasnych i pogodnych barw do kreślenia swych postaci. Z powieści Junoszy najcieńsze: „Panowie bracia,”

„Pająki,“ „Suma na Kocimbrodzie.“ Zbiór pism Szaniawskiego wydany został po zgonie autora.

Artur Gruszecki, autor licznych utworów powieściowych, przedstawiających prawdziwe obrazy życia, pogłębione bystrą obserwacją i wielką znajomością duszy ludzkiej. Z powieści cenniejsze: „Tuzy,“ „W starym dworze,“ „Krety,“ „Szachraje.“ Dzięki licznym podróżom, jakie autor ich odbył, oraz talentowi obserwacyjnemu, wszystkie drgają życiem szczerem, prawdziwym.

Julian Wieniawski (*Jordan*), ur. 1834 r. w Lublinie, studia uniwersyteckie ukończył za granicą. Jest autorem szeregu obrazków i szkiców („Wędrowki delegata,“ „Wyprawa po pożyczkę,“ „Bakalarka,“ „Układ o służebności“ i in.), w których, uzbrojony talentem obserwacyjnym, z humorem i werwą smaga wady i śmieszności, dostrzeżone w życiu ziemian. Opowiadania Jordana odznaczają się żywością i barwnością. Napisał też kilka komedyj, o lekkim pokroju, z których najlepsze są: „Słomiany człowiek,“ „Myszy bez kota,“ „Polowanko.“

Antoni Sygietyński (ur. 1850 w Gosławicach), powieściopisarz, krytyk li-

teracki i muzyk; autor kilku powieści, odznaczających się stylem jednym, oraz bystrą obserwacją życia ludzkiego („Na skałach Calvados,“ „Wysadzony z siodła,“ oraz nowele w ogólnym zbiorze p. t. „Drobiazgi“). W literaturze naszej Sygietyński ważniejszy ma znaczenie jako krytyk literacki i muzyczny, wyróżniający się bystrością sądów i oryginalnym sposobem ich wypowiedzenia.

Adam Krechowiecki (ur. 1850 r. na Ukrainie), wykształcenie uniwersyteckie otrzymał w uniwersytecie lwowskim; jest redaktorem urzędowej „Gazety Lwowskiej.“ Autor kilku doskonałych opracowanych powieści historycznych, jak: „Veto,“ „Szary wilk,“ „Ostatni dynasta,“ „Piaś“ i in. Powieściami współczesnymi („Jestem,“ „Kres,“ „Rdza,“ i inne) zjednał sobie pierwszorzędno stanowisko w szeregu powieściopisarzy.

Jan Lam (1838—† 1886). Powieściopisarz i satyryk. Napisał między in. następujące powieści: „Głowy do pozłoty,“ „Wielki świat Capowic,“ „Koroniarz w Galicyi,“ „Dziwne karyery.“ Wszystkie te utwory cechuje doskonała obserwacja, głębszy sposób tra-

ktowania przedmiotu i wytworna forma literacka.

Józef Rogosz (zmarł w Karlsbadzie w roku 1898-ym). Autor powieści, osnutych na tle stosunków galicyjskich, których doskonałym był znawcą i bardzo często poruszał w nich kwestye poważne, czyniąc trafne uwagi. Cenniejsze powieści: „Grabarze,” „Dzisiejsi bohaterowie.”

Wacław Gąsiorowski (ur. 1860), powieściopisarz historyczny, malujący barwne obrazy na tle wypadków napoleońskich („Huragan,” „Rok 1809,” „Kajetan Stuart”), odznaczające się bogatą fantazją i dokładną znajomością dziejową. W powieściach współczesnych („Pigularz” i inne mniejsze) wykazuje bystrość obserwacyi i znajomość uczuć ludzkich.

Gabryela Zapolska (ur. 1858), autorka kilku powieści, pisanych pod wpływem „naturalistów” francuskich. W utworach swoich („Małazka,” „Kaśka Karyatyda,” „Janka,” „Wodzirej” i inne), kreślonych z wielkim talentem, przedstawia życie głównie ze strony najbardziej ujemnej i szarej. Jest także autorką kilku melodramatów.

Helena Szolc-Rogozińska (pseud. *Ha-jota*), ur. 1862, poetka, nowelistka i powieściopisarka. Liczne jej nowele („Co życie dało,” „Z dalekich ładów” i in.) odznaczają się barwnością opisu i trafną charakterystyką rozmaitych objawów duszy ludzkiej. Z powieści cenniejsze: „Błędne koło,” „Ich syn,” „Jak cień.” Jest również autorką kilku studiów literackich.

W krótkiem streszczeniu niepodobna wyliczyć wszystkich powieściopisarzy, zasilających piśmiennictwo współczesne. Do wybitniejszych należą: *Sylweryusz Kondratowicz* (ur. 1857 na Żmudzi), autor licznych powieści, przeważnie społeczno-obyczajowych, odznaczających się znaczną tendencją. Najcenniejsze: „Cała siła,” „Pierwsze kroki,” „Fałszywe życie” i in. — *Walery Przyborski* (ur. 1845), historyk i powieściopisarz. Utwory jego powieściowe cechuje opowiadanie zajmujące. Z historycznych cenniejsze: „Sokół królewski,” „Płowce,” „Panna chorażanka.” Na tle życia współczesnego napisał kilkadziesiąt powieści i nowel. Z prac historycznych celn.: „Historia sześciu miesięcy.” — *Michał Synoradzki* (ur. 1859), autor licznych powieści, nowel

(„Potępiona,“ „Czarne oczy,“ „Matula kazali“ i w. in.), oraz studyów literackich i historycznych.—*Stefan Giller* (ur. 1834, pseud. *Stefan z Opatówka*), poeta i nowelista.—*Franciszek Rawita Gawroński* (ur. 1846), autor licznych powieści i studyów historycznych i etnograficznych.—*Wanda Grot Bęczkowska* (*Korotyńska*), powieściopisarka, odznaczająca się bystrą obserwacją i zacięciem satyrycznym („W mieszczańskim gnieździe,“ „Marzycielka,“ „Anima Vagans“ i in.).—*Gustaw Kamiński* (pseud. *Gamaston*; ur. 1848), autor powieści „Fata morgana,“ „Lamparcie życie“ i in.—*Zofia Kowerska* (ur. 1848), autorka powieści i nowel na tle życia współczesnego.

Do szeregu autorów i autorek nowel należą jeszcze: *Józefa Sawicka* (*Ostojka*, ur. 1859), *Cecylia Walewska* (ur. 1859), *Stefania Chłędowska* (ur. r. 1850, zm. 1884), *Ludwika Godlewska* (ur. 1867, pseud. *Exterus*), *Adam Szymański* (ur. 1850) i inni.

W najnowszych latach pojawił się szereg powieściopisarzy, którzy, w myśl nowych prądów literackich, pogłębiają analizę psychiczną człowieka i przedstawiają wyniki swych badań z dro-

biazgowością anatoma. W szeregu tym naczelné miejsca zajmują:

Józef Weysenhöff, urodził się w r. 1860-ym na Podlasiu, na uniwersytet uczęszczał w Jurjewie. Od r. 1891—96-go redagował „Bibliotekę Warszawską.“ Pisał poezye i studia literackie, należy do wybitnych powieściopisarzy, czerpie tematy z życia arystokracji, którą zna dokładnie. Powieść *Weysenhöffa* „Zywoť i myśli Zygmunta Podfilipskiego“ jest satyrą, pełną subtelnej ironii, pod względem formy opracowaną w sposób prawdziwie artystyczny.

Stefan Żeromski, urodził się w roku 1864-ym w Strawczyniu, w guberni kieleckiej. Mieszka stale w Warszawie i zajmuje stanowisko pomocnika bibliotekarza ordynacji hr. Zamoyskich. Nowele i powieści Żeromskiego odznaczają się stylem niezwykle oryginalnym, oraz subtelnością w kreśleniu uczuć ludzkich. Dorobek jego literacki jest już bardzo poważny, składa się ze zbioru nowel, wydanego p. t. „Opowiadania,“ oraz z kilku powieści, z których „Ludzie bezdomni“ (2 tomowa) wywarła wielkie wrażenie.

Wacław Sieroszewski, urodził się w r. 1860-ym we wsi rodzinnej Wólka Kozłowska, w gubernii warszawskiej. W 18-ym roku życia wyjechał do Syberyi wśród jakutów i tam napisał obszernie o nich studjum, które mu zjednało uznanie wybitnego etnografa. Po powrocie do Warszawy pisał w dalszym ciągu liczne studia etnograficzne oraz powieści („Wśród lodów“, „Risztau“, „Brzask“, „Dno nędzy“), w których wykazał talent pierwszorzędny.

Władysław St. Reymont, urodził się w 1868-ym r. W powieściach: „Pielgrzymka do Jasnej Góry“, „Komediantka“, „Fermenty“, „Ziemia obiecana“, „Chłopi“, wykazał talent pierwszorzędny, przejawiający się w ogromnej sile, z jaką autor maluje ludzi, oraz uczucia. Uważany jest za jednego z najwięcej utalentowanych pisarzy doby najnowszej.

Ignacy Dąbrowski (ur. 1869), zaznaczył wielki talent jako obserwator, badający głąb ducha ludzkiego w powieściach: „Śmierć“, „Felka“, „Sonata cierpienia“ i in. Prace Dąbrowskiego odznaczają się oryginalnością formy.

Dziejopisarstwo.

W drugiej połowie ubiegłego wieku dziejopisarstwo poważnie rozwinęło się w piśmiennictwie. Znamieną cechą jego jest ściślejsze a więcej umiejętnie badanie źródeł dziejowych i powstrzymywanie się od wypowiedzania sądów, opartych jedynie na osobistych sympatyach i uczuciu. Wpłynęło na to bardzo wiele okoliczności; wyższy rozwój kultury i wiedzy wszelakiego rodzaju odbić się musiał i na dziejopisarstwie, w szczególności zaś powstanie katedry historii polskiej w uniwersytecie Jagiellońskim w 1869 r., otwarcie szkoły Głównej w Warszawie w 1862 r., następnie katedry w uniwersytecie lwowskim w 1882 r., założenie akademii Umiejętności w Krakowie w 1872 r. — wszystko to razem wzięte pchnęło naukę na znacznie wyższy poziom, w porównaniu z poprzednimi wiekami. Wybitnymi przedstawicielami tego działu są:

Teodor Morawski, urodził się w roku 1796-ym, w gub. kaliskiej, zmarł w r. 1879 w Paryżu. Napisał sześciotomowe dzieło p. t. „Dzieje narodu polskiego,“ doprowadzając opowiadanie do

r. 1796, a następnie uzupełnił je drugim dziełem, p. t.: „Rys dziejów porobiorowych 1796 — 1834 r.“ Wypowiadał przekonania monarchiczne.

Waleryan Kalinka, urodził się w roku 1826 pod Krakowem, zmarł w roku 1886 we Lwowie. Ukończywszy uniwersytet w Krakowie, odbywał studia nad źródłami historycznymi w zagranicznych archiwach i bibliotekach. Następnie został księdzem i wstąpił w Rzymie do zakonu Zmartwychwstańców. Był przełożonym konwiktów we Lwowie. Napisał dwutomową pracę p. t. „Ostatnie lata panowania Stanisława Augusta,“ oraz drugą niedokończoną p. t. „Sejm czteroletni.“ Jestto jedno z najwybitniejszych dzieł historycznych literatury polskiej, napisane doskonałym językiem i nader zajmujące. W zapatrywaniach politycznych, którym w dziełach swoich daje wyraz, jest surowym sędzią przeszłości, oraz zdecydowanym monarchistą.

Józef Szujski. Wybitny ten historyk urodził się w Tarnowie w roku 1835, zmarł w 1883 r. w Krakowie. Uniwersytet ukończył w Krakowie i Wiedniu. Poświęcił się badaniom dziejów, był profesorem uniwersytetu Jagielloń-

skiego, sekretarzem krakowskiej akademii Umiejętności, posłem sejmowym, oraz cenionym publicystą.

W młodości pisał wiersze liryczne, a następnie powieści i dramaty historyczne lecz największe zasługi położył na polu czysto naukowym, wydając szereg broszur, szkiców i monografij historycznych, oraz dwa większych rozmiarów i na większą skalę zakrojone dzieła, a mianowicie: „Dzieje Polski, podług ostatnich badań spisane“ (4 tomy) i „Historję polską, treściwie opowiedzianą, ksiąg 12“ (rok 1880). Szujski należy do „historyków t. zw. „szkoły krakowskiej““ odznaczającej się tem, że potępia lub zbyt surowo sądzi nawet niezasługujące na to czyny i fakty z przeszłości. Pod względem przekonań należał do stronnictwa konserwatywnego, biorąc udział w jego robocie politycznej. Forma jego utworów jest piękna, niekiedy pełna wdzięku i poezji.

Tadeusz Korzon, urodził się w 1839 r. w Mińsku, skończył uniwersytet w Moskwie i objął stanowisko bibliotekarza ordynacji Zamoyskich w Warszawie; jest jednym z najwybitniejszych dziejopisarzy współczesnych.

Wydał bardzo rozpowszechnione podręczniki historii powszechnej, poczem specjalnie poświęcił się badaniom XVIII wieku. Napisał sześciotomowe dzieło p. t. „Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta,” trzypięciotomowe dzieło „Dola i niedola Jana Sobieskiego“ i w. in.

Adolf Pawiński, ur. 1840 w Zgierzu, zm. 1896, wyższe nauki kończył w Petersburgu, Jurjewie i Getyndzie, był następnie profesorem Szkoły Głównej, później zaś uniwersytetu w Warszawie, oraz naczelnikiem archiwum Królestwa Polskiego. Należał do założycieli „Ateneum,” był członkiem akademii Umiejętności w Krakowie i innych towarzystw naukowych. Jako publicysta, pisał w rozmaitych pismach krajowych i zagranicznych. Zebrał i wydał „Zródła dziejowe,” poczem poświęcił się badaniom, odnoszącym się głównie do wieku XVI. Dzieła te noszą tytuły: „Polska wieku XVI pod względem geograficzno - statystycznym,” „Sejmiki ziemskie“ i „Rządy sejmikowe w Polsce, na tle dziejów województw kujawskich“. Materiały te Pawiński objaśniał bardzo ciekawymi i trafnymi uwagami. Napisał również

opis podróży p. t. „Portugalia i Hiszpania.“ Forma pism jego odznacza się barwnością; pomiędzy prozaikami polskimi Pawiński zajmuje pierwszorzędne stanowisko, jako znakomity stylistą.

Michał Bobrzyński, historyk „szkoły krakowskiej,” urodził się w r. 1849, był profesorem uniwersytetu Jagiellońskiego. W roku 1879 napisał „Dzieje Polski w zarysie.“ Potępiając surowo przeszłość, odnosi rozkład społeczny już do XVI-go wieku. Ideałem jego są silne rządy, na które nigdy Polska zdobyć się nie umiała. Bobrzyński wykazał dużo erudycji i sumienności badacza w wydanych licznych studyach nad historią prawa polskiego.

Stanisław Smolka, ur. w r. 1850, profesor uniwersytetu Jagiellońskiego, oraz sekretarz akademii Umiejętności w Krakowie. W dziele swoim pod tytułem: „Uwagi o pierwotnym ustroju Polski piastowskiej“ dowodzi, że państwo polskie powstało drogą podboju drobnych plemion przez naczelników polan, szlachta zaś rodowa pochodzi od owych naczelników szczepowych. Wydał również monografię „Mieszko Stary i jego wiek,” „Szkice

historyczne“ (2 tomy) oraz szereg rozpraw, poświęconych stosunkowi Polski do Litwy.

Władysław Smoleński, ur. 1851 w gub. płockiej, kształcił się w uniwersytecie warszawskim jako prawnik; jest autorem całego szeregu cennych monografij („Rządy pruskie na ziemiach polskich,“ „Książd Marek,“ „Szkoły historyczne w Polsce,“ „Ostatni rok sejmów wielkiego“ i in.) oraz przedmowy do bezimiennie wydanych „Dziejów narodu polskiego,“ dzieła napisanego popularnie, a odznaczającego się doskonałą metodą wykładu.

Historya sztuki polskiej również ma kilku skrzętnych przedstawicieli. Należą do nich: *Edward Rastawiecki*, *Władysław Łuszczkiewicz* profesor szkoły sztuk pięknych w Krakowie (zm. 1900), ks. *Antoni Brykczyński*, prof. uniwersytetu Jagiellońskiego *Maryan Sokółowski*, i in.

Oswald Balzer. Należy do rzędu młodszych historyków. Urodził się w roku 1858. Jest profesorem uniwersytetu we Lwowie. Jako pisarz odznacza się gruntowną znajomością przedmiotu. Napisał cały szereg dzieł, jak: „Geneza trybunału koronnego,“ „Stu-

dya nad prawem polskiem,“ „Genealogia Piastów“ i inne.

Oprócz powyższych, do wybitniejszych historyków doby współczesnej należą: *Antoni Walewski*, *Franciszek Piekosiński* profesor historii prawa polskiego w uniwersytecie Jagiellońskim, *Antoni Prochaska*, *Franciszek Gawroński*, *Anatol Lewicki*, *Wincenty Zakrzewski* profesor historii powszechnej w uniwersytecie Jagiellońskim, *Aleksander Hirschberg*, *August Sokółowski* prof. uniwersytetu, oraz b. poseł do austriackiej Rady Państwa, *Wojciech Kętrzyński* dyrektor zakładu Ossolińskich we Lwowie, *Leon Wegner*, *Antoni Józef Rolle* (pseudonim dr. Antoni J.) lekarz w Kamieńcu Podolskim, *Ludwik Kubala* profesor gimnazjum we Lwowie, *Maryan Dubiecki*, *Aleksander Jabłonowski*, *Aleksander Kraushar* adwokat w Warszawie, *Aleksander Rembowski* bibliotekarz ordynacji Krasińskich w Warszawie, *Józef Kazimierz Plebański* redaktor „Biblioteki warszawskiej,“ *Kazimierz Jarochoński*, *Teodor Wierzbowski* profesor historii literatury polskiej w uniwersytecie warszawskim, *Kazimierz Waliszewski*, *Bronisław Zaleski*, *Władysław Korotyński*,

znawca i badacz dziejów starej Warszawy, i w. in.

Dzieła, poświęcone historii powszechnej, mają dwóch głównych przedstawicieli: *Bronisława Dembińskiego* i *Szymona Askenazego*, profesorów uniwersytetu we Lwowie.

W dziale archeologii, poważnie rozwijającej się w ostatnich czasach, zaznaczyli się cennymi pracami: *Maryan Sokolowski* profesor uniwersytetu w Krakowie, *Zygmunt Gloger*, *Józef Lepkowski* zmarły w 1894 r. profesor archeologii w uniwersytecie Jagiellońskim, *Józef Przyborowski* zmarły w 1896 r. profesor b. Szkoły Głównej i uniwersytetu w Warszawie, *Maryan Wawrzyniński*, artysta malarz, *Erazm Majewski* i w. in.

Historia literatury.

Dział ten w rozwoju swoim ustępuje wprawdzie, tak ilościowo, jak jakościowo poprzedniemu, t. j. historii politycznej, niemniej jednak rozwija się pomysłnie, zawdzięczając to pracy licznych bibliografów, którzy zgromadzili już dużo materiałów źródłowych i umożliwili więcej naukowe traktowanie przedmiotu. Szczególnie w po-

każnej ilości pojawiają się popularne podręczniki a dzieła fachowe, zakrojone na większe rozmiary, zyskują na pogłębieniu i oświeceniu, i dostrajają się do wyższych wymagań względem formy. Pojawia się również mnóstwo monografij. Na czele historyków literatury naszej widzimy następujących autorów (według dat chronologicznych):

Antoni Małeckie. Urodził się w roku 1821 w W. Ks. Poznańskim. Uniwersytet skończył w Berlinie, w latach 1850—54 był profesorem filologii klasycznej w uniwersytecie Jagiellońskim, następnie w Insbruku, w r. 1856-ym powołany został na katedrę historii literatury polskiej i języka polskiego we Lwowie. Jestto postać bardzo szanowana, jako zacny charakter i jako wielki uczony.

Pisał w bardzo wielu kierunkach. W działalności swojej literacko-twórczej zaznaczył się tragedją historyczną p. t. „List żelazny“ i komedją „Grochowy wieniec.“ Z dzieł krytyczno-literackich Małeckiego najwybitniejszym jest „Juliusz Słowacki, jego życie i dzieła,“ doskonała monografia biograficzno - bibliograficzna. Wydał także dużo innych rozpraw krytycz-

nych, odznaczających się trafnymi i oryginalnymi sądami. Znanym jest również zaszczytnie jako badacz i pisarz historyczny, heraldyk oraz uczony filolog klasyczny. Najpłodniejszą w wielkie wyniki jest działalność Małeckiego na polu językoznawstwa polskiego. Już w 1863 r. napisał gramatykę języka polskiego, w której traktuje przedmiot ściśle naukowo. W 1879 r. wydał jeszcze gruntowniejsze w tym kierunku dzieło p. t. „Gramatyka historyczno-porównawcza języka polskiego,“ rozszerzając przedmiot badań z języków słowiańskich także na inne indoeuropejskie. Forma dzieł Małeckiego jest bez zarzutu.

Włodzimierz Spasowicz, urodził się w 1829 r., znakomity znawca prawa i adwokat w Petersburgu, gdzie poprzednio był profesorem uniwersytetu. Pisze po rosyjsku i po polsku. Obok rozpraw z dziedziny prawa i działalności publicystyczno-politycznej, oraz studium o Aleksandrze Wielopolskim, skreślił po rosyjsku „Dzieje literatury polskiej,“ przełożone później na język polski. W dziele tem wypowiada bardzo dużo śmiałych zdań i zapatrywań, z którymi zaznamił szerszy ogół, jesz-

cze przed wyjściem dzieła po polsku w artykułach, pomieszczanych w założeńem przez siebie „Ateneum.“ Napisał także szereg rozpraw z zakresu literatury polskiej i powszechnej. W zapatrywaniach bywa niekiedy jednostronnym, zwłaszcza wtedy, gdy ocenia jakieś dzieło ze stanowiska społeczno-politycznego. Styl posiada barwny i jasny, język dobry.

Stanisław Tarnowski pochodzi ze znakomitej rodziny, urodził się w 1837 r. w Galicyi, uniwersytet ukończył w Krakowie i Wiedniu, jest profesorem uniwersytetu Jagiellońskiego i prezesem Akademii Umiejętności w Krakowie. Wykłady jego uniwersyteckie cechuje nadzwyczajna swada, to też wywierają one niepomierny wpływ na umysł młodzieży. W poglądach swoich Tarnowski wypowiada zasady zachowawcze, ztąd też autorowie, piszący w duchu postępowym, znajdują w nim surowego krytyka. Napisał mnóstwo znakomicie opracowanych rozpraw i szkiców literackich, zajmując się głównie wiekiem XVI i XIX. Największem jego dziełem jest „Historja literatury polskiej“ (6 tomów).

Piotr Chmielowski. Urodził się w r. 1848 w gub. podolskiej. Ukończywszy szkołę Główną w Warszawie, dopełniał studyów w Lipsku. Obok poważnych treścią dzieł większych, pisał drobne rozprawy literackie. Przez czas dłuższy był redaktorem pisma „Ateneum.“ W poglądach swoich daje wyraz prądom postępowym. Wliczonych swoich dziełach Chmielowski przedstawił całokształt literatury naszej w formie jasnej i jędrnej, jako badacz ścisły. Do najważniejszych prac tego autora należą: „Metodyka historii literatury polskiej“, „Historia literatury polskiej“ (6 tomów), „Kobiety Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego“, „A. Mickiewicz. Zarys biograficzno-literacki“, „Autorki polskie XIX-go wieku“, „Nasza literatura dramatyczna“, „Studia i szkice z dziejów literatury polskiej“, będące zbiorem kilku oddzielnych monografij, „Nasi powieściopisarze“ (dwie serye), „Współcześni poeci polscy“, „J. I. Kraszewski. Zarys biograficzno-literacki“, „Zarys najnowszej literatury polskiej“ i inne.

Nad całokształtem dziejów literatury polskiej, prócz wyżej wymienionych pracowali lub pracują: *Kazimierz Król*

i *Jan Nitowski* („Historia literatury polskiej“). *Henryk Biegeleisen* (ur. 1855 w Galicyi), badacz literatury XVIII-go i XIX-go w., wydał „Dzieje literatury polskiej.“ *Aleksander Brückner* (ur. 1856 w Tarnopolu), profesor uniwersytetu w Berlinie, znakomity znawca języka polskiego, wydaje obecnie historię literatury. *Antoni i Mikołaj Mazanowscy*, autorowie „Podręcznika do dziejów literatury polskiej“, nakreślonego w duchu ściśle katolickim.

Historię literatury powszechnej opracował drobiazgowo *Julian Adolf Święcicki*, poeta i wybitny znawca obcych języków; dzieło jego: „Historia literatury powszechnej w monografiach“ (dotychczas wyszło 6 tomów) zaliczyć można do dzieł pomnikowych. *Edward Porębowicz* (ur. 1860 w Warszawie), prof. uniwersytetu lwowskiego, wydał kilka cennych dzieł o literaturze włoskiej, francuskiej, hiszpańskiej i portugalskiej.

Badaczami oddzielnych pisarzy dawniejszych lub ich utworów są: *Bronisław Chlebowski* (ur. 1846 w Warszawie), autor licznych monografij, odznaczających się doskonałą charakterystyką utworów literackich. Pisał wiele

o Kochanowskim, Pasku, Reju i in. Z innych prac cenniejsze: „Zadanie historyi literatury polskiej,“ „Charakterystyka Fryderyka Chopina.“ Był głównym redaktorem „Słownika geograficznego.“—*Antoni Gustaw Bem* (ur. 1848 w Lipsku, zm. 1902 w Warszawie), gruntowny znawca literatury, autor licznych monografij o Reju, Opałińskim, Trembeckim, Kondratowiczu, Zaleskim i innych. Zaznaczył też swoją działalność jako językoznawca w dziełach: „Gramatyka polska“ i „Teorya poezyi polskiej.“—*Władysław Nehring* (ur. 1830 pod Gnieznem), profesor uniw. we Wrocławiu, autor licznych monografij.—*Józef Kallenbach* (ur. 1861 w Kamieńcu Podolskim), b. prof. uniwersytetu we Fryburgu, bibliotekarz ordynacyi Krasińskich, jest autorem licznych prac o dziełach Mickiewicza.—*Ferdynand Hoesick* (ur. 1867 w Warszawie), nadzwyczaj sumienny i drobiazgowy badacz życia Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego; studjom swoim nadaje formę opowiadania.—*Walery Gostomski* (ur. 1859), autor studjow o Reju, Fredrze, Mickiewiczu.—*Józef Treściak* (ur. 1841 na Wołyniu), prof. uniw. Jagiellońskiego, autor

licznych monografij o poetach z XVIII i XIX w.

W wielce pomocniczym dla literatury dziale bibliograficznym niespożyte zasługi położył *Karol Estreicher* (ur. 1872 w Krakowie, syn znakomitego przyrodnika), który stworzył dzieło prawdziwie epokowe: „Bibliografię polską,“ obejmującą spis wszystkich utworów literatury naszej, zaczawszy od XV-go wieku.—Bibliografię utworów Adama Mickiewicza opracował syn genialnego poety *Władysław Mickiewicz*, ur. 1838 w Paryżu).—*Władysław Wiślicki* (zm. 1900) kustosz biblioteki Jagiellońskiej, jest również autorem różnych prac bibliograficznych.

W dziale krytyki literackiej wybitnie zaznaczyli swą działalność: *Kazimierz Kaszewski* (ur. 1825 w Warszawie), wyborny tłumacz wielu arcydzieł greckich oraz niemieckich i francuskich; autor licznych rozpraw literackich. *Kazimierz Bartoszewicz* (ur. 1852 w Warszawie, syn historyka). *Bolesław Lutomski* (ur. 1862 pod Kaliszem). *Antoni Pilecki* (ur. 1853 w Dobrzyniu nad Drwęcą). *Antoni Potocki* (ur. 1867 na Litwie). *Władysław Rabski* (ur. 1865 w Kempnie). *Ignacy Matuszewski* (ur.

1858 w Wilanowie). *Władysław Jabłonowski* (ur. 1866 na Podolu). *Wład. Bogusławski* (ur. 1838 w Warszawie). *Józefat Nowiński* (ur. 1863), i w. in.

Gałęź językoznawstwa w literaturze naszej rozwinęła się poważnie w dobie współczesnej. Prócz wymienionych poprzednio: *Małeckiego*, *Bema*, *Brücknera*, z wielką korzyścią dla piśmiennictwa pracowali lub pracują na tem polu: *Franciszek Malinowski* (ur. 1808 w Gołubiu, zm. 1881 w Komornikach pod Poznaniem), książd, autor „Krytycznej gramatyki języka polskiego,“ znawca języków: litewskiego, rusińskiego, ormiańskiego.—*Adam Antoni Kryński* (ur. 1844 w Lukowie), autor wielu prac językoznawczych; najcenniejsze: „Z dziejów języka polskiego,“ „O pisowni polskiej.“ Wydał także „Gramatykę języka polskiego,“ uważaną za najlepszą z dotychczasowych. — *Jan Karłowicz* (ur. 1836 w pow. Trockim), gruntowny badacz języka polskiego, autor kilku cennych w tym dziale rozpraw.—*Karol Appel* (ur. 1857 w Paryżu), *Jan Baudouin de Courtenay* (ur. 1845 w Radzyminie), *Antoni Kalina* (ur. 1846 w Krępem, w W. Ks. Pozn.), wybitny historyk języka polskiego, *Jan Łoś* (ur. 1860

w Kielcach) i inni znakomicie rozwinięli gałęź językoznawstwa.

Dział ludoznawstwa (etnografii) polskiego rozwinął się w ostatnich czasach, dzięki cennym pracom: *Wojciecha Łętrzyńskiego* (ur. 1838 w Lecu na Mazowszu pruskim), *Ignacego Radlińskiego* (ur. 1843 w Dubnie), *Seweryna Udzieli* (ur. 1857 w Starym Sączu), *Ludwika Krzywickiego* (ur. 1859 w Płocku), *Bolestawa Koskowskiego* (ur. 1870 w Tyszowcach) i innych.—Wielkie zasługi jako zbieracz pieśni i legend ludowych położył *Zygmunt Głogier* (ur. 1845).

Opisami kraju naszego zajmuje się kilku pisarzy, pomiędzy którymi w ostatnich czasach zajął wybitne stanowisko jako podróżopisarz *Aleksander Janowski*, autor „Wycieczek po kraju.“—Wielką wziętością cieszą się barwne i nadzwyczaj interesujące opisy krain cudzoziemskich, kresłone przez *Stanisława Betzę* (ur. 1849 w Warszawie); z licznego szeregu prac tego autora wyróżniają się: „Obrazy Korsyki,“ „W stolicy Padyszacha,“ „W północnej Afryce“ i in.

W gałęziach specjalnych, mających znaczenie przeważnie w dziale nauk ścisłych, wybitne stanowiska zajęli:

Wacław Natkowski (ur. 1852), geograf;
Jan Trejdosiewicz (ur. 1834, zm. 1900),
geolog; Erazm Majewski, przyrodnik
archeolog i etnograf. Wogóle nauki
ściśle, jak: matematyka, prawo, medycyna,
ekonomia polityczna, przyrod-
znawstwo i in., w dobie współczesnej
znalazły u nas wielu wybitnych przed-
stawicieli, których nazwiska należą do
historii poszczególnych dziedzin wie-
dzy.

Na tem kończymy niniejszy krótki
zarys dziejów piśmiennictwa naszego,
zaznaczając, że nie mieliśmy na celu
wyczerpania przedmiotu tak obszernego,
jakim jest literatura nasza. Chcieli-
śmy tylko czytelnikom dać niejako
treściwy skorowidz dziejów piśmienni-
ctwa polskiego, któryby był zachętą
do gruntowniejszego poznania tej ga-
łęzi wiedzy.

K O N I E C.

SKOROWIDZ.

<i>Str.</i>	<i>Str.</i>
Abrahamowicz A. II. 121	Bem A. G. II. 156
Albertrandy I. 110	Bentkowski F. I. 113
Anczyc L. W. II. 118	Bernatowicz II. 29
Antoniewicz K. II. 90	Berwiński R. II. 17
Appel Kar. II. 158	Bęczkowska W. II. 140
Askenazy S. II. 150	Biegeleisen H. II. 155
Asnyk Adam II. 94	Bielowski A. II. 55
Baliński Kar. II. 17	Bielski Joach I. 46
Baliński Ig. II. 105	Bielski Marcin II. 46
Baliński M. II. 60	Biernacki (Rodoć) M. II. 107
Balzer Os. II. 148	Birkowski F. I. 57
Bałucki Mich. II. 118	Bliziński Józef II. 111
Bandtke J. S. I. 111	Bobrzyński M. II. 147
Bartels A. II. 107	Bogusławski Wład. II. 158
Bartoszewicz J. II. 23	Bogusławski Woj. I. 100
Bartoszewicz Kazm. II. 157	Bohomolec F. I. 88
Baszko Godz. I. 10	Bolesławita ob. Kra- szewski.
Baudouin de Cour- tenay II. 158	Brodziński K. I. 131
Bełcikowski A. II. 114	
Bełza Stan. II. 159	

<i>Str.</i>	<i>Str.</i>
Brückner Al. II. 155	Dmochowski Fr. Ksawery I. 109
Brożek Jan I. 60	Dobrzański S. II. 121
Bryczyński A. II. 148	Drużbacka Elż. I. 86
Brzozowski K. II. 101	Duchowski S. II. 23
Chlebowski B. II. 155	Dygański A. II. 135
Chmielowski P. II. 154	Dzieduszycki M. II. 51
Chodakowski Zoryan Dołęga <i>ob.</i> Czarnocki.	Dzierzkowski J. II. 40
Chodźko Ign. II. 38	Estkowski E. II. 86
Chołoniewski II. 82	Estreicher K. II. 157
Cieszkowski A. II. 81	Faleński Fel. II. 93
Czacki Tad. I. 111	Feliński Aloj. I. 107
Czajkowski M. II. 38	Fredro An. M. I. 72
Czarnocki A. II. 62	Fredro Aleks. II. 24
Z Czarnkowa J. I. 11	Fredro Jan Al. II. 116
Czartoryski A. I. 109	Frycz Andrzej <i>ob.</i> Modrzewski.
Czesław (Jankowski) II. 104	Gadomski Jan II. 120
Dawid J. Wł. II. 84	Gallus . . . I. 9
Dąbrowski Ig. II. 142	Garczyński Ste. I. 77
Dantyszek Jan I. 21	Gaszyński K. II. 15
Decyusz . . . I. 45	Gawalewicz M. II. 133
Dembiński Br. II. 150	Gawiński Jan I. 68
Dembowski E. II. 68	Gawroński Fr. II. 140
Dębicki Wł. II. 85	Gąsiorowski Wacław II. 138
Dębicki Z. II. 110	Gliński Każ. II. 103
Deotyma <i>ob.</i> Łuszczewska.	Gloger Z. II. 150, 159
Długosz Jan I. 13	Głogowczyk Jan I. 13
	Głowacki A. II. 126
	Godebski Cyp. I. 109

<i>Str.</i>	<i>Str.</i>
Godlewska L. II. 140	Jankowski Czesław <i>ob.</i> Czesław
Goluchowski J. II. 81	Jankowski J. II. 107
Gomulicki W. II. 102	Janowski Al. II. 159
Gorecki Ant. I. 190	Jełowicki A. II. 89
Górnicki Łuk I. 48	Jeske Aug. II. 88
Gośłowski M. II. 13	Jeske Choiński T. II. 133
Gostomski W. II. 156	Jeż T. T., <i>ob.</i> Miłkowski
Goszczyński S. II. 12	Jocher Adam II. 66
Grabowski Br. II. 121	Jordan, <i>ob.</i> Wieniawski.
Grabowski M. II. 68	Junosza <i>ob.</i> Szaniawski.
Graybner St. II. 119	Kaczkowski K. II. 65
Grochowski S. I. 34	Kaczkowski Z. II. 37
Grotkowski . I. 70	Kadłubek Win. I. 10
Gruszecki A. II. 136	Kajsiewicz H. II. 88
Hartknoch . I. 73	Kalina Ant. II. 158
Heidenstein . I. 50	Kalinka W. II. 144
Helcel A. Z. II. 61	Kalimach Fil. I. 15
Hoffman K. II. 50	Kallenbach J. II. 156
Hoffmanowa K. II. 86	Kamiński G. II. 140
Hoene Wroński II. 80	Kamiński J. N. II. 23
Hoesick Fer. II. 156	Karlłowicz J. II. 158
Hołowiński Ig. II. 90	Karpiński Fr. I. 96
Hube Romuald II. 61	Karwicki Stan. I. 75
Ilnicka M. . II. 23	Kasprowicz J. II. 104
Isakowicz I. II. 91	Kaszewski K. II. 157
Jabłonowski Jan Stanisław I. 76	Kętrzyński W. II. 149
Jabłonowski Władysław II. 157	
Janicki Klem. I. 22	

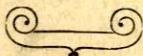
<i>Str.</i>	<i>Str.</i>
Kitowicz Jęd. I. 112	Koziebrodzki Władysław II. 113
Klaczko Jul. II. 74	Kozłowski St. II. 120
Klonowicz F. I. 31	Koźmian Kaj. I. 106
Kniaźnin F. K. I. 98	Krasicki Ignacy I. 90
Kochanowski J. I. 25	Kraśniński Zyg. I. 148
Kochanowski Mikoł. I. 41	Kraszewski J. I. II 30
Kochanowski P. I. 41	Kraushar Al. II. 149
Kochowski Wesp. I. 66	Krechowiecki Adam II. 137
Kolberg Osk. II. 63	Kremer Józef II. 76
Komierowski Wacław II. 107	Król Kaźm. II. 154
Kołątaj Hugo I. 116	Kromer Mar. I. 48
Konarski Stan. I. 81	Z Krosną Paw. I. 21
Kondratowicz Ludw. II. 18	Krupiński Fr. II. 83
Kondratowicz Sylw. II. 139	Kryński A. II. 158
Konopnicka M. II. 99	Krzycki Andrzej I. 21
Kopczyński O. I. 120	Krzywicki L. II. 159
Kopernik Mar. I. 59	Książek, p. Łętowski.
Koronowicz ob. Wróblewski	Lam Jan . II. 137
Korotyński W. II. 101	Lange A. . II. 110
Korotyński Wł. II. 149	Laskowski K. II. 108
Korzeniewski J. II. 26	Leleweł Joach. II. 43
Korzon Tad. II. 145	Lenartowicz T. II. 9
Koskowski B. II. 159	Leszczyński St. I. 76
Kośmiński P. II. 107	Libelt Karol II. 79
Kowerska Z. II. 140	Linde Sam. B. I. 121
	Lubowski E. II. 113
	Lutomski Bol. II. 157
	Łagowski F. II. 88
	Łętowski J. II. 122

<i>Str.</i>	<i>Str.</i>
Łoś Jan . . II. 158	Mitkowski Zyg. II. 38
Łukaszewicz J. II. 55	Mochnacki M. II. 68
Łukaszewicz Lestaw II. 158	Modrzewski A. F. I. 50
Łuszczewska J. II. 22	Moraczewski A. II. 46
Łuszczkiewicz W. II. 148	Morawski Fr. II. 14
Maciejowski I. (Sever) II. 132	Morawski T. II. 143
Maciejowski Wacław Aleksander II. 51	Morsztyn And. I. 68
Marhburg A. II. 85	Morsztyn Z. . I. 70
Majewski E. II. 160	Morsztyn Z. . I. 70
Majorkiewicz J. II. 68	Morzkowa W. II. 133
Malczewski A. II. 4	Nałkowski W. II. 160
Malinowski Franciszek Ksawer. II. 158	Naruszewicz Ad. I. 88
Matecki Ant. II. 151	Narzynski J. II. 111
Mańkowski Al. II. 122	Nehring Wład. II. 156
Mann M. . II. 65	Niemcewicz Julian U. I. 101
Marrené ob. Morzkowska.	Niemojewski A. II. 110
Massonius M. II. 85	Niesiecki Kasp. I. 74
Matuszewski I. II. 157	Nitowski Jan II. 106
Mazanowski A. II. 155	Nowiński J. II. 158
Mellerowa Z. II. 121	Ochorowicz J. II. 84
Mecherzyński K. II. 71	Odyniec A. E. II. 12
Miaskowski K. I. 33	Okoński Wł., ob. Świętochowski.
Mickiewicz A. I. 133	Olizarowski T. II. 14
Mickiewicz W II. 157	Opaliński Krz. I. 64
Miechowita . I. 45	Oppman Artur II. 105
	Orzechowski St. I. 52
	Orzeszkowa E. II. 129
	Osiński Ludw. I. 106

<i>Str.</i>	<i>Str.</i>
Ostroróg Jan I. 16	Raczyński E. II. 57
Otwinowski E. I. 74	Radliński Ig. II. 159
Paprocki Bart. I. 49	Radziwiłł A. I. 74
Parkosz Jakób I. 13	Rapacki W. II. 120
Pasek J. Chr. I. 73	Rastawiecki Z. II. 148
Pawęski, <i>ob.</i> Skarga.	Rej Mikołaj I. 23
Pawiński A. II. 146	Rembowski A. II. 149
Piekowński F. II. 149	Reymont Wł. II. 142
Pietkiewicz An. II. 41	Rodziewiczówna Ma- rya II. 134
Pilecki A. II. 106 i 157	Rogosz J. II. 138
Piramowicz Grz. I. 84	Rolle A. J. II. 149
Plebański J. K. II. 149	Romanowski II. 149
Poczobut Marc. I. 124	Rudawski W. I. 73
Podwysocki K. II. 102	Rydel Luc. II. 110
Pol Wincenty II. 7	Rzewuski Henryk II. 29
Polak Marcin II. 11	Rzewuski Wacław I. 88
Porębowicz E. II. 155	Z Sanoka Grzegorz I. 13
Potocki Wacł. I. 65	Sarbiewski Maciej Ka- zimierz I. 40
Potocki Ant. II. 157	Sarnecki Z. II. 118
Prus Bolesł., <i>ob.</i> Głó- wacki.	Schmitt Hen. II. 47
Przesmycki Z. II. 108	Semenko P. II. 89
Z Przeworska Jan I. 18	Sewer, <i>ob.</i> Maciejow- ski.
Przeździecki A. I. 57	Siemieński L. II. 73
Przyborowski Walery II. 139	Sienkiewicz Karol II. 57
Przybylski Z. II. 117	
Przybyszewski Stani- sław II. 109	
Rabski Wł. II. 157	

<i>Str.</i>	<i>Str.</i>
Sienkiewicz Henryk II. 124	Synoradzki M. II. 139
Sieroszewski Wacław II. 142	Syrokomla Wł., <i>ob.</i> Kondratowicz Lud.
Skarbek Fryd. II. 29	Szajnocha K. II. 58
Skarga Piotr I. 55	Szaniawski Kl. (Juno- sza) II. 135
Śłoński Edw. II. 110	Szarzyński M. I. 32
Słowacki Euzebiusz I. 121	Szczepański L. II. 110
Słowacki Jul. I. 156	Sztyrmer L. II. 40
Smoleński Wł. II. 148	Szujski Józef II. 144
Smolka St. II. 147	Szycówna A. II. 88
Śniadecki Jan I. 122	Szymański A. II. 140
Śniadecki Jęd. I. 124	Szymonowicz Sz. I. 35
Sokołowski A. II. 149	Tarnowski J. I. 58
Sokołowski M. II. 150	Tarnowski St. II. 153
Spasowicz Wł. II. 152	Tetmajer K. II. 106
Starowolski Sz. I. 71	Trejdosiewicz Jan II. 160
Staszczyk A. II. 122	Trembecki St. I. 94
Staszyc St. I. 114	Trentowski Br. II. 77
Sterling Wł. II. 110	Tretiak Józef II. 156
Straszewski M. II. 85	Twardowski S. I. 63
Strutyński J. K. II. 65	Tyszyński Al. II. 70
Struve Hen. II. 84	Udziela S. II. 159
Strykowski M. I. 47	Ujejski Kornel II. 11
Sowiński L. II. 17	Vitello . . . I. 11
Świdorski L. II. 121	Wais K. . . II. 85
Święcicki J. A. II. 155	Walewska C. II. 140
Świętochowski Aleks. II. 115	Wapowski B. I. 45
Sygietyński A. II. 136	Warszewicki K. I. 54
	Wasilewski Ed. II. 16

<i>Str.</i>	<i>Str.</i>
Waśniewski J. II. 108	Woroniecz J. P. I. 104
Wawrzeński M. II. 150	Wróblewski W. II. 49
Wejnert Al. II. 63	Wyspiański St. II. 122
Wereszczyński Józef I. 58	Zabłocki F. I. 99
Wernic H. II. 88	Zacharyasiewicz Jan II. 39
Weryho . . II. 88	Zagórski Wł. II. 101
Weyssenhoff J. II. 141	Zakrzewski W. II. 149
Węgierski K. I. 95	Zaleski J. B. II. 5
Weżyk Fr. I. 107	Zalewski Każ. II. 112
Wieniawski J. II. 136	Załuski And. I. 85
Wierzbowski T. II. 149	Zamojski J. I. 58
Wilczyński A. II. 40	Zapolska G. II. 138
Wilkońska P. II. 65	Zbylitowski P. I. 39
Wilkoński A. II. 40	Zieliński Gust. II. 10
Z Wiślicy Jan I. 21	Ziemęcka El. II. 83
Wisłocki Wł. II. 157	Zimorowicz Bartł. I. 36
Wiszniewski M. II. 66	Zimorowicz Szymon I. 38
Witwicki St. II. 15	Żeromski St. II. 141
Wójcicki K. II. 71	Żmichowska N. II. 21
Wójeck J. . . I. 58	Zuławski J. II. 110
Wojski Wacł. II. 110	

~~119491~~
135095